Colecţia
ISTORIE RECUPERATĂ

© Copyright Editura Dacia Cluj, 1995

LUCRARE APĂRUTĂ CU SPRIJINUL
MINISTERULUI CULTURII

EUGEN WEBER

11 276

DREAPTA ROMÂNEASCĂ

Traducere, studiu introductiv şi note
de
ACHIM MIHU

262660
B.C.U. - IASI

EDITURA DACIA
CLUJ-NAPOCA, 1995

329.055.2(498)
23.04.96
B.C.U. „M. EMINESCU"
—IAŞI—
ale 774.065
329.18(498)"1919/1941"
Dreapta (Orientare politică)
Mişcare legionară
1919-1941
Romania

ISBN 973—35—0495—5

SOCIOLOGIA MIŞCĂRII LEGIONARE

Acest studiu are drept obiect patru probleme importante, de care depinde, într-o anumită măsură, cunoaşterea Dreptei româneşti din perioada 1919—1941. Este vorba despre: I. Locul Dreptei româneşti în spectrul politic al ţării din perioada respectivă; II. Înţelegerea Mişcării Legionare din perspectiva sociologiei mişcării sociale; III. Explicarea atracţiei exercitate de Mişcarea Legionară asupra unor mari oameni de cultură; IV. Principalele minusuri ale Mişcării Legionare. Analizele care urmează, făcute preponderent din unghiul de vedere al sociologiei, nu sunt nici o sinteză a lucrării lui Eugen Weber şi nici o prelungire, în direcţiile urmate de el, a prezentării Dreptei româneşti. Lucrarea sa este suficientă sieşi, prezentând clar poziţia şi punctele la care a ajuns în explicarea şi înţelegerea subiectului tratat. Unele trimiteri bibliografice şi specificări pe care le-am considerat necesare cititorului, pentru a percepe corect cele scrise de Eugen Weber, le-am trecut în *Note*. Am menţionat cu A.M., când ele ne aparţin şi cu E.W., când sunt ale lui Eugen Weber.

În legătură cu valoarea studiului lui Eugen Weber este necesar să spunem doar câteva cuvinte. În 1993 a apărut pe piaţa cărţii lucrarea preotului Ştefan Palaghiţă, intitulată *Garda de Fier spre reînvierea României*[1]. Ea este, în fond, o istorie a Mişcării Legionare scrisă de un legionar. Bineînţeles, în acest caz, este evidentă implicarea partizană ce rezultă atât din titlu, cât şi din apartenenţa politică a autorului. În aceeaşi categorie de literatură partizană putem semnala studiul lui Faust Brădescu, având titlul *Întru înţelegerea Mişcării Legionare*[2], şi culegerea de texte *Din luptele tineretului*

[1] Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1993.
[2] Editura Carpaţi, Madrid, 1977.

român, 1919—1939[3]. Editura Humanitas în 1993, a publicat și ea o lucrare despre Mișcarea Legionară, intitulată *Istoria Gărzii de Fier, 1919—1941. Mistica ultranaționalistă*, elaborată de Francisco Veiga, ca lucrare de doctorat. Această carte este scrisă de pe poziții critice bazate în general pe valorile democrației occidentale. Nu putem totodată să nu menționăm faptul că Francisco Veiga și-a susținut doctoratul într-o țară ieșită relativ recent de sub regimul lui Franco, aflat mult timp la putere. Detașarea de Dreapta proprie, adică spaniolă, trebuia, probabil, marcată printr-o critică mai evidentă a Mișcării Legionare, uneori în detrimentul unor nuanțări pe care suntem siguri că i-ar fi fost cu putință cercetătorului spaniol. Fără ezitări trebuie apreciată extinsa documentare a lucrării lui Francisco Veiga, analiza distribuției în spațiu și timp a legionarilor, prezentarea compoziției socio-profesionale a membrilor Gărzii de Fier, analiza campaniilor electorale desfășurate de legionari etc.

Studiul lui Eugen Weber are câteva premize favorabile ce îl recomandă cititorului, chiar specialistului, ce vrea să cunoască Dreapta românească din perioada menționată. El nu a fost scris nici în anii '50, când înverșunarea împotriva nazismului german și a fascismului italian, extinsă prin contaminare și asupra Dreptei românești, nu se stinsese și trebuia cât de cât ponderată[4]. De asemenea autorul lui nu a fost marcat de spectrul unei Drepte proprii ce trebuia alungat cu orice preț. Eugen Weber, prin 1965, avea toate condițiile pentru a fi detașat și, deci, pentru a scrie un studiu străbătut de un neutralism autentic. Totodată, ca american, nu avea motive, altele decât cele științifice, să fie implicat în meandrele istoriei României și în liniile de influențare a diferitelor clase sau partide. În sfârșit, trebuie spus că studiul lui Eugen Weber a fost, pe bună dreptate, considerat de Francisco Veiga ca având un rol „de pionerat"[5] în cercetarea Dreptei românești. Dar aceasta nu înseamnă că el a fost și a rămas doar un moment în această cercetare, depășit prin cumulare de

[3] Editura Fundației „Buna Vestire", 1993.

[4] În 1951 a apărut cartea lui Ștefan Palaghiță la Buenos Aires.

alte lucrări apărute ulterior. Studiul lui Eugen Weber este, după părerea noastră, valoros nu doar ca etapă istorică, ci și ca analiză reușită și, în anumite privințe, valabilă și astăzi. Ar fi poate prea mult dacă am spune că Eugen Weber și-a scris studiul cu o ușoară simpatie față de Mișcarea Legionară, colorată nu numai în verde dar și de un romantism haiducesc nelipsit de bune intenții, ce a avut un destin tragic, poate nu doar din cauza membrilor și liderilor ei, cât, mai ales, din „vina" vicleniei istoriei. Ea era gata să ne prindă și să ne strivească între Marea Dreaptă (germania nazistă) și Marea Stângă (Uniunea Sovietică). Cu toate acestea, și în cazul lui Eugen Weber, pot fi constatate anumite elemente de partizanat axiologic: față de valorile democrației americane, față de o anumită viziune (în unele cazuri nu tocmai favorabilă) asupra României și istoriei ei, față de o istoriografie despre Dreapta românească aflată doar la începuturile ei.

I. *LOCUL DREPTEI ROMÂNEȘTI ÎN SPECTRUL POLITIC AL ȚĂRII ÎN PERIOADA RESPECTIVĂ*

Problema definirii Dreptei nu este doar una politică, ci în mod deosebit și una sociologică. Din această perspectivă, în primul rând, ne interesează stabilirea locului Dreptei în structura politicului, prin determinarea unor constante situate la interferența dintre politic și realitatea socială în ansamblul ei[6].

[6] Conform unor puncte de vedere, partidele de aripă dreaptă sunt partidele conservatoare și naționaliste, a căror reprezentanți, în mod obișnuit, stau în partea dreaptă a Parlamentului când sunt văzuți dinspre scaunul președintelui. După alte păreri, Dreapta include partidele cele mai puțin avansate, iar cele mai avansate dintre ele stau la extrema stângă. Ultimii ani au pus sub semnul întrebării această judecată. Uneori, se spune că, Stânga și Dreapta au devenit o problemă de opinie și nu de fapt, o problemă de gust și nu de definiție. Este, se pare, un adevăr că Stânga și Dreapta trebuie definite „în termenii unei situații particulare" (Introducerea scrisă de Eugen Weber la *The European Right. A Historical Profile*, editată de Hans Weber University of California Press, Berkeley și Los Angeles, 1966, p. 5). În ultimul timp, în presa românească, se vorbește despre caracterul depășit al determinării partidelor prin calificativele

Structura politicului este prezentată, de regulă, într-o formă accesibilă unui public larg și, într-un fel simplificată, ca spectru politic sau, printr-un termen tot mai des folosit, caișicher politic. Trebuie însă spus că spectrul politic are două forme de manifestare. Prima este de *tip ideal*[7], respectiv o construcție teoretică ce vrea să prezinte structura politicului într-o stare „pură". E vorba despre structura politicului, așa cum s-a afirmat el, în mod idealizat, ca năzuință, din experiența afirmării democrațiilor occidentale. Nicăieri și niciodată nu a existat însă o situație reală ce să se potrivească perfect cu acest tip ideal. El poate fi asemuit cu o schemă înscrisă pe o foaie transparentă. Sub această formă el poate fi aplicat peste o realitate dată, într-o țară anume și într-un anumit moment. Prin comparație rezultă un concret ce se abate într-o anumită măsură, mai mare sau mai mică, de la spectrul politic ideal. Comparația reprezintă, de obicei, temelia unor judecăți de valoare, pozitive și/sau negative, asupra stării politicului și un temei implicit în a deosebi între ele diferite sisteme politice existente în lume.

Construcția tipului ideal al spectrului politic ar putea arăta conform schemei de la p. 9[8].

În cadrul acestei scheme Centrul înseamnă Liberalismul (nu în sens politic, ci ca deschidere profesională și neutră față de schimbarea socială necesară supraviețuirii și evoluției spre mai bine) rațional și abil. Aceasta vrea să sugereze că pentru el regula o reprezintă acțiunea rațională (ca o îmbinare logică a mijloacelor la scopuri, determinate în conformitate cu rațiunea). În același timp, Centrul are pregătirea, voința și supleța de a rezolva problemele imediate cu care se confruntă realitatea politică și, mai mult, realitatea socială constituită ca o societate dată. Într-o societate democratică întemeiată pe valorile occidentale, Centrul este elita indicată și chemată să conducă societatea. Luând drept punct de

Stânga sau Dreapta. Se sugerează nevoia unei pluridiferențieri a acestora. În ceea ce ne privește, considerăm că acest desiderat nu exclude luarea în considerare a cuplului Stânga—Dreapta, atât de tradițional în practica politică și politologie și, în același timp, având o funcție de cunoaștere incontestabilă.

[7] În acest sens vezi Charles Allyn, *Sociology. An Introduction*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1972, p. 471 și urm.

[8] Versiunea ne aparține.

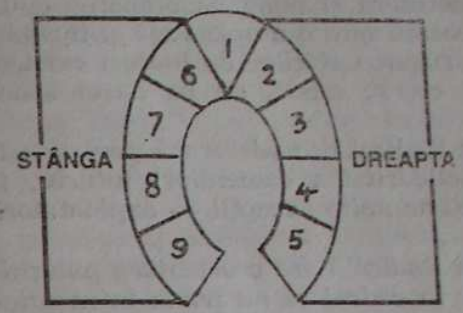

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

1. Centrul sau liberalismul național și abil
2. Liberalismul
3. Conservatorismul
4. Ultraconservatorismul
5. Dreapta radicală
6. Neoliberalismul de stânga
7. Social-democrația
8. Comunismul moderat
9. Stânga radicală

referință Centrul, putem diviza spectrul politic într-o Dreaptă și o Stângă. Privind lucrurile cantitativ, putem spune că atât Dreapta cât și Stânga sunt situate pe un continuum având un pol minim și unul maxim. Mai mult, am putea fi înclinați, cu temei, să afirmăm că Dreapta și Stânga sunt asemănătoare în ceea ce privește depărtarea lor față de Centru.

Zonele cele mai îndepărtate de Centru, într-o parte și alta, a spectrului politic se cheamă Extrema Dreaptă și Extrema Stângă sau, alteori (este și preferința noastră) Dreapta Radicală și Stânga Radicală. Ele pot fi caracterizate, prin elemente de asemănare, dar și de deosebire, astfel:

1. Amândouă aceste extreme profesează, deseori, abordarea transrațională a problemelor și solicită credința membrilor lor.

2. Amândouă sunt concrescute, deseori, pe stările emoționale, primitive ale membrilor lor, căutând să legitimeze, ca, de altfel, să și exploateze ura și violența.

3. Stânga Radicală este obligator revoluționară și convinsă că schimbarea socială, în direcția prevăzută de

ea, este și necesară și bună. Schimbarea cultivată de ea poate fi orientată spre o utopie vagă și lipsită de conflict, sau spre distrugerea stărilor de lucruri existente și anarhie, situație ce, se crede, că va naște spontan o salvare.

4. Stânga Radicală se adresează pentru a fi sprijinită (frăția sau solidaritatea oamenilor) tuturor, fără discriminări, dar cu anumite excepții — exploatatorii și lacheii lor.

5. Dreapta Radicală are o orientare puternic populară și etnică. Dar în cadrul ei nu poate intra oricine. Există tendința de închidere în interiorul mișcării, grupului sau partidului, cu suspiciuni față de oricine din afară.

6. Dreapta Radicală susține, cu obstinație, într-un fel sau altul, superioritatea unora și inferioritatea altora, îndeosebi a străinilor.

7. Dreapta Radicală urmărește reîntoarcerea la tradițiile unor vremuri și societăți trecute, sau sugerează transformarea revoluționară a stărilor de lucruri existente, spre o societate bazată pe aceste tradiții.

8. Stânga Radicală nu este absolut necesar să fie autoritară sau dictatorială deși deseori a fost astfel. În schimb, Dreapta Radicală solicită și susține cultul conducerii autoritare în toate manifestările ei.

9. Violența este considerată de sociologie ca un mijloc în realizarea scopului, dacă ea e necesară și rațional calculată. Dar pentru un radical, fie el de stânga sau de dreapta, violența devine, deseori, un scop în sine.

10. Radicalismul (care înseamnă „de la rădăcină" sau „a merge la fundamente") înseamnă reconstrucția fundamentală a ordinii sociale existente. Înțeles astfel, putem vorbi despre un radicalism de aripă dreaptă, (ce reinstaurează sau încurajează o societate elitistă, ce susține necesitatea inegalității sociale și recompensarea inegală a indivizilor) și unul de aripă stângă (ce susține că vrea să elimine privilegiile și conflictele, imaginându-și o utopică egalitate a șanselor pentru toată lumea).

Între Centru și Dreapta Radicală există un spațiu politic, deseori vast și complex, umplut cu liberalism și conservatorism. Ultimul, în schema prezentată l-am împărțit în două aripi: conservatorism și neoconservatorism. Aceasta din urmă își exprimă o oarecare simpatie față de schimbarea socială și este de acord cu legiferarea unor regimuri sociale ce nu degenerează în paternalism și extinderea controlului din partea statului. Diferențele dintre liberalism și conservatorism, notate adesea, sunt următoarele: 1) Liberalii sunt încrezători în accesul larg la învățământul de toate gradele pentru a realiza potențialul uman al societății. Conservatorii sunt sceptici în acest sens, cerând un învățământ adecvat posibilităților diferitelor clase; 2) Liberalii vor să scoată sărăcia în afara legii sau să o reducă, să asaneze cartierele urbane mizere (mahalalele) și să înalțe mediul înconjurător, astfel încât să ofere mai mari posibilități de afirmare omului. Conservatorii susțin că acțiunile de securitate socială duc la corupție și violență. Clasele de jos, spun ei, nu au meritele necesare pentru a fi altceva decât sunt; 3) Liberalii se pronunță pentru schimbare, pe când conservatorii susțin *statu-quo*-ul. Liberalii susțin progresul, iar conservatorii accentuează virtuțile stabilității și ordinii.

Între Centru și Stânga radicală am inclus, în schema prezentată, neoliberalismul de stânga (cu programele wellfare — ale bunăstării —, ce implică intervenția statului în economie, măsuri de securitate socială și chiar un solidarism comunitar), social-democrația și comunismul moderat. Social-democrații s-au constituit într-un partid de masă (ajuns la putere în timp, în mai multe țări occidentale), având ca obiectiv socialismul (imaginea despre o astfel de societate nefiind clară și definitivă): a susținut educarea clasei muncitoare, astfel încât membrii ei să înțeleagă rațiunile pentru care ei trebuie să se voteze pe ei înșiși ca să ajungă la putere. În general, social-democrația se referă la modul în care să se instaureze o nouă societate în țările capitaliste dezvoltate ce au un sistem politic parlamentar. Între timp, social-democrația a pus, se pare, în paranteze problema societății viitoare, preocupându-se aproape exclusiv de starea actuală a societății, cu problemele ei cotidiene. Comunismul moderat este o replică, mai mult sau mai puțin clară și decisă, în raport cu comunismul Internaționalei a III-a și cu cel leninist-stalinist. Avem în vedere N.E.P.ul propus un timp, de Lenin și care a semnalat importanța pieții, perestroika lui Gorbaciov și ex-

perimental actual chinez, de îmbinare a comunismului cu economia de piață.

Având la dispoziție această imagine ideală a spectrului politic, putem încerca să îl comparăm cu situația existentă în România, din perioada la care se referă studiul lui Eugen Weber. Ceea ce rezultă, îndeosebi, este imaginea unei Drepte românești complexe, formată din mai multe nivele, situate diferit față de un Centru specific, mult îndepărtat de cel menționat cu ocazia înfățișării tipului ideal al spectrului politic. În plus, trebuie luată în considerare evoluția diferitelor linii ale Dreptei românești ce le-au situat la o distanță apreciabilă față de Centru.

În perioada 1919—1938, în România exista o structură politică în cadrul căreia Centrul a fost de tip constituțional-democratic, însă destul de departe de liberalismul rațional și abil în conținutul la care ne-am referit în schema ideală. Mai precis, rolul de conducător în respectiva structură l-a avut, mai mulți ani, Partidul Național-Liberal, supus permanent unor lupte intestine și crize de legitimitate. Partidul Conservator și-a pierdut influența în această perioadă, ajungând la un veritabil „deces politic", după spusele lui Nicolae Iorga[9]. Partidul Național-Democratic, condus de Nicolae Iorga, era situat la dreapta Centrului românesc al timpului respectiv și constituia un fel de liberalism regenerat. Partidul Poporului condus de generalul Averescu, a fost și el neoliberal, după spusele lui Mihai Popovici[10]. Mihail Manoilescu îl include între formele neoliberalismului[11]. Tot la dreapta s-a aflat și Partidul Național-Țărănesc, având o largă bază țărănească și națională. Făcând elogiul acestei clase și subliniind rolul deosebit al ideii naționale, acest partid s-a înscris în cadrul unui conservatorism *sui generis*. Nu era totuși pur, deoarece avea anumite note de stânga venite dinspre Partidul Țărănesc al lui Mihalache și anumite laturi liberale constând, în mod deosebit, în susținerea evoluției democratice. Spre latura îndepărtată a dreptei s-a situat și evoluat Mișcarea Legionară, căreia Eugen Weber îi acordă atenția principală în studiul său.

---

[9] Vezi, N. Iorga, *Doctrina Naționalistă*, în: *Doctrinele Partidelor Politice*, Cultura Națională, București, 1934, p. 31 și urm.
[10] Vezi M. Popovici, *Solidarismul politic*, în *op. cit.*, p. 261.
[11] Vezi M. Manoilescu, *Neoliberalismul*, în op. cit., p. 159.

Trebuie spus însă faptul că între această Dreaptă și cea reprezentată de pildă, de Partidul Național-Țărănesc deosebirile nu sunt doar de grad (situarea diferită față de Centru), ci și calitative. Acest fapt îl exprimă fără dubii Iuliu Maniu în depoziția sa la procesul lui Corneliu Zelea-Codreanu. Deși în ceea ce privește aprecirea valorii ideii naționale „ca factor vital în propășirea unei națiuni"[12], Iuliu Maniu spune că e pe aceeași poziție cu Corneliu Zelea-Codreanu în privința ideologiei pozițiile pe care ei le reprezentau erau esențial diferite: „Garda de Fier este totalitară și în contra democrației", precum și „antisemită"[13], ceea ce nu e cazul cu P.N.Ț. Se cuvine, totuși, să spunem că, Mișcarea Legionară nu s-a aflat la extremitatea Dreptei românești. Dincolo de ea putem situa curentul nazist al sașilor din România, influența Organizației Naționaliștilor Ucraineni și chiar anumite încercări de a crea un partid rasist românesc.

La stânga Centrului românesc din perioada 1919—1939 s-a aflat o social-democrație, trecută aproape în întregime la liberali, la sfârșitul secolului al 19-lea, dar care prin aripa ei transilvăneană și-a adus o contribuție deosebită la unirea de la Alba Iulia. Ea s-a constituit în 1925 în Fundația Partidelor Socialiste, ce în 1927 s-a autodizolvat, dând naștere Partidului Social-Democrat din România. În perioada respectivă, un comunism moderat nu avea cum să existe, fiind sufocat de Stânga radicală. Aceasta a apărut după revoluția bolșevică din Rusia și Ungaria, ca, apoi, în 1921, să se instituționalizeze în P.C. din România, afiliat la Internaționala a III-a Comunistă, cu sediul la Moscova.

Trebuie spus că istoria și determinarea conținutului Dreptei românești a continuat prin venirea la putere a unui guvern de dreapta, a lui Goga—Cuza, în decembrie 1937 și, apoi, în februarie 1938, prin instalarea „dictaturii caroliene" sau, cum i se mai spune, a regimului „de autoritate monarhică"[14]. Dar lucrurile nu s-au oprit

---

[12] *Adevărul în Procesul Căpitanului*, Colecția „Omul Nou", Miami Beach, Florida, USA, p. 134.
[13] *Ibidem*, p. 133—134.
[14] *Istoria Românilor. Epoca Modernă și Contemporană*, Manual pentru clasa a VIII-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993, p. 127.

aici. În septembrie 1940, puterea politică a ajuns în mâinile generalului Ion Antonescu, ce a instaurat, împreună cu legionarii, un „stat național-legionar". Acest regim care a durat până în ianuarie—februarie 1941 s-a înscris într-o dreaptă, parcă mai radicală decât cea carolană. După „rebeliunea" legionară și abrogarea „statului național-legionar" generalul Antonescu a redus, într-o anumită măsură, aspectele radicale ale puterii condusă de el, apropiindu-se de practici politice democratice sau făcând propuneri de alianțe și conducere, ce ar fi putut readuce România pe un făgaș constituțional.

II. *ÎNȚELEGEREA MIȘCĂRII LEGIONARE DIN PERSPECTIVA SOCIOLOGIEI MIȘCĂRII SOCIALE*

În Dreapta românească de după primul război mondial, în care, așa după cum s-a văzut, au intrat mai multe partide, mișcări și regimuri politice, un loc important și mult discutat l-a deținut și l-a jucat Mișcarea Legionară. Pentru analiza și înțelegerea ei e nevoie să apelăm nu doar la serviciile politologiei și ale istoriei ca disciplină, așa cum s-a procedat până acum, ci și la ajutorul sociologiei, în cadrul căreia un capitol, deloc periferic, se ocupă de mișcările sociale.

1. Mișcările sociale sunt tratate de către sociologie în apropierea comportării colective, unde intră zvonurile, moda, panica, isteria de masă, mulțimea și publicul. Această apropiere atrage atenția, de la bun început, asupra faptului că mișcările sociale nu țin doar de domeniul acțiunilor raționale. Ele includ, într-o măsură și în intensități diferite, și acțiuni iraționale (după terminologia lui Max Weber) sau nonlogice (după Vilfredo Pareto). Recunoașterea și sublinierea acestui *mixaj între rațional și irațional*, ca fiind caracteristice mișcărilor sociale, ține de domeniul naturii ontologice a unei mișcări sociale de tipul Mișcării Legionare.

Pentru a exemplifica ne vom referi la campaniile electorale ale legionarilor, ce au culminat în 1937, când partidul Totul pentru țară a obținut un procent de 15,5% din voturi, situându-se pe locul al treilea pe

țară, și pe locul al doilea la București, Eugen Weber a considerat că deplasarea legionarilor, în anumite zone ale țării, în campaniile electorale, s-ar fi datorat întâmplării. Francisco Veiga refuză să dea credit unui asemenea punct de vedere. El susține ideea existenței unui „mare gol" electoral — adică „o zonă alcătuită din județe obediente, dispuse a fi folosite electoral, deci să dea un vot fără entuziasm guvernului care organizase alegerile"[15]. Acest spațiu era un teren de luptă pentru legionari, unde ei ar fi putut obține rezultate răsunătoare. Mișcarea Legionară a fost orientată să umple acest gol. Privind lucrurile în acest fel, am putea spune că liderii Mișcării au acționat, în această activitate, în mod rațional. Dar, modalitățile utilizate, în scopul convingerii maselor să voteze pentru legionari, nu țin, în mare măsură, de domeniul acțiunilor raționale. În *Pentru Legionari*, găsim o prezentare fără echivoc a campaniei de la Berești, pe care o citează pe larg și Eugen Weber: „În sate, când cântam sau vorbeam oamenilor, simțeam că pătrund în acele adâncuri sufletești nedefinite, acolo unde politicienii, cu propaganda lor de împrumut, nu putuseră să pogoare"[16]. Sugestiv caracterizează lucrurile Francisco Veiga: „În fruntea partizanilor săi călare, care vor crește în număr până vor ajunge la cincizeci, liderul legionar îi convoacă pe țărani în fața bisericilor din sate ca și cum le-ar lua drept martori. Li se adresează cu discursuri scurte, dar electrizante și apoi pleacă din nou, în mare grabă. Preferă atitudini exagerate, gestica, discursul monoverbal... Discursurile au un anume halo milenarist: sunt suficient de vagi pentru ca oricine să-și poată însuși promisiunea ca pe o dorință îndeplinită"[17].

Prezența unor elemente iraționale poate fi semnalizată și în legătură cu cântecul, o formă de acțiune deosebit de îndrăgită de legionari. Iată prezentarea cazului, făcută chiar de Corneliu Zelea Codreanu: „Pe *o stâncă neagră*, cântecul lui Ștefan cel Mare, a cărui melodie, se spune, că s-a păstrat din timpul lui, din generație în generație. Se spune că în sunetul acestei melodii intra Ștefan triumfător în cetatea sa de la

---

[15] Francisco Veiga, *op. cit.*, p. 146.
[16] Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru Legionari*, Editura „Totul pentru Țară", Sibiu, 1936, p. 367.
[17] Francisco Veiga, *op. cit.*, 112.

Suceava, acum 500 de ani. Când îl cântam, simțeam trăind acele vremuri de mărire și de glorie românească, ne afundam în cinci sute de ani de istorie și trăiam câteva clipe acolo în contact cu vechii soldați și arcași ai lui Ștefan și însuși cu el"[18]. Cântecul reprezenta un test, de un fel deosebit, pentru determinarea „spiritului legionar": „De nu veți putea cânta, să știți că este o boală care vă roade în adâncul ființei voastre sufletești sau că vremea v-a turnat păcate peste sufletul curat; iar dacă nu le veți putea vindeca, să vă dați la o parte și să lăsați locul vostru celor ce vor putea cânta"[19]. De altfel, Corneliu Zelea Codreanu spune foarte clar: „A crea o mișcare înseamnă, *în primul rând*, a crea, *a da naștere* unei *stări de spirit* care nu-și are sediul în rațiune, ci în sufletul mulțimilor"[20].

O subliniere aparte trebuie făcută și în legătură cu latura rațională a activităților desfășurate de Mișcarea Legionară. Nu negăm existența, în ceea ce a făcut ea, a unor acțiuni raționale (depline sau pur pasive), adică a unor acțiuni ce stabilesc rațional scopul, mijloacele și legăturile dintre ele. Iată un exemplu: „Pentru a ne lărgi mediul de influență, spunea Corneliu Zelea Codreanu, pentru a ne formula în ea normele de viață și pentru a ne dirija acțiunile (scopul, n.n.)... simțeam nevoia unei foi (mijlocul n.n.)[21]. Așa a apărut la 1 august 1927, primul număr al revistei „Pământ strămoșesc". Dar, liderul ei a pus un accent deosebit, am putea spune hotărâtor, pe *raționalitatea axiologică*, adică pe o acțiune socială în cadrul căreia se acționează sub imperativul unei valori absolute. „Noi nu am avut nici un program... Organizație politică fără nici un program izvorât din *rațiune*, din capul unui om sau al mai multora? Dar nu ne-am luat împreună cei ce *cugetam* la fel, ci cei ce *simțeam* la fel... Era un semnal că statuia unei alte zeițe — Rațiunea — va fi sfărâmată. Pe aceea pe care o ridicaseră lumea în contra lui Dumnezeu, noi, fără a o disprețui, vom pune-o acolo unde e locul ei, în slujba lui Dumnezeu și a rosturilor

[18] Corneliu Zelea Codreanu, *op. cit.*, p. 90.
[19] *Ibidem*, p. 303.
[20] Citat luat din Ștefan Palaghiță, *op. cit.*, p. 90.
[21] Corneliu Zelea Codreanu, *op. cit.*, p. 313.

vieții"[22]. În plus, pe lângă Dumnezeu, ca valoare de tip scop, Mișcarea Legionară a situat și „dreptatea neamului românesc". Scopul nostru, spunea Corneliu Zelea Codreanu, este „de a merge înainte uniți... uniți cu Dumnezeu înainte și cu dreptatea neamului românesc..."[23]. Contactul cu aceste valori oferă uneori mulțimilor șansa ajungerii la adevăr printr-o intuiție extraordinară. Semnificative sunt următoarele idei: „Veniți la gară, pentru că din toate trenurile care trec, este unul care merge astăzi pe linia destinului românesc. Toate merg pentru interesul celor din trenuri, acesta merge pe linia neamului, pentru neam. Mulțimile au câteodată contactul cu sufletul neamului. Un minut de viziune. Mulțimile văd neamul, cu morții, cu tot trecutul lui. Îi simt toate clipele de mărire, ca și acelea ale înfrângerii. Simt cum clocotește viitorul. Contractul acesta cu neamul întreg e plin de înfrigurare, de cutremur. Atunci mulțimile plâng"[24].

Mișcarea socială este definită de către sociologie ca o acțiune colectivă, mai mult sau mai puțin organizată, urmărind să corecteze anumite stări, percepute ca neadecvate, existente în realitatea socială. Mișcarea Legionară poate fi și ea caracterizată plecându-se de la această definiție. Ea ne sugerează faptul că etichetarea, în chip și fel, din interese parohiale sau prin contagiune, a Mișcării Legionare, nu ne îndreptățește să ocolim analiza și interpretarea ei științifică. Într-adevăr, ea a urmărit să schimbe în bine, un ansamblu de stări de lucruri, percepute ca fiind neadecvate, existente în societatea românească de la începutul deceniului trei al secolului 20.

Se cuvine să spunem de la început că nu Mișcarea Legionară a stabilit ce stări de lucruri sunt inadecvate. Ea și-a însușit, cu măiestrie și rapid, percepția critică a diferitelor pături ale populației, fiind sensibilă față de nemulțumirile acestora. Această receptivitate, față de nemulțumirile aproape a tuturor segmentelor populației, reprezintă una dintre explicațiile succeselor înregistrate de Mișcarea Legionară. Prin cumulare și în mod treptat, ea a ajuns de la percepții negative la un program maxi-

[22] *Ibidem*, p. 299.
[23] *Ibidem*, p. 296.
[24] *Ibidem*, p. 250.

mal discutat și teoretizat în literatura legionară. Este ilustrativă prezentarea misiunii legionare făcută de Faust Brădescu în lucrarea lui *Intru înțelegerea Mișcării Legionare*[25]. Ea constă în schimbarea radicală a structurii sociale, economice și politice (pentru a le transforma în elemente armonioase ale unei noi viziuni a societății), a *națiunii* (pentru a deveni o comunitate reală de simțire și ideal, trăită și echilibrată), a *omului* (pentru a-l transforma într-o personalitate liberă, demnă și conștientă de rolul ce îi revine).

Pentru a percepe anumite stări de lucruri ca fiind inadecvate este nevoie de o grilă apreciativă, constituită din valori, atitudini, credințe. În cazul unor nemulțumiri specifice grila respectivă are, bineînțeles, un caracter particular. Șomajul, de pildă, poate fi considerat inadecvat pentru considerentul că reprezintă o abatere de la dezideratul sau violarea dreptului la muncă, înțeles ca unul dintre drepturile universale ale omului. Corneliu Zelea Codreanu a considerat însă că toate stările percepute ca inadecvate de diferite clase și pături ale populației sunt expresia situației grave, dramatice în care se afla România. Ele nu erau altceva decât boli localizate în diverse părți și organe ale unuia și aceluiași organism național. Mai mult decât atât, el a susținut în mod repetat și cu toată tăria faptul că bolile respective sunt provocate de o rețea cauzală disfuncțională, chiar satanică, în centrul căreia se află relațiile reciproce dintre patru factori: evreii, comunismul (bolșevismul), politicianismul și democrația. Această focalizare sau ridicare la general a nemulțumirilor particulare reprezintă, de asemenea, o caracteristică importantă a Mișcării Legionare, fără de care cunoașterea naturii ei este imposibilă. Aici se află esența naționalismului legionar.

Importanța focalizării amintite rezultă din aceea că, pe nesimțite, toți nemulțumiții din România perioadei la care ne referim, indiferent de statutul lor (țărani, muncitori, comercianți, meseriași, studenți etc.) și de tipul problemelor cărora trebuiau să le facă față, au fost înregimentați simbolic în una și aceeași tabără. Toți aceștia formau un „Noi", determinat printr-o singură distincție, și anume între cine este *pentru* Națiune și

[25] Editura „Carpați", Madrid, 1977, p. 10.

cine este *împotriva* ei. Și, este bine știut faptul că, atunci când oamenii simt că ei împărtășesc una și aceeași problemă, acest element comun de identitate asigură o bază pentru o acțiune colectivă, având drept scop rezolvarea problemei.

Această reducere, sau ridicare la general, a percepțiilor negative particulare nu a fost făcută doar din motive teoretice sau ideologice. Mișcarea Legionară și-a pregătit astfel premisele unui posibil succes la nivel național. Ea s-a oferit imediat ca salvatoare a României, capabilă să vindece întregul organism național măcinat de atâtea boli. Procedând astfel, ea nu a apelat doar la o clasă socială sau pătură a populației, așa cum procedau partidele politice clasice. Ea s-a adresat tuturor românilor, tuturor celor cărora situația și viitorul României nu le era indiferent. Și de data aceasta Mișcarea Legionară a apelat la o reducție. Este vorba despre una desfășurată dinspre general (sau întreg) spre particular (sau parte). Mișcarea Legionară a vrut să se înfățișeze ca singura forță (partea) de care depinde existența și destinul României (întregul). Pe această bază, a dublei reducții, de la particular la general și de la general la particular, făcută credibil și convingător, Mișcarea Legionară a încercat, pe de-o parte, să își asigure o audiență de masă, iar pe de altă parte, să se legitimeze ca mișcare socială situată deasupra politicului erodat de atâtea păcate și care și-a dovedit de atâtea ori ineficiența.

Este de la sine înțeles faptul că nu toți cei care i-au împărtășit orientările și au fost de acord cu activitatea ei au intrat sau au fost primiți în organizațiile înființate de ea. A existat o mulțime destul de numeroasă (așa cum au dovedit-o alegerile din 1937) neafiliată organizatoric, de simpatizanți ce a avut o importanță deosebită pentru Mișcare. Făcând o analiză a Mișcării Legionare din punctul de vedere al factorului uman, Corneliu Zelea Codreanu a considerat că ea a fost „un curent popular"[26] de o unanimitate rar întâlnită pe pământul românesc. În același timp, el a remarcat existența în cadrul ei (a „marelui curent") a unui amestec de „elemente compromițătoare și primejdioase"[27]. În urma proceselor răsunătoare

[26] Corneliu Zelea Codreanu, *op. cit.*, p. 257.
[27] *Ibidem*, p. 258.

intentate legionarilor, în Mişcare a venit „oricine a vrut"[28]. Unii au venit să facă excrocherii, alţii să-şi creeze situaţii politice; alţii erau de bună credinţă, dar nu aveau educaţia disciplinei; o parte au fost integraţi din naştere; unii considerau că ei deţin cheia tuturor soluţiilor, alţii sufereau de boala ziaristicii, alţii prin purtarea lor compromiteau întreaga luptă, alţii erau plătiţi „să bage intrigi, să spioneze şi să compromită orice încercare nobilă a Mişcării"[29]. Corneliu Zelea Codreanu a fost împotriva lozincii lui A. C. Cuza: „În Ligă intră cine vrea şi rămâne cine poate". El ar fi vrut ca din Mişcare să fie înlăturaţi duşmanii ce reprezintă veritabile „începuturi de cangrenă"[30]. „Dacă nu le poţi localiza şi se întind ca un cancer în întregul organism al mişcării, cauza este pierdută"[31].

Referindu-ne la „dubla reducţie", operată de Mişcarea Legionară, dintr-o perspectivă analitică şi critică în acelaşi timp, am putea spune, astăzi, că dincolo de meritele ei programatice ca „mecanism" de atragere a maselor de partea legionarilor şi în acţiuni organizate de Mişcare, ea suferă de anumite vaguităţi de ordinul esenţei. În primul rând, trebuie spus că naţiunea, ca o formă de comunitate umană, nu acoperă nici pe departe intreaga realitate socială, în aşa fel încât orice nemulţumire legată de starea şi funcţionarea unor domenii sau laturi ale socialului să fie raportată la ea. Există numeroase, vaste şi complexe manifestări ale realităţii sociale, cu problemele lor specifice, ce pot fi rezolvate în cunoştinţă de cauză (competent) şi deplin doar profesionist, raţional şi în nici un caz ideologic, din elan patriotic sau prin măsuri administrative arbitrare. Astfel, problemele grupurilor sociale (grupuri mici sau clase), ale devianţei (în special criminalitate şi delicvenţă), ale inegalităţii sociale, ale mobilităţii sociale interne sau externe, ale inegalităţii de rasă, de gen, de vârstă, de cultură şi multe altele, fac parte din universul realităţii sociale. Rezolvarea lor poate fi influenţată de luarea în considerare a specificului şi a stării comunităţii naţionale, dar mai presus de orice contează în această

[28] *Ibidem*, p. 258.
[29] *Ibidem*.
[30] *Ibidem*, p. 259.
[31] *Ibidem*.

finalitate cunoaşterea realităţii sociale ca atare (structură socială, tipul de societate, instituţiile sociale, urbanizarea, modernizarea etc.). În al doilea rând, de starea naţiunii şi, mai mult, a realităţii sociale româneşti nu putea fi răspunzătoare doar Mişcarea Legionară. Dar, liderii ei au susţinut contrariul şi şi-au asumat ideologic o misiune imposibilă de dus la bun sfârşit, în mod practic, fără o schimbare a calităţii sistemului politic. O atare poziţie ar fi echivalat cu asumarea treptată a unei conduceri autoritare, ce, pusă în fapt, putea aluneca foarte uşor pe panta totalitarismului. În România deceniilor trei şi patru (până în 1938) a existat un pluralism politic care, cu toate păcatele lui, a fost echivalent în principiu stării politicului şi a realităţii sociale din ţările democratice ale lumii. Soluţia legionară ducea, se pare, spre o identificare a statului cu partidul ce o reprezintă, şi datorită acestui fapt, ar fi însemnat nu un pas înainte, ci o involuţie, din punctul de vedere al normelor politice ale democraţiei occidentale.

Una dintre problemele sociologiei mişcărilor sociale e aceea a tipurilor lor. Ea ne interesează şi pe noi în analiza Mişcării Legionare. Doi sociologi americani, Ralph H. Turner[32] şi Lewis M. Killian[33] au distins trei tipuri de mişcări: 1) orientate valoric; 2) orientate spre putere şi 3) orientate spre participare. Primul tip urmăreşte schimbări într-un segment al realităţii, sprijinite nu doar pe mişcare, dar şi de societate ca un întreg. În această categorie ar intra, de exemplu, schimbarea atitudinii faţă de femeie şi acordarea acesteia unor drepturi egale cu ale bărbatului. Al doilea tip, are ca obicetiv principal obţinerea puterii, recunoaşterea sau câştigarea unui statut special pentru cei ce conduc sau fac parte din mişcare. Tacticile unei asemenea mişcări pot include acţiuni agresive sau utilizarea violenţei. Mişcările orientate spre participare sunt centrate pe obţinerea unei satisfacţii personale, ce rezultă din faptul că cel în cauză este inclus în activităţile ei (de exemplu, cultele mesianice).

[32] Ralph H. Turner, *Collective behaviour*, in Robert E. L. Faris (ed) *Handbook of Modern Sociology*, Chicago Rand McNally, 1964.
[33] Tamotsu Shibutani, *Improvised News: A Sociological Study of Rumor*, Indianapolis, Bobby-Merrill, 1966.

Luând în considerare situația Mișcării Legionare putem spune că ea a avut caracteristici proprii tuturor tipurilor menționate. În plus, nu ne este greu să constatăm că aceste caracteristici au fost structurate specific în două etape, relativ distincte. În prima etapă, până prin 1927, Mișcarea Legionară a fost orientată valoric, în sensul determinării unei linii ideologice și acționale proprii, distinctă de cea a lui A. C. Cuza, și punea un accent aparte pe participarea la acțiunile organizate de ea. Valorile susținute de ea, precum și entuziasmul și satisfacția apartenenței la o forță nouă, tinerească, aveau menirea de a crea noi oameni și cadre temeinic pregătite. Orientarea spre putere, deși nu a lipsit, nu s-a ridicat însă la importanța celorlalte două aspecte și era privită ca un obiectiv relativ îndepărtat. În etapa a doua, după 1927, aspirația spre putere, chiar dacă nu a fost declarată sau dorită, a devenit tot mai importantă — de la obținerea calității de deputat de către Corneliu Zelea Codreanu și până când a fost proclamat Statul Național-Legionar, în 14 septembrie 1940. Aceasta nu înseamnă că în această etapă nu a continuat procesul de clarificare și elaborare teoretică și axiologică sau de prozelitism valoric. De fapt, în acest timp au apărut: cartea lui Corneliu Zelea Codreanu intitulată *Pentru Legionari* (1936), a lui Ion I. Moța, *Cranii de lemn* (1937) și a lui Vasile Marin, *Crez de generație* (1937). De asemenea, latura participativă a fost și ea în anumite privințe perfecționată, întărită și extinsă prin cooptarea unor mase de oameni destul de largi la acțiuni de răsunet în epocă — întrunirea din târgul Bereşti, marșul de la Ludușul de Mureș, construcția digului de la Vișani, participarea la construirea mai multor biserici etc.

În existența lor, mișcările sociale dezvăluie faptul că sunt supuse unui ciclu de viață. Problema este importantă și în cazul studierii Mișcării Legionare, ce a trecut și ea printr-un proces de evoluție. Carl A. Dawson și Warner E. Gott[34] au susținut că orice mișcare

[34] *An Introduction to Sociology*, New York, The Ronald Press Co., 1935.

socială trece la începutul ei printr-o fază incipientă. În cursul ei, promotorii mișcării îi determină premisele și direcțiile de acțiune. În cazul Mișcării Legionare, această fază a fost cuprinsă între 1919 (orientarea decisiv anticomunistă) și 1924 (purgatoriul mișcărilor studențești și activismul în Liga Apărării Național Creștine). Această perioadă este urmată de o fază de agitație populară în care scopurile și orientările liderilor mișcării sunt treptat difuzate unor segmente semnificative ale populației. Referindu-ne la exemplul Mișcării Legionare putem spune că extinderea în mase a ideilor ei a avut un debut de răsunet, în 1925, cu ocazia procesului lui Corneliu Zelea Codreanu. După procesul de la Turnu Severin, Corneliu Zelea Codreanu se întoarce la București, unde are loc un miting de proporții. El spune despre acest moment următoarele: „La București am sosit pe la orele opt seara. Am fost luat în brațe de pe peron și scos în dosul gării. Acolo pe întreg pătratul acela era o mare de capete ce se prelungea pe Calea Griviței până dincolo de Școala Politehnică. Cred că erau peste 50.000 oameni, cuprinși de un entuziasm căruia nu-i putea sta nimic în cale. A vorbit profesorul Cuza. Am vorbit și eu. De altfel în toată țara era un curent naționalist așa de puternic încât ar fi putut conduce L.A.N.C. la guvernarea țării. Treceau nefolosite, în acele zile, cele mai mari momente tactice politice ale acestei mișcări, cu care ea nu se va mai întâlni niciodată"[35].

Cu timpul, Mișcarea Legionară ajunge în faza a treia, când organizarea ei ia forme tot mai evoluate. Acum ea devine o parte recunoscută a societății, luată în seamă într-un fel sau altul de publicul larg. Mișcarea Legionară s-a organizat și s-a făcut cunoscută paralel cu elaborarea orientărilor ei și cu pătrunderea în mase. Nu poate fi făcută o distincție netă între aceste faze, astfel încât să fim îndreptățiți să spunem că ele au fost mutual exclusive. Oricum, cele mai spectaculoase momente ale organizării ei le reprezintă campania de alegeri din 1937, urmată de succesul menționat deja, precum și accesul la putere, alături de generalul Ion Antonescu.

[35] Corneliu Zeela Codreanu, *op. cit.*, p. 251.

Conform altor puncte de vedere, de pildă cel susținut de Malcolm Spectator și John I. Kitsuse[36], ciclul de existență al unei mișcări sociale este ceva mai complicat decât cel prezentat mai înainte. El este constituit din patru stadii: 1) agitația; 2) legitimarea și cooptarea; 3) birocratizarea și reacția față de starea ei; 4) relansarea mișcării. Dacă ținem seamă de situația Mișcării Legionare, putem constata că și în cazul ei se poate vorbi despre o reacție față de anumite stări în care s-a aflat ea la un moment dat. Mai întâi, putem semnala detașarea și chiar ruptura față de A. C. Cuza și constituirea Legiunii Arhanghelului Mihail, în 1927. Apoi, venirea lui Horia Sima la conducerea Legiunii a fost un prilej de punere sub semnul întrebării a faptului că Mișcarea continuă, cu adevărat, linia ei stabilită de Corneliu Zelea Codreanu. La rândul lui Horia Sima a cenzurat anumite texte semnificative din opera lui Corneliu Zelea Codreanu. O parte din legionari și-au dorit o reîntoarcere la spiritul autentic al Mișcării. Semnificative sunt în acest sens câteva din capitolele lucrării lui Ștefan Palaghiță. În cadrul lor, de pildă, se stabilește o legătură ca de la cauză la efect între „agitațiile teroriste dezlănțuite de Horia Sima" și „asasinarea Căpitanului"[37].

III. *EXPLICAREA ATRACȚIEI EXERCITATE DE MIȘCAREA LEGIONARĂ ASUPRA UNOR MARI OAMENI DE CULTURĂ*

Una dintre cele mai incitante și delicate probleme legate de Mișcarea Legionară este aceea a influenței pe care ea a exercitat-o asupra unor personalități de excepție ale culturii noastre dintre cele două războaie mondiale. Pentru lămurirea acestei probleme credem că trebuie luate în considerare cel puțin următoarele aspecte:

---

[36] *Social Problems: A re-formulation* in „Social Problems", nr. 21, 1973; *Constructing Social Problems*, Menlo Park, California, Cummings, 1977.

[37] Ștefan Palaghiță, *op. cit.*, p. 110.

1. Corneliu Zelea Codreanu și colaboratorii apropiați au făcut parte din generația care a fost prea tânără să lupte în război, deși ar fi dorit să o facă. Avându-l pe Eminescu în minte și în inimi, reprezentanții acestei generații erau hotărâți să-și ofere fapta și chiar viața pentru propășirea țării. Dar stările de lucruri existente atunci nu le-au fost favorabile. Ei erau sufocați de meritele generațiilor anterioare (ce au înfăptuit unirea din 1859, au participat la războiul de independență, au luptat în primul război mondial și au înfăptuit, îndeosebi prin unirea din 1918, România Mare); ba, mai mult, erau marginalizați în numele acestor merite. Situația a fost numită, pe bună dreptate, conflict dintre generații, sau chiar tragedia tineretului român.

Tânăra generație era pusă în fața a două soluții radicale, totale și urgente: una politică și alta spirituală. Întâi de toate ea trebuia să ajungă la putere și să-i schimbe natura. Aceasta devenise în practica generațiilor anterioare un mijloc folosit egoist în interes individual sau de grup, indiferent față de starea țării și chiar opus nevoilor ei. Acest rol revoluționar și l-a asumat Mișcarea Legionară. A doua soluție consta în afirmarea unei noi paradigme spirituale a naționalismului românesc, ce să reorienteze eforturile și judecățile de valoare dinspre planul eroic (unde au excelat generațiile anterioare) spre cel al creației culturale (unde noua generație avea un orizont larg deschis). România nu și-a terminat rostul doar întregindu-se teritorial și politic. Ea trebuia să se impună și printr-o cultură majoră proprie. Era necesar ca România să aibă dreptul și din acest punct de vedere de a se număra printre statele civilizate ale lumii.

Această ultimă soluție a reprezentat crezul de viață al celor ce au devenit apoi marile personalități ale culturii noastre interbelice. Faptul că ei nu s-au limitat doar la domeniul culturii și au deschis ușa spre politic, unii chiar trecând pragul, nu este greu de explicat. Ei au știut că doar o politică subsumată fără rezerve ideii naționale putea sprijini și stimula o creație culturală originală, proprie. La rândul lor, conducătorii politici ai Mișcării au intuit miza celei de-a doua soluții, și în schițele lor de program au venit în întâmpinarea năzuințelor și ambițiilor elitei inteligenței românești. Așa

a ajuns Mişcarea Legionară şi unele din personalităţile culturii româneşti interbelice să stabilească între ele o linie de legătură semnificativă.

2. După unirea din 1918 România a aspirat la un statut de stat democratic şi constituţional, asemănător cu al altor state europene. În aceste condiţii, o parte a elitei puterii şi a inteligenţei formată în Occident şi-a îndreptat privirile spre Europa până la capitularea în faţa ei, din mai toate punctele de vedere, şi îndeosebi cultural. Împotriva acestui curent europenist, de imitaţie, s-a pronunţat vehement Mişcarea Legionară. Ea venea astfel, în întâmpinarea poziţiei naţionale a unor vârfuri ale inteligenţei tinere, ce cunoştea cultura Europei şi voia să şi-o integreze în opera lor originală. Aşa s-a născut un naţionalism de supravieţuire a culturii româneşti în faţa influenţei străine, şi mai mult, a unui naţionalism de competiţie, având ambiţia nu doar de a se ridica la înălţimea culturii europene, dar şi de a o depăşi. Acest naţionalism cultural nu credem că poate fi acuzat de extremism, atâta timp cât ştim că el se afirma sub forma unei mândrii naţionale îndreptăţite şi nu se dovedea agresiv şi nihilist în raport cu alte culturi.

3. O forţă posibilă de influenţă asupra inteligenţei tinere o constituie diagnoza critică făcută societăţii româneşti, de după unirea din 1918, urmată de năzuinţa de a schimba din rădăcină stările de lucruri negative. Miezul acestei diagnoze o reprezintă, aşa după cum am mai arătat, patrulaterul: evreii (concurenţa, mercantilismul şi exploatarea lor), comunismul (bolşevismul) (ca un pericol pentru existenţa României ca stat, integritatea teritorială şi menţinerea identităţii culturale), politicianismul (ca mijloc de parvenire, de competiţie, de îmbogăţire necinstită, de furt din averea naţiunii), democraţia (ca un sistem politic ce promovează lupta fără principii dintre partide, abandonarea intereselor reale ale naţiunii, ascendenţa străinilor la conducerea şi vânzarea ţării şi ca pretext pentru stabilirea unor relaţii inechitabile dintre state). Această microstructură reprezintă, după părerea legionarilor, piedica principală în realizarea unui progres al României, caracterizat prin: ieşirea din starea gravă economică şi socială (caracterizată prin înapoiere şi popularizare acută); înlăturarea

unor trăsături negative ce îi caracterizează pe români (lipsa disciplinei, lenea, trădarea); respectarea şi regenerarea culturii tradiţionale; instaurarea unei politici nonparohiale, care să aibă în centrul ei, ca ideal suprem, naţiunea; supravieţuirea şi afirmarea României şi a românismului în lume. Putem bănui că acest program a exercitat o influenţă deosebită în rândul tinerilor intelectuali, dacă luăm în considerare aprecierile elogioase făcute de oameni cu mare prestigiu în epocă, în legătură cu crezul naţionalist al lui Corneliu Zelea Codreanu şi în general al Mişcării Legionare. La procesul lui Corneliu Zelea Codreanu, ţinut în 1938, Iuliu Maniu a spus, printre altele: „Dl Codreanu, ca şi mine, crede că pentru o viaţă sănătoasă, naţională şi de stat este absolut necesară respectarea demnităţii naţionale... Dl. Codreanu crede, ca şi mine, că ideea naţională este factorul vital în propăşirea unei naţiuni. D-sa crede, ca şi mine, că statul, cu toată puterea sa, trebuie să perfecţioneze calităţile fără seamăn de frumoase ale poporului român, susţinător de stat, şi să-i dea posibilitatea ca, punându-i-se la dispoziţie mijloacele materiale, culturale şi sociale, să-şi poată îndeplini misiunea pe care o are în această parte a lumii... Afară de aceasta, dl. Codreanu este de aceeaşi părere cu mine, că, fără a respecta regulele de corectitudine în viaţa particulară şi publică şi fără a ţine seama de morala creştină, nu se poate asigura dăinuirea unei naţiuni, şi că, părăsirea acestora ar însemna şi pentru poporul nostru ceea ce a însemnat şi pentru multe popoare din trecut: distrugere şi pieire". Şi tot despre Corneliu Zelea Codreanu, Iuliu Maniu spunea: „Am urmărit cu atenţie activitatea şi atitudinile d-sale. Am putut constata, din partea d-sale sinceritate în acţiune, consecvenţă şi tenacitate, calităţi cari se găsesc atât de rar în viaţa noastră politică şi la conducătorii vieţii politice"[36].

4. Doctrina legionară cuprindea elemente ce au putut atrage atenţia unor tineri intelectuali dornici de a se afirma pe planul culturii. Dintre acestea vom menţiona doar câteva:

a) Purificarea prin asumarea unei condiţii apropiate de natură, în special, de munte. Este o idee tradiţională,

[36] *Adevărul în Procesul Căpitanului*, Colecţia „Omul Nou", Florida, SUA, 1992, p. 134—135.

existentă în literatura populară, îndeosebi, prin tipul haiducului. Corneliu Zelea Codreanu a urcat Rarăul, după spusele lui, singurul prieten ce îi rămăsese, și unde și-a dus durerile umilinței[39]. Mai târziu, prin 1927, Corneliu Zelea Codreanu se întreabă ce va face Mișcarea dacă va fi scoasă în afara legii. Și el răspunde: „ne-a încolțit *gândul retragerii în* munți. Acolo unde românul a primit lupta cu toate puterile dușmane. Muntele e de mult legat de noi, de viața noastră. El ne cunoaște"[40]. Este știut că Vârful Omu reprezintă un reper ontologic în mesianismul românesc al lui Mircea Eliade. Lucian Blaga s-a retras în Munții Sebeșului, unde a scris *Arca lui Noe* și, nu peste mult timp, să se ferească de rușii care au intrat în țară la mijlocul verii lui 1944. Constantin Noica, refuzând mizeria Bucureștiului, întors pe dos de atâtea construcții, a urcat la Păltiniș, unde a făcut Școală și și-a găsit un mormânt.

b) Refuzul materiei (în sens de aviditate față de bani) în favoarea spiritului a creat o aureolă morală pozitivă Mișcării Legionare. Au fost molipsitoare următoarele idei într-o lume coruptă: „în lupta și biruința legionară *materia* n-a jucat nici un rol... ne desolidarizăm de o mentalitate atostăpânitoare peste veac și peste lume. Ucidem în noi o lume, pentru a înălța o alta, înaltă până la cer... Izbeam, așa dar, într-o mentalitate în care viețelul de aur era socotit ca centru înțeles al vieții... Singura forță morală la începuturile noastre nu am găsit-o decât numai în credința nestrămutată, că plasându-ne în armonia originară a vieții — subordonarea materiei spiritului — vom putea înfrânge adversitățile și vom putea birui în contra puterilor satanice, coalizate în scopul de a ne nimici"[41]. Acest idealism etic, care, de fapt, era expresia unui idealism filosofic, a fost însușit de mai toate personalitățile marcante ale culturii noastre interbelice (Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica).

c) Preamărirea unui om nou: „A crea numai »statul«, »program« etc., și a crede că ai făcut »mișcare«, este ca și cum, voind să faci un om, i-ai face numai hainele"[42].

---

[39] Corneliu Zelea Codreanu, *op. cit.*, p. 208.
[40] *Ibidem*, p. 312.
[41] *Ibidem*, p. 298.
[42] *Ibidem*, p. 332.

Se spune că Iuliu Maniu, în vara anului 1943, ar fi declarat următoarele: „Codreanu a fost superior gândirii mele. Eu am încercat să adopt în slujba și salvarea țării căi politice; el a ales o cale superioară, și anume: a realiza mai întâi caractere, educând un tineret, care pe căi de înălțare patriotică, să se dăruiască total, moral și spiritual. Să creeze mai întâi o elită conducătoare, și apoi un partid"[43]. Alexandru Cantacuzino, un lider legionar, vorbea despre o „spiritualitate nouă" a națiunii românești, ce să ducă la crearea românului de mâine. Printre condițiile ce ar fi fost necesare în acest sens el semnalează: „1) Un om excepțional care să viseze profetic și să conceapă lucid românul de mâine, românul cerut de destinul nației românești și să vădească în suplețe visul său, printr-un prozelitism de fapte, de pilde, de cuvântări; 2) O înmugurire, o florescență spirituală virulentă, în substanța românească"[44]. Victor P. Gârcineanu, un alt conducător legionar, considera că poziția Mișcării în problema omului era opusă celor ce vorbeau despre „incapacitatea românească de a crea istorie", de „iremediabila mediocritate a sufletului românesc", de „scepticismul organic al firii românești", de „incapacitatea lui religioasă", de „structura sa *rațională* prin excelență". Mișcarea Legionară, a spus el, „nu vrea să realizeze un om nou în sensul de *inedit*, adică un om care *n-a mai fost* niciodată... Legiunea, voind să realizeze un om nou, nu face decât atât: deschide iar toate izvoarele vieții, pentru ca omul să devie, din nou, un *om întreg*"[45].

În spiritualitatea românească dintre cele două războaie mondiale, un loc de seamă l-au avut problemele de antropologie filosofică, oarecum și într-o anumită măsură în acord cu programul legionar de realizare a omului nou. Emil Cioran a regretat desprinderea de Rășinari (respectiv de satul copilăriei), fapt ce i-a afectat grav întreaga ființă. A devenit un veritabil „caz", tânjind spre o salvare printr-o altă formă politică decât regimul democratic ce a existat în România înainte

---

[43] *Din Luptele Tineretului Român, 1919—1939*, p. 267.
[44] Alexandru Cantacuzino, *Românul de mâine. Românismul nostru*, București, 1940, p. 11.
[45] Victor P. Gârcineanu, *Din Lumea Legionară*, București, 1940, p. 21.

de 1938[46]. La Mircea Eliade, preocupările de antropologie sunt deosebit de bogate și duc spre o soluție legată de marile mituri ale culturii populare. El credea în mesianismul carpatin al românului. Constantin Noica, încă din primele lui scrieri, s-a apropiat de un om cu o moralitate deosebită, legat de spiritualitatea ortodoxă. Putem să aducem în acest context și numele lui Petre Țuțea, și el obsesiv preocupat de problematica omului și de legătura acestuia cu politica și Dumnezeu. Lucian Blaga, deși nu a fost apropiat de legionari (el s-a rupt în primii ani de publicistică de o oarecare simpatie față de Mussolini), și nici nu ar fi putut fi, prin poziția lui oficială (fiind în serviciul lui Titulescu, a cărui antipatie față de Mișcarea Legionară este cunoscută), a studiat și el teme legate de om și lumea lui ce aveau în legionarism un caracter programatic. Este ilustrativă *Trilogia culturii*, în care românismul este situat în „spațiul mioritic", specific românului, și cu un orizont deschis, generator de optimism. Cât privește omul, el este nu doar rațiune, ci și o zonă de mister, în care se află zăcăminte ale unor posibile creații deosebite. De remarcat este însă faptul că la Lucian Blaga omul, ca mister, nu duce spre mistică și ortodoxism, ca în doctrina legionară.

d) Orientarea transrațională a fost teoretizată în lucrările liderilor legionari în două direcții: ca trăirism și recurs masiv la ortodoxism. „Dar mistica creștină cu finalul ei, extazul, este contactul omului cu Dumnezeu, printr-un „salt din natura umană în natura divină" (Crainic), mistica națională nu este altceva decât *contactul omului* sau al mulțimilor cu sufletul neamului lor, printr-un salt pe care acestea îl fac, din lumea preocupărilor personale, în lumea eternă a neamului. Nu cu mintea, căci aceasta o face orice istoric, ci *trăind*, cu sufletul lor"[47]. Pentru ca cineva să ajungă legionar e nevoie de „conformarea vieții cu normele de viață legionară. Pentru că Legiunea nu este numai un sistem logic, o înlănțuire de argumente, ci o «trăire». După cum cineva nu este creștin dacă «cunoaște» și «înțelege» Evanghelia, ci numai dacă se conformează cu normele de viață afirmate

[46] Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, Editura Vremea, București, 1937.

[47] Corneliu Zelea Codreanu, *op. cit.*, p. 250.

de ea, dacă o «trăiește»"[48]. Această orientare își găsește o replică sofisticată în filosofie, în lucrările lui Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Constantin Noica, Petre Țuțea. Și Lucian Blaga își înscrie opera în aceleași cadre, deși la el misterul nu ajunge în zonele transraționalității radicale, cum stau lucrurile în cazul lui Nichifor Crainic.

e) Optimismul în relație cu națiunea este organic ideologiei legionare. Corneliu Zelea Codreanu spunea că „Țelul final nu este viața, ci *Învierea*. Învierea neamurilor în numele Mântuitorului Isus Hristos"[49]. În cadrele acestei concepții, creația culturală la care s-au angajat intelectualii tineri a căpătat sens și finalitate. „Creația, cunoașterea nu-i decât un mijloc, nu un scop, cum s-a văzut, pentru a obține această înviere... va veni o vreme când toate neamurile pământului vor învia... Având fiecare neam locul său înaintea tronului lui Dumnezeu. *Acest moment final*, «învierea din morți», este țelul cel mai înalt și mai sublim către care se poate înălța un neam"[50].

f) Mișcarea Legionară a fost un factor de contagiune pentru intelectualitatea românească din noua generație, atât pentru considerentul că liderii ei au făcut parte din această categorie socială, cât și pentru faptul că ei i s-au atașat personalități de seamă ale vremii. Corneliu Zelea Codreanu a studiat dreptul la Iași și București, iar apoi s-a înscris la doctorat în domeniul economiei, în Franța, unde și-a dat și luat examenul pentru cei doi ani obligatorii (la discipline cu relevanță pentru cunoașterea și înțelegerea lumii contemporane). Ion Moța și-a încheiat studiile universitare, începute la Cluj, peste graniță, și anume în Franța, la Grenoble, unde a locuit împreună cu Codreanu și soția acestuia. Vasile Marin a terminat Școala Militară de Infanterie din București și și-a luat licența în drept. În 1932, după o călătorie în Franța și Italia, și-a luat doctoratul cu lucrarea *Fascismul*. Apoi, printre intelectualii de vază din alte generații care au fost apropiați de Mișcarea Legionară trebuie amintiți: Traian Brăileanu, Nae Ionescu, Mihai Manoilescu. Ei (și nu numai ei) au întreținut o atmosferă intelec-

[48] *Ibidem*, p. 320.

[49] *Ibidem*, p. 425.

[50] *Ibidem*, p. 425.

tuală în Mişcare şi i-au asigurat, într-o anumită măsură, o aureolă de prestigiu teoretic.

g) Nu trebuie omis nici efectul sincronismului european resimţit, în primul rând, de tinerii intelectuali aflaţi la studii în străinătate. Dreapta, în multe cazuri Dreapta radicală, a avut o extensiune europeană. Ea a fost animată de valori transnaţionale. Lucrarea din care am tradus textul pe care îl prezentăm publicului român este de fapt o antologie în care sunt incluse studii despre manifestarea Dreptei în Anglia (J. R. Jones), Franţa (Eugen Weber), Belgia (Jean Stengers), Spania (Stanley Payne), Italia (Salvatore Salodino), Germania (Ernst Nolte), Austria (Andrew Whiteside), Ungaria (István Deák), Finlanda (Marvin Rintala), Rusia (Hans Rogger). La procesul lui Corneliu Zelea Codreanu, Mihail Manoilescu a spus printre altele: „cunosc mişcarea legionară nu numai ca mişcare românească, şi nu numai judecată ca un fenomen românesc, dar o cunosc şi prin prisma studiilor îndelungate pe care le-am făcut asupra tuturor mişcărilor europene care au o asemănare ideologică cu mişcarea legionară. Fiindcă, oricât am crede că aceste mişcări ies numai şi numai din nevoile unei singure naţiuni, există un fenomen de ambianţă europeană, de ambianţă mondială... Această mişcare, şi anume ca morală a mişcării, care a regenerat anumite popoare — Italia, Portugalia, Germania etc. — este un fenomen al veacului"[51].

IV. *PRINCIPALELE NEAJUNSURI ALE MIŞCĂRII LEGIONARE*

Mişcarea Legionară nu a fost lipsită de minusuri şi greşeli. Trebuie să spunem acest lucru chiar dacă nu suntem de acord cu stereotipiile critice, simplificatoare proprii denigratorilor ei, mai vechi sau mai noi (de exemplu, că legionarii au fost nişte inculţi, nişte brute, rasişti, antieuropeni, vânduţi lui Hitler, comunişti travestiţi etc.). Dintre acestea ne vom referi doar la două, ce au atras atenţia, în mod deosebit, celor ce s-au ocupat

[51] *Adevărul în Procesul Căpitanului*, p. 113—114.

de acest subiect: antisemitismul şi utilizarea violenţei.

a) Antisemitismul, ca ostilitate faţă de evrei, a fost şi este una dintre ideile, atitudinile şi comportamentele cele mai criticate ale Mişcării Legionare. Iuliu Maniu, referindu-se la Corneliu Zelea Codreanu, a spus că „are în concepţia sa un element, acela al antisemitismului, pe care eu nu îl aprob"[52]. Atât Eugen Weber cât şi Francisco Veiga se referă destul de mult la antisemitismul legionar, ajungând aproape până acolo încât să considere acest element ca fiind baza ideologiei Mişcării Legionare.

Nu vrem şi nici nu putem nega antisemitismul acestei Mişcări, el fiind nu în puţine cazuri mai mult decât evident, nu doar în vorbă, dar şi în faptă. Totuşi, de dragul adevărului suntem obligaţi să facem câteva precizări. Când se spune că antisemitismul Mişcării Legionare îşi trage seva tradiţională de la Eminescu se uită faptul că poetul nostru a considerat că toate limbile şi culturile popoarelor sunt o întruchipare specifică a luminii dumnezeieşti. El nu a atacat poporul evreu, limba şi cultura lui, ci anumite comportamente (mercantilism, corupţie, speculă, exploatare) constatate la evreii bucovineni şi moldoveni pe care i-a cunoscut direct. Antisemitismul lui Eminescu nu a fost unul de tip rasist sau unul de exterminare. Cel mult am putea spune că atitudinea lui faţă de evrei ar putea fi încadrată în limitele unui antisemitism de supravieţuire a românilor în zonele amintite şi de concurenţă (de sprijin a românilor pentru a face faţă presiunii evreilor).

Ar fi greşit totodată să se spună că antisemitismul e un fenomen românesc, ţinând de specificul nostru naţional. Antisemitismul făcuse carieră cu mult timp în urmă în Europa. El este o valoare europeană. Se susţine că Tacit ar fi spus că evreii sunt un popor fără moralitate. Acelaşi lucru îl face şi Napoleon. Kant zice că evreul este un sugrumător, iar Fichte că el se naşte şarlatan[53]. În Rusia, la sfârşitul secolului trecut, evreii (4 milioane) au fost împărţiţi în două categorii: indigeni şi străini, pe care i-a impus, apoi, unor regimuri diferite. Pe evreii străini i-a expulzat în masă. Cât priveşte si-

[52] *Idem*, p. 135.

[53] G. Paun, *Chestia evreilor*, Bucureşti, Tipografia „Lupta", 1893, p. 22.

tuația evreilor indigeni, aceștia nu puteau locui decât numai într-o parte din guberniile Rusiei, și anume fie-care la locul lui de naștere. În unele orașe, Petersburg, Moscova, Kiev, evreii nu aveau drept de ședere. Prin decret împărătesc s-a fixat câți medici evrei puteau fi tolerați în proporție cu numărul medicilor ruși din oraș (de exemplu, 1 la sută)[54].

Nu putem omite nici faptul că în anii în care s-a născut Mișcarea Legionară și a făcut primii ei pași, antisemitismul era un dat existențial în zona ei de origine. El era legat de anumite inegalități reale, defavorabile românilor. La Facultatea de Filosofie a Universității din Cernăuți, proporția a fost în 1920 de 76,74%. La Universitatea din Iași (în același an) la Facultatea de Farmacie ei reprezentau 75,51% și la cea de Medicină 60,34%[55]. La Facultatea de Medicină din Cluj, în anul 1922, ținând seama de refuzul evreilor, având în vedere interzicerea unor astfel de experiențe de către cultul ebraic, de a practica disecția pe cadavre de evrei, studenții creștini au cerut colegilor lor evrei să facă experiențe pe cadavre oferite de colonia ebraică[56]. Stările de lucruri erau asemănătoare și în unele licee din Moldova: Botoșani (de fete) 52,74% evrei; Dorohoi 48,55% evrei; Iași (Național) 40,77% evrei; Iași (Alexandru cel Bun) 69,81% evrei; Iași (Ștefan cel Mare) 56,07% evrei[57]. Mișcarea populației în orașul Iași, în 1908 nu mai trebuie comentată:[58]

români			evrei		
născuți	morți	diferența	diferența	morți	născuți
1308	1384	— 76	+ 399	585	984

Iată o statistică a numărului de meseriași și comercianți după etnie, în 1906, în trei județe ale Moldovei:

[54] *Ibidem*, p. 14.
[55] Em. Vasiliu, *Situația demografică a României*, Cluj, p. 84, 88.
[56] Francisco Veiga, *op. cit.*, p. 64.
[57] Em Vasiliu, *op. cit.*, p. 85, 87.
[58] *Cursurile de vară din Vălenii de Munte*, Tipografia „Neamul Românesc", 1910, p. 11.

Meseriași[59]

Județul	total	români	străini	evrei
Botoșani	3679	983 — 24%	222 — 6%	2564 — 70%
Dorohoi	2155	412 — 19,11%	287 — 13,31%	1456 — 67,58%
Suceava	1151	235 — 20,40%	158 — 13,42%	758 — 65,87%
Total	6985	1540 — 22,05%	667 — 9,55%	4778 — 68,40%

Comercianți[60]

Județul	total	români	străini	evrei
Botoșani	3264	734 — 22,49%	171 — 5,24%	2359 — 72,27%
Dorohoi	3010	691 — 22,96%	92 — 3,06%	2227 — 73,49%
Suceava	1909	539 — 28,23%	101 — 5,29%	1269 — 66,97%
Total	8183	1464 — 24%	364 — 4,45%	5855 — 71,55%

Dar acest antisemitism de supraviețuire și competiție (ca ostilitate față de un grup social minoritar numeric dar privilegiat sub raport economic și, în anumite cazuri, social), oarecum explicabil atunci când Corneliu Zelea Codreanu a ajuns lider în mișcările studențești de la Iași, cu timpul s-a transformat într-o ideologie belicoasă, ce încerca să explice toate relele existente în România (ceea ce era o abatere de la adevăr și o sursă de sentimente antievereești greu de controlat). Mai mult, el s-a convertit în agresivitate și crimă, după 1938 când Corneliu Zelea Codreanu a fost închis. Această evoluție negativă a fost pusă și este pusă de o parte dintre legionari pe seama lui Horia Sima. Este foarte greu de explicat, de pildă, complotul studențesc din octombre 1923, din care a făcut parte și Corneliu Zelea Codreanu, Ion Moța și încă un număr oarecare de studenți. Aceștia, având în intenție o acțiune de lichidare, și-au pus întrebarea: cine sunt vinovați, mai întâi, de nenorocirea în care se afla țara — românii sau evreii? Au considerat că primii sunt vinovați românii ticăloși, care pentru arginții iudei și-au trădat neamul. Apoi, veneau, în ordinea vinovăției, evreii. Dintre cele

[59] *Ibidem*, p. 33.
[60] *Ibidem*, p. 35 (Situația din anul 1905).

două milioane de evrei, câți existau atunci în România, s-au gândit să aleagă cei mai reprezentativi: rabinii, bancherii (evrei) și, în sfârșit, anumiți oameni din presă (tot evrei). Prinși fiind, cineva i-a întrebat de ce nu au folosit căile legale, dacă au crezut că cei vizați pentru a fi lichidați au fost vinovați. Corneliu Zelea Codreanu răspunse retoric: „Am bătut noi toate căile legale până când am ajuns aici"[61].

b) Deseori legionarul a fost considerat ca fiind sinonim cu agresivitatea, violența și atentatul. În realitate lucrurile sunt ceva mai complicate decât poate sugera o asemenea apreciere simplificatoare.

Conform moralității creștine, violența nu este justificată în nici un fel. Dar, din punct de vedere politic ea este privită altfel. Max Weber, în eseul lui *Politica, o vocație și o profesie*, a dezvăluit relația intimă existentă între politică și violență. El a făcut acest lucru, mai întâi de toate, definind statul în termenii monopolului asupra legitimității folosirii violenței și, în al doilea rând, în termenii rolului ce îi revine politicianului de a face față constrângerii și, totodată, de a o folosi. „Până la urmă, statul modern nu poate fi definit sociologic decât printr-un anume instrument ce-i este propriu și care constituie o prerogativă a sa și a tuturor uniunilor politice: constrângerea fizică"[62]. După ce prefectul Manciu a folosit violența împotriva legionarilor aflați la Ungheni, unde cultivau zarzavaturi, Corneliu Zelea Codreanu a urcat pe Rarău cu un puternic sentiment de umilire. Aici și-a pus problema legitimității folosirii violenței de către stat. El a făcut-o fiind convins că legionarii luptau pentru țară și totuși erau „tratați ca inamici ai neamului"[63]. Și erau „loviți fără milă de guvern, de poliție, de jandarmi, de armată"[64]. Este evident faptul că, astfel, Corneliu Zelea Codreanu implica judecata conform căreia statul nu reprezenta adevăratele interese ale națiunii. Deși Corneliu Zelea Codreanu a făcut de pe pozițiile ortodoxiei elogiul iubirii aproapelui și a Mișcării Legionare, și nu a angajat deschis

[61] Corneliu Zeela Codreanu, *op. cit.*, p. 168 și urm.
[62] Max Weber, *Politica, o vocație și o profesie*, București, Editura Anima, 1992, p. 8.
[63] Corneliu Zelea Codreanu, *op. cit.*, p. 209.
[64] *Ibidem.*

Mișcarea în acte de violență (cel puțin până în 1938), nu putem trece cu vederea actele de violență săvârșite de Moța (împotriva lui Vernichescu ce trădase complotul studențesc), de Codreanu însuși (împușcarea prefectului Manciu), de Beza (împușcarea ministrului Constantin Angelescu), de un grup de legionari (împușcarea primministrului I. G. Duca), de doi legionari (împușcarea rectorului Universității din Cluj, Ștefănescu-Goangă). Toate aceste acte nu sunt justificate nicicum, indiferent de felul în care ele au fost legitimate sau privite de legionari, ori de anumite părți ale opiniei publice.

În acest context este necesar să semnalăm câteva aspecte rezultate din analiza sociologică a raportului dintre violență și legitimitate. Violența poate fi folosită de factori guvernamentali sau de indivizi nonguvernamentali. Într-o interpretare simplistă a lucrurilor, primul tip de violență este întotdeauna legitim, iar cel de-al doilea întotdeauna ilegitim. Dar, în fapt, lucrurile nu stau chiar atât de simplu. Contează și cum anume sunt privite cele două tipuri de violență de către factorii semnificativi ai societății. Există patru posibilități:[65] Violența este inițiată de:

Cum este privită violența:		guvern	insurgenți
	legitimă	I	II
	ilegitimă	III	IV

Într-o societate stabilă este de așteptat ca violența guvernului să fie percepută ca legitimă (I), iar violența insurgenților ca ilegitimă (IV). O societate va fi foarte instabilă dacă violența guvernului va fi percepută ca ilegitimă și cea a insurgenților ca legitimă. Este necesar să cunoaștem că rareori există un acord total în direcția aprecierii fiecărui act al guvernului sau insurgenților. De aceea va fi util să identificăm grupurile semnificative ce percep actele ca legitime sau ilegitime

[65] Edward N. Gude, *Political violence in Venezuela: 1958—1964*, în *When men revolt and why*, editat de James Chowning Davies, New York, The Free Press, 1971, p. 259. Eugen Weber se oprește pe larg și fără complexe la violența practicată de regim și nu numai la cea legionară.

Trebuie spus însă că schimbarea dinspre axa I și IV spre axa II și III indică o creștere a instabilității.

În România anilor '20 și '30, de câteva ori, actele de violență ale unor legionari (de pildă împușcarea lui Manciu de către Corneliu Zelea Codreanu) au fost privite ca acte de dreptate față de brutalitățile la care au fost supuși legionarii. Împușcarea lui Vernichescu de către Moța a fost interpretată ca o pedeapsă a unei trădări, considerată ca o trăsătură ce trebuie eradicată din comportamentul românilor. În același timp, anumite acte ale guvernului au fost condamnate de păturI destul de largi ale populației. Așa au stat lucrurile în cazul primului proces intentat lui Corneliu Zelea Codreanu. El a fost privit ca ilegitim de mulțimile ce l-au aclamat și însoțit pe Codreanu până la Turnu Severin, și de acolo, la București.

* * *

În încheiere ne exprimăm speranța că studiul lui Eugen Weber va fi primit cu interes de specialiști, dar și de publicul larg, având în vedere calitățile lui științifice și gradul său ridicat de accesibilitate, actualitatea și gravitatea temei în lumea de astăzi (în Europa se vorbește serios despre o Internațională a Dreptei Radicale). El va contribui la umplerea unui gol în literatura despre Dreapta românească, și nu ar fi exclus, va stimula cercetarea acesteia. Studiul nostru (care e mai puțin introductiv și mai mult sociologic asupra Mișcării Legionare) este un exemplu că o asemenea posibilitate trebuie privită ca fiind realistă.

ACHIM MIHU

DREAPTA ROMÂNEASCĂ

În sensul modern al termenului, activitatea politică s-a dezvoltat pe pământul României foarte diferit față de țările din Vest. Aflată la răspântia marilor invazii barbare, în calea ambițiilor expansioniste ale marilor imperii, regiunile ce urmau să constituie România de astăzi au trăit secole de-a rândul divizate și sub dominație străină. Unele, ca de pildă Transilvania, s-au aflat sub stăpânirea directă a împăraților Habsburgi; altele, ca Moldova și Muntenia, au stat sub autoritatea Turciei, și mai târziu a Rusiei — regiuni tampon în cel mai bun caz, peste care armatele mărșăluiau încrucișându-se, își ridicau taberele, se luptau, ocupau teritorii, sau pe care stăpânii străini le jefuiau de cherestea, grâu, impunându-le tot felul de taxe.

La începutul celui de-al nouăsprăzecelea secol, două principate, Moldova, în nord, și Muntenia, în sud, din care s-a ridicat un regat unit, erau sateliți ai Turciei. Timp de un secol, ele au fost conduse de despoți fanarioți (greci din Fanar, o suburbie a Constantinopolului). Ei au cumpărat acest riscant privilegiu de la Poarta Sublimă. În răstimpul dominației lor, s-au străduit să recupereze de la supuși investiția făcută.

Marea majoritate a acestor supuși era formată din țărani[1] storși de dări și constrânși la muncă forțată de către boierime — o mică nobilime rurală, în cadrul căreia cele mai mari familii erau în mare măsură de origine greacă. Vechea nobilime românească pierise sau

---

[1] În sociologia americană, structura socială este oglindită, de regulă, prin trei clase: *clasa de sus* (ce posedă privilegii speciale, aristocrația, elita), *clasa de mijloc* (ce are un statut intermediar presupunând virtuți puritane cum sunt: munca laborioasă, spirit de economie, utilizarea deplină a timpului, amânarea satisfacerii plăcerilor, atenție deosebită față de curățenie și respect. Uneori folosit ca sinonim cu termenul de

decăzuse. Nu se putea vorbi de existența unei clase de mijloc; orașele erau doar piețe sătești mai mari. Clasa istorică a negustorilor era rurală sau semiurbană. Activitățile comercianților, desfășurate la mari distanțe și amintind într-un fel de Vestul secolelor cincisprezece și șaisprezece, erau destinate să decadă, datorită condițiilor impuse de mersul spre modernitate.

La sfârșitul secolului al optsprezecelea, în principate au fost numiți reprezentanți ai puterilor străine — la început ai Rusiei și Austriei, iar mai târziu ai Angliei, Franței și Prusiei. Prezența lor a încurajat un influx de comercianți străini — evrei, armeni, bulgari — ce au prosperat sub protecția lor. Pe la 1830, înlăturarea restricțiilor comerciale a acționat în continuare în direcția distrugerii vechilor bresle ale artizanilor și comercianților. Străinul, scutit de anumite îndatoriri și taxe și sprijinit de consulul său, beneficiind în multe privințe de o mentalitate mai întreprinzătoare și de metode aduse la zi, se bucura de asemenea avantaje încât o parte a românilor privea cu invidie naționalitatea străină, ca pe o cheie a succesului comercial. Privilegiile acordate persoanelor străine protejate de marile puteri nu au fost suprimate decât în 1882.

Dezintegrarea formelor și structurilor vechi, ce a însoțit această dezvoltare, nu a accelerat creșterea unei noi clase mijlocii românești, așa cum era de așteptat. Între masele rurale, a căror poziție economică tindea să se deterioreze sub impactul unui comerț mult mai liber, și boieri, mari și mici, rolul clasei de mijloc va fi preluat, în mare măsură, de imigranții evrei din Galiția, și de alți comercianți și mici întreprinzători străini. Burghezia, ce a jucat un atât de mare rol în politică și gândirea occidentală, aici era absentă. Mișcările revoluționare inițiale au fost conduse de greci sau au izbucnit sub influență grecească, ca ecou al luptei Greciei pentru independență, de la începutul secolului al XIX-lea. Primele revoluții românești adevărate au fost conduse de boieri, și dacă obiectivul lor imediat a fost întotdeauna

burghezie și cu cel de „gulerele albe" — *white collar* — deși acesta din urmă este mai des identificat cu nou clasă de mijloc) și *clasa de jos* (echivalată cu „gulerele albastre" — cei ce lucrează în halate de această culoare — și cu clasa muncitoare având un statut social scăzut). (n. tr.)

eliberarea țării de sub dominația străină, nu a trebuit mult timp ca naționalismul lor să se îndrepte de asemenea și împotriva exploatării străine, ai căror reprezentanți reali și iritanți trăiau în mijlocul lor.

Naționaliștii români trebuiau să se afirme, ei înșiși, nu numai împotriva stăpânilor lor turci, dar și împotriva grecilor. Aceștia au încercat să implice alături de ei și alte popoare balcanice, în lupta lor împotriva rușilor, a căror solicitudine pentru adepți la aceeași biserică, părea, cu mare probabilitate, să se sfârșească printr-o anexare. În secolul anterior cuceririi independenței, trupele rusești au ocupat principatele pentru mai bine de 21 de ani, și un protectorat rusesc le-a ținut sub guvernarea lor și mai multă vreme. Un guvernator rus luminat, având idei voltairiene, contele Kiseleff, a dat Moldovei și Munteniei primul lor instrument constituțional: *Regulamentul Organic* din 1830. Dacă forța amenința din est și sud, speranța venea din Vest, unde tinerii boieri plecau la studii și de unde ei aduceau, când se întorceau acasă, ideile unui secol liberal.

„Voi ce stați în adormire, voi ce stați în nemișcare / N-auziți prin somnul vostru acel glas triumfător / ce se-nalță pân' la ceruri din a lumei deșteptare / Ca o lungă salutare / Către-un falnic viitor?" scria Vasile Alecsandri. Era vocea Parisului, trezind din nou încătușații și răscolind măruntaiele continentului, anunțând venirea unei noi ordini, a unei lumi mai bune — cum au gândit pașoptiștii. Tradiționalismul romantic și naționalismul au pătruns în România venind nu din Germania, ci din Franța. Ceea ce a însuflețit generația de la '48 au fost doctrinele liberale și naționaliste franceze. Această generație pașoptistă a unit principatele, a eliberat iobagii, a câștigat independența și a instalat un prinț occidental pe tronul țării. Folclorul autohton, de atunci încoace, a oferit baza conștiinței de sine a României, și țăranul a devenit figura de bază a mitului național, privit fiind ca cel ce a creat societatea și economia românească.

Dar realitatea a fost diferită de ceea ce susținea doctrina. Practica de a-i oferi țăranului un loc doar în literatură, se părea a absolvi clasa conducătoare cultivată de a-i da acestuia șansa ce i se cuvenea de fapt. Liberalismul a stimulat și a inspirat mișcarea pentru independență

politică. Dar tot el a ratificat și acțiunile de prădare și exploatare a țăranului, oferindu-le celor ce puteau *faire* și *passer*[2] să-și înfăptuiască cele mai multe dintre șansele lor, iar poporului ignorant rămânându-i neputința.

În România, ca oriunde în acel timp, liberalismul a subordonat ideile de justiție socială principiilor libertății economice și politice. Liberalii au acceptat reforma atunci când ea a adus profit (sau contracte) la moara lor. Ei nu s-au sfiit să folosească statul ca un instrument de occidentalizare, cum în linii mari s-au petrecut lucrurile și în Rusia. Dar ei au operat din afară asupra maselor, lipsite de o voință proprie, afectate de procese pe care le manipulau alții. Țăranului, rămas în starea sa tradițională, trăind în plină mizerie și mângâindu-se cu înțelepciunea proverbelor, alături de drepturile acordate de noul stat i s-au impus o serie de datorii, dintre care plata unor noi impozite și trimiterea fiilor săi în război[3]. Ex-țăranului angajat în serviciul modernizării — căi ferate, muncitor în domeniul petrolier, în fabrici și instalații portuare — noile tehnici îi păreau cu totul străine, și totodată, ca niște forțe alimentatoare. Proletariatul țărilor occidentale a participat la revoluția industrială nu numai cu eforturile lui, ci și cu invențiile lui. El a împărtășit același mediu cultural, aceleași calificări, același limbaj cu stăpânii lui. În România, în schimb, ca în Algeria sau Peru, stăpânul și muncitorul aparțineau figurativ și uneori chiar în mod real unor națiuni diferite. Muncitorul părea a fi întotdeauna manipulat, niciodată însă participant în procesul industrial.

Modernizarea a adus cu ea capcanele instituțiilor de stil occidental. Acestea însă au fost grefate pe un teren nativ, și grefele au dat naștere unor fructe ciudate.

Unele dintre fructele reformei politice și economice au fost amare. Modernizarea părea să însemne colonizare. *Enciclopedia Română*[4] scrie cu amărăciune: „Toate articolele manufacturiere vândute în principate veneau din Austria și Prusia... Bunurile noastre erau luate la prețuri foarte scăzute, ca din oricare altă colonie..." Curând au apărut firme franceze și britanice, ce au intrat în competiție cu ale nemților, și ele au câștigat repede teren. Dar aceasta nu a schimbat în nici un fel faptul „de a fi vizibil sau mascat, în mod permanent, o colonie a străinilor". Această calamitate nu numai că a ținut întreaga viață națională în stare de sărăcie, exploatare și sclavie, dar totodată a avut drept consecință instalarea graduală a unei veritabile iobăgii politice, ce înăbușea orice încercare de a cuceri un loc îndreptățit în lume.

Călătorii străini, de asemenea, au scris despre această țară în tonalități similare celor folosite pentru „oricare altă colonie". În 1876, un expert austriac avusese rezerve față de capacitatea românilor de a-și dezvolta o industrie proprie: „Românul din clasa de jos, în ciuda inteligenței și posibilităților naturale, este puțin apt pentru muncă industrială persistentă, deoarece lui îi lipsește perseverența, dragostea de muncă și spiritul de întreprindere. În plus, fizicul lui, influențat de condițiile climatice, nu o poate suporta. O probă în plus că românul nu are talent sau înclinație pentru oricare altă ocupație în afară de agricultură este aceea că negustoria de orice fel, profesiunile urbane și chiar serviciile domestice comune sunt ocupate de străinii ce au imigrat, în mare număr, din țările vecine..."[5]

Dezvoltarea economică va fi dificilă, prezicea expertul citat, deoarece numai străinii lucrează cu adevărat. Dezvoltarea economică va fi posibilă, spuneau românii, numai când țara nu va mai fi condusă de străini. „Străinii în fruntea statului, scria istoricul și economistul B. P. Hașdeu în 1871, străini în ministere, străini în parlament, străini în magistraturi, străini în avocatură, străinii în medicină, străinii în finanțe, străinii în comerț, străinii în publicistică, străinii în activitatea publică, străinii sus, străinii jos, și totuși — *românismul este în mișcare*".

---

[2] Doctrina liberală are ca teză *laissez-faire*, ce susține că statul nu trebuie să se interfereze cu nici un aspect al economiei deoarece „autointeresul fiecăruia va produce cel mai bun interes al tuturora" (*laissez passer* este o altă formă sau o consecință a lui *Laissez-faire*). (n. tr.)

[3] Citat din Lefteri S. Stavrianos, din *The Influence of the West an the Balkans* (Influența Vestului asupra Balcanilor), în *The Balkans in Transition* (Balcanii în tranziție), editată de Charles și Barbara Jelavitch (Berkeley și Los Angeles, 1963).

[4] Scoasă sub conducerea lui D. Gusti (Vol. III, București, 1938). (n. tr.)

[5] Eugen Weber nu menționează numele autorului. (n. tr.)

Primii și cei mai evident, urâți dintre străini, datorită atât limbii cât și veșmintelor, erau evreii, deosebit de numeroși în Moldova. Intoleranța religioasă nu se remarca în mod particular în trecutul românilor, nici antisemitismul ca atare, cu ghetourile și masacrele lui. Antisemitismul clar apare mai întâi în secolul al XIX-lea, într-o combinație de naționalism și analiză economică. Unul dintre primii lui susținători, D. Pop Marțian, fiul unui preot transilvănean, a studiat la Viena și a fost influențat de ideile lui Hegel și Lorenz von Stein. Stabilindu-se în București, el a devenit în 1859 primul director al Oficiului Statistic. Hașdeu, citat înainte, a predat, de asemenea, statistica la Iași, capitala Moldovei. Amândoi s-au opus dependenței economice față de capitalul străin, susținând că ea nu a fost mai bună decât dependența politică împotriva căreia a luptat țara. Ei au atacat evreii nu pe motive religioase, ci pe temei socio-economic.

Încă în 1822, într-un proiect rudimentar de Constituție liberală, au fost schițate câteva măsuri împotriva evreilor. În deceniile ce au urmat, imigrația evreilor a crescut. Spre deosebire de alți imigranți, a căror credință ortodoxă le făcea ușoară integrarea, evreii rămâneau o națiune aparte, prejudecățile lor le întăreau pe cele al gazdelor; apelurile lor repetate pentru ajutor occidental accentuau legăturile lor cu străinătatea. În *Les Juifs de Moldavie*[6], Ernest Desjardins explică faptul că evreii au rămas străini față de viața națiunii, evitând școlile românești, eludând serviciul militar, și și-au îndreptat pașii spre cămătărie. „Invazia evreiască" era pe buzele tuturor. „Problema evreiască — îl găsim pe Alecsandri, poetul, scriind unui prieten — această problemă de viață și de moarte pentru noi . . ."

Unii nu erau de acord. Ceea ce oamenii numesc problema evreiască, declara un politician în 1879, este o problemă românească: „Românii sunt ignoranți și leneși. Scăpând de evrei nu vom schimba acest fapt. Numărul evreilor este simptomul răului românesc — lipsa de educație și a activității economice". Un om de stat conservator va fi de acord: „Există o singură cale de a ne scăpa de evrei: muncind și devenind civilizați".

[6] *Evreii Moldovei*, Paris, 1867.

Dar chiar și unii oameni ca el dezaprobau campania Alianței Izraelite Universale, care, apelând la puterile străine pentru a obține drepturi constituționale evreilor din România, anula simpatiile prietenilor lor români[7].

Evrei, în orice caz, au fost doar o fațetă a problemei. Deși antisemit, poetul Mihai Eminescu i-a atacat pe greci chiar mai tăios decât a făcut-o cu evreii (ca fiind „tot atât de vicleni, dar mai corupți . . . Evreii sunt de zece ori mai onești, mai morali, mai umani decât acești oameni"). Oriunde privea Eminescu, pe măsură ce secolul al XIX-lea se apropia de sfârșit, el vedea străini și criptostrăini: intelectualitatea, recrutată din oameni ce au moștenit caracterul și ideile lor de la strămoșii greci sau bulgari; liberalii aflați la putere, care își trag manierele și politica de pe Sena, Spree și Bosfor, și nu de la un pământ și popor a cărui limbă o vorbesc cu greutate; întregul sistem instituțional al statului[8], din greu colonizat cu *venetici* — demagogi, neproductivi, patrioți doar când era ceva de câștigat, lipsiți de cultură și caracter, exploatând munca poporului, privind peste granițe pentru a fi spirijiniți, toate acestea luate împreună formând o vastă xenocrație.

Pentru a salva țara de ei, era necesară o nouă organizare socială, una care să încurajeze onoarea de a munci și muncitorul. Și pentru a face loc acesteia, clasa dominantă trebuia eliminată, reprimată dacă era nevoie prin otravă, șreang sau lamă de oțel.

Cine-au îndrăgit străinii,
Mânca-i-ar inima câinii,

[7] Observatorii evrei au avut o foarte bună înțelegere a situației. Într-o scrisoare trimisă liderului liberal, Ion Brătianu, citată de I. C. Codrescu în *Cotropirea Jidovească în România* (București, 1870) reprezentantul român al Alianței Israelite Universale a susținut că, în absența unei burghezii autohtone în Europa de Est, evreii au îndeplinit acest rol. Atâta timp cât ei nu au fost în competiție cu nimeni ei nu au fost persecutați așa cum s-au petrecut lucrurile în Vest. Dar „astăzi, când o clasă de mijloc se află în proces de formare pe malurile Dunării, te vei găsi tu însuți curând pus în fața acelorași exigențe (antisemite)".

[8] Am tradus conceptul *Establishment* cu „sistemul instituțional al statului". (n. tr.)

Mânca-i-ar casa pustia
Și neamul nemernicia!

scria Eminescu într-un vers care mai târziu a fost gravat pe statuia sa, cu pioșenie, de Codreanu, și era în mod frecvent citat de naționaliștii secolului al XX-lea. Națiunea trebuia salvată de tot ce avea străin în ea, de orice aport alogen, chiar cu prețul încălcării principiilor umanitare. Nici un adevăr, nici un principiu nu trebuie susținut împotriva vieții statului și societății românești. Suprema lege, credea Eminescu, este „conservarea națiuni și a țării prin orice mijloace și în orice fel, chiar dacă mijloacele și căile nu sunt conforme civilizației și umanismului". Conceptele umaniste erau, în orice caz, numai măști dincolo de care Vestul învinge și exploatează societățile rămase în urmă.

Romantic, pesimist, sentimental, naționalist și religios, fascinat de istorie și folclor, Eminescu a fost atât o sursă de inspirație pentru generația de după primul război mondial, cât și un focalizator al naționalismului românesc. Antisemitismul lui a fost dus mai departe de A. C. Cuza, antidemocratismul lui de către Aurel Popovici[9], populismul lui de către Iorga, teoriile lui rasiste de către studentul lui Iorga, Vasile Pârvan. El rămâne, așa cum a scris Ștefan Zeletin[10], cea mai mare figură a reacției românești împotriva clasei de mijloc.

Dar dacă acum Eminescu apare ca fiind cel mai mare naționalist al vremii lui, aceasta nu înseamnă că a fost singurul. O cohortă de intelectuali naționaliști, poeți, politicieni și publiciști, cântau același cântec. Campaniile lor culturale au fost de fapt politice. „Am plăcerea de a lupta împotriva prejudecăților vechi și ridicole, pentru fundamentarea teatrului românesc pe o cale cu adevărat națională, și a dovedi că limba română se acordă perfect la comedie și, de asemenea, la muzică", se lăuda unul dintre ei. „Dar, mărturisesc, cea mai mare satisfacție a fost aceea că prin teatru am contribuit la a-i face

[8] „Să abandonăm clișeul suveranității populare, scria Aurel C. Popovici, și să acceptăm numai suveranitatea patriei. Din mormintele pământului provin mai multe voturi decât din cabinele de votare".

[10] *Neoliberalismul*, București, 1927 (n. tr.)

pe greci imposibili în patria mea. I-am prezentat atât de ridicoli încât, în oraș, nici un tată nu și-ar mărita fiica cu unul dintre ei". Pretenția era exagerată, dar intenția a fost caracteristică aspirațiilor naționalismului românesc. Tot astfel trebuie privită și specificarea „în oraș". Aceasta deoarece revoluția secolului al XIX-lea a fost o revoluție urbană, și ideile și manierele Vestului au fost aclamate numai în orașele aflate într-un proces lent de dezvoltare. Mai mult decât atât, tinerii revoluționari ai timpului, profund inspirați de ideile populiste, adânc preocupați de *oameni*, ca depozitari ai realităților profunde ale *românismului*, au manifestat tendința de a-și menține entuziasmul pe un plan literar și artistic. În aspectele ei mai concrete, schimbarea pe care o etalau, ca toate schimbările ce se petrec într-un mod de viață demult stabilit, a fost mai degrabă incomodă pentru masa țărănească.

Populația principatelor, 4.500.000 în 1890, ajunsese la 7.300.000 în 1913. Creșterea a avut loc cu deosebire la țară. Pe măsură ce populația rurală sporea, pământul cultivabil devenea insuficient; trusturile agricole, exproprierile, îngrădirile și ipotecile au dat naștere la ceea ce comentatorii socialiști au numit iobăgie.[11] Între 1885 și 1913, impozitele pe locuitor s-au dublat. Țăranul plătea pentru căile ferate, orașe și străzi, canale și instalații portuare, de care se părea că profită alții; și și-a trimis copiii săi în armată — un impozit și mai dureros decât celelalte. În februarie 1907, țăranii s-au ridicat în nordul Moldovei, pe pământurile cultivate de un trust evreiesc. Revolta lor, ce s-a întins în întreaga țară ca un foc sălbatic, peste câmpuri întristate și sate flămânde, nu a putut fi înăbușită fără mari vărsări de sânge, până în martie. Cineva poate să-și facă o imagine a situației țăranilor și a stărilor de lucruri din vremea aceea citind asemenea nuvele cum sunt *Ciulinii Bărăganului* a lui Panait Istrati, sau *Bijuterii de familie* a lui Petru Dumitriu. Când intervenția masivă a armatei a restaurat ordinea, o mulțime de gospodării zăceau în ruină, și mai mult de zece mii de țărani fură omorâți.

Era inevitabil ca oamenii, în special cei tineri, să fie îngrijorați de problemele sociale ce copleșeau țara.

[11] Referire la lucrarea lui C. Dobrogeanu-Gherea, intitulată *Neoiobăgia* (1910) (n. tr.).

O mişcare socialistă s-a născut în anii lui 1880, condusă de românii ce au trăit sau au studiat în Rusia şi de imigranţii evrei. Între 1885 şi 1900, cele mai multe cadre didactice ale ţării se părea că sunt de orientare socialistă. Grupul socialist, însă, s-a unit în 1899 cu Partidul Liberal, aflat la guvernarea ţării, şi eşecul lui de a oferi o conducere radicală a deschis calea naţionalismului idealist şi oarecum social al unor oameni pentru care soluţiile la problemele sociale erau de natură naţionalistă. Printre aceştia, două figuri de frunte au fost profesori universitari: un exponent al economiei politice, A. C. Cuza, şi un istoric, Nicolae Iorga.

Educat în şcoli franţuzeşti şi germane, Cuza şi-a început cariera ca un ateu şi ca un socialist. Curând după aceea, el şi-a modificat convingerile spre o poziţie conservatoare naţionalistă, populistă, tradiţională şi ostilă liberalismului economic şi democraţiei. Cuza continua tradiţiile naţionaliştilor economişti, ca, de pildă, Pop Martian (1829—1865), Petre Aurelian (1833—1909), care l-a editat in româneşte pe Friedrich List, precum şi Haşdeu şi A. D. Xenopol (1847—1920). Pentru acesta din urmă soluţia la problemele economice ale ţării consta în încurajarea întreprinderilor populare, expulzarea străinilor ce le-au sufocat, lupta împotriva alcoolismului şi educaţia poporului. Pentru Cuza, a cărui lucrări îl prezintă ca fiind un fel de ajutor de toboşar,[12] toate acestea au degenerat în antisemitism, fanatic, repetitiv şi steril. Numit, în 1901, profesor titular de economie politică la Universitatea din Iaşi, şi-a propovăduit doctrina, timp de 30 de ani, unui auditoriu receptiv, pentru care întreaga politică şi economie de până atunci îşi găseau rezolvarea în problema evreiască. Datorită duratei şi insistenţei demersului său, influenţa lui a crescut şi s-a extins. Zvastica, pe care a adoptat-o ca un simbol, cu câţiva ani înainte de primul război mondial, a fost expusă cu ostentaţie în România cu mult înainte de a deveni în Germania un simbol de partid. Întreaga carieră a lui Cuza reflectă paradoxurile unui naţionalism social superficial: respingerea parlamentului în care el a ocupat un loc timp de o jumătate de secol, democraţiei pe

[12] sub-Drumont, în textul lui Eugen Weber (n. tr.)

care el a curtat-o, valorilor burgheze pe care le personifica, pe Dumnezeu şi biserica de care s-a dezis, în genul lui Maurras, deoarece ele au servit un tradiţionalism el însuşi aflat în conflict cu vederile sale radicale, pe care se străduia să le profeseze[13].

In 1906, Cuza a început să scrie la un periodic, „Neamul românesc", tocmai înfiinţat de către profesorul de istorie al Universităţii din Bucureşti, Nicolae Iorga. Ca şi în cazul altora din aceeşi generaţie, vederile politice ale lui Iorga erau luminate de o conştiinţă socială — şi anume o conştiinţă socială de istoric. „Literatura divină este un produs social şi un factor social", scria el în 1912, „şi cea mai naturală societate umană este naţiunea". Un manuscris de-al lui, în care se află schiţa unei nuvele pe care plănui să o scrie ni-l arată împărtăşind simţămintele altor naţionalişti romantici: dragoste şi pietate pentru ţăranii exploataţi, ură faţă de exploatatorii lor (grecii), simpatie faţă de boierimea românească, pe care străinii au dizlocat-o. Dar Iorga a fost o personalitate mai mare decât Cuza, un om de ştiinţă real, cu un apetit intelectual şi o capacitate deosebite, dar şi cu o imensă energie şi erudiţie. Operele lui publicate numără sute de volume şi mii de articole, apărute în mai multe limbi. La începutul secolului nostru, el avea deja o reputaţie internaţională.

Deja după 1890, Iorga va începe să colaboreze la publicaţiile conservatoare care, în mod vizibil, doreau să-i folosească naţionalismul şi talentele pentru a stimula o reînnoire conservatoare — aşa cum au procedat liberalii nu cu mult timp în urmă, când i-au absorbit pe socialişti. Românismul lui, însă, la fel ca al predecesorilor săi, a intrat pe o brazdă dificil de arat. La începutul secolului XX, românii din familiile bune vorbeau franceza nu numai în anumite ocazii, dar şi în viaţa lor privată, în casă. Societatea cultivată privea spre Franţa, de unde îşi lua moda, manierele, lecturile şi guvernantele pentru copiii ei. A vorbi franceza era semnul unei condiţii superioare, de apartenenţă la elita ce s-a rupt de masele inculte.

[13] Charles Maurras, tratat în analizele făcute dreptei franceze, autor al unor lucrări cum sunt *Au Signe de Flore* (Paris, 1933), *Mes idées politique* (Paris, 1937). (n. tr.)

In martie 1906, un comitet al femeilor a organizat un spectacol cu scopuri de caritate la Teatrul Național din București. Era destinat să fie vizionat de crema societății capitalei, în frunte cu moștenitorul tronului și soția lui. Cu o singură excepție, programul spectacolului a fost constituit din piese doar în limba franceză. Iorga a privit acest fapt ca pe o provocare. A fost perfect conștient (a spus-o deschis Pamfil Șeicaru, într-o prezentare pe care i-a făcut-o lui Nicolae Iorga — Madrid, 1957) că structurile statale existente au ignorat literatura română, „așa precum un colonist englez ignoră literatura negrilor". Programul cu scopuri caritabile, însă, l-a rănit în așa fel încât a scris iute și prompt un articol prin care încerca să convingă publicul să boicoteze spectacolul. Chemarea lui a stârnit ecouri neașteptate în cartierele studențești, și a avut repercusiuni nebănuite, marcate de demonstrațiile studențești desfășurate în noaptea spectacolului, ce s-au transformat rapid în revolte mai ample, care au trebuit să fie împrăștiate de către armată.

Parturiunt montes; nascetur ridiculus mus.[14] Mulțimile și armata s-au bătut numai pentru a da naștere unei noi reviste, „Neamul românesc", care a fost în următorul deceniu cea mai menționată și influentă publicație naționalistă. Dar „Neamul românesc" va fi finanțat de marii proprietari de pământuri conservatori și, de asemeni, de unii fruntași liberali. Deși acest fapt s-a datorat în parte admirației personale a patronilor lui față de un mare istoric, el se explică totodată și prin adevărul că naționalismul istoricului putea fi reconciliat cu propriile lor interese. La fel ca alți conservatori, Iorga a refuzat să ia în considerare orice soluție radicală a problemei țărănești, orice reformă a pământului, și a limitat problematica agrară la dificultățile economice ale țăranului, datorate alcoolismului, lipsei de organizare și absenței educației. „Neamul românesc" a desfășurat o campanie viguroasă împotriva evreilor și concesionarilor. Ultimii erau în cea mai mare măsură evreii din Moldova și grecii din Muntenia. Evreii, ca atare, au fost de asemenea atacați pentru numărul și activitățile lor, în calitate de cămătari și cârciumari, ocupații de pe urma cărora țăranii săraci erau împinși spre ruină. Nici una din aceste dificultăți invocate nu periclitau structurile statale existente. Dimpotrivă, le ofereau beneficiarilor acestora o conștiință mai bună și un sentiment de siguranță, întrucât sugerau că alții decât ei înșiși trebuiau blamați pentru lipsurile și injustițiile societății pe care o dominau.

[14] Muntele e în durerile facerii și va naște un șoarece ridicol. (n. tr.)

Stilul și naționalismul, oarecum social, al lui Iorga i-a cucerit pe tineri, substituind în gândirea politică a studenților anteriori anului 1914 un naționalism romantic și tradițional, în locul ideologiei socialiste, mai înainte atât de populară în cercurile universitare. În 1909, Iorga și Cuza au înființat Partidul Naționalist Democrat, în programul căruia esențiale erau susținerea unui sufragiu rezervat doar bărbaților și preconizarea unor măsuri restrictive împotriva evreilor. Unul dintre primii militanți ai partidului era un profesor de liceu dintr-un mic oraș al nordului Moldovei, Ion Zelea Codreanu, un nume cu care ne vom mai întâlni în continuare. În 1909, de asemenea, Iorga a deschis cursurile lui de vară de la Vălenii de Munte, ce urmăreau să devină seminarul noii intelectualități populiste și patriotice. Printre studenți era un învățător de țară, Ion Mihalache, ce a înființat Partidul Țărănesc, după primul război mondial. Altul urma să fie moștenitorul tronului, prințul Carol.

România a ieșit din primul război mondial cu o populație, teritoriu și capacități industriale dublate față de situația anterioară. Cei 7.300.000 de români au devenit, prin 1919, 16.200.000, dar ei trăiau încă în majoritatea lor în mediul rural.

Economia țării, ca și aceea a vecinilor, era caracterizată printr-o suprapopulație agricolă și printr-o productivitate scăzută pe acrul de pământ — în jur de jumătate, în raport cu productivitatea din vestul Europei. Patru cincimi din populație era angajată în agricultură sau în activități conexe. Dar, cu toate că suprafața destinată producției de cereale a crescut tot timpul, din cauza semințelor de proastă calitate și a tehnicilor rudimentare, în fapt s-au înregistrat scăderi ale producției. Mai puține cereale vor fi exportate, și tot mai puține cereale s-au aflat la dispoziția consumului casnic. Din punct de vedere economic, anii interbelici au fost mai răi decât anii premergători războiului, și mult mai răi

pentru provinciile vestice (Transilvania, Bucovina și Banat, care au dus-o mai bine sub Habsburgi).

Creșterea populației, atât relativă cât și reală, a însemnat, în același timp, o creștere a presiunii asupra stăpânirii pământului arabil, o presiune doar temporar diminuată de către reforma agrară ce a urmat războiului. Multe gospodării, divizate și subdivizate între numeroși urmași, au devenit mult prea mici pentru a susține o familie. Jumătate din populația agricolă a țării era în plus față de necesitățile producției agricole: o povară pentru cei ce o efectuau și pentru economia țării, a cărei industrie se dezvolta mult prea încet pentru a-i asimila pe cei de prisos în agricultură. Creșterea industrială rămânea cu mult în urma sporului populației; numărul muncitorilor potențiali a crescut mult mai iute decât numărul muncitorilor industriali. Mai târziu, în 1939, numai o zecime din populație lucra în industrie sau în minerit. Nu exista o supapă de siguranță urbană pentru suprapopulația rurală; sau, mai degrabă, supapa a fost mult prea limitată și a devenit și mai insuficientă în anii depresiunii.

La începutul secolului al XX-lea, peste trei pătrimi din populația țării era analfabetă. Între cele două războaie mondiale, mai puțin de 1% dintre copiii țăranilor au urmat studii peste nivelul școlii primare. În jur de 40% din locuitorii țării de peste șapte ani erau analfabeți, cei mai mulți dintre ei fiind mici proprietari de pământ, care o scoteau cu greu la capăt, angajându-se ei înșiși ca muncitori sau slugi. Până în 1920, mulți dintre ei încă datorau muncă de tip iobăgist proprietarului local și comerciantului local, cărora le erau datornici. Proprietarul de pământ, în același timp, se îngrijea mai mult de prestigiul social și cum să facă cheltuieli pentru un trai somptuos, decât de modernizarea sau exploatarea rațională a moșiei lui, în unele cazuri gospodărită de un administrator. Acei proprietari de pământ care erau preocupați de soarta pământului erau împiedicați să treacă la fapte, așa cum ar fi dorit, din lipsa creditelor, datorită prețurilor scăzute și a indiferenței guvernelor față de nevoile lor.

Prin reforma agrară din 1921 s-a împărțit jumătate din pământul arabil al țării unui milion și jumătate de beneficiari, care au primit, în medie, cam zece acri fie-

care. Dar ea nu a fost în măsură să asigure echipamentul, creditele, investițiile agronomice și consultațiile de specialitate ce ar fi putut-o face eficientă. Mai mult de jumătate dintre țărani nu erau în stare să citească sau să scrie, jumătate dintre ei nu aveau un plug sau un bou. În lipsa unei structuri de credit public viabile, ei au căzut cu ușurință în mâinile cămătarilor sau ale vecinilor lor bogați. În timpul celui de-al doilea război mondial, 0,7% dintre ferme, cu peste 125 de acri fiecare, acopereau 32% din pământul arabil.

În același timp, cheltuielile de modernizare a statului și de dotare a lui cu o armată de epocă, cu o birocrație funcționărească beneficiind de tot felul de facilități au făcut să crească povara impozitelor, și astfel, datoria publică și dependența națiunii față de creditorii externi. În timpul a zece ani ce au urmat lui 1913, datoria externă a crescut mai mult de două ori. „O gigantică rămânere în urmă, scria Nicholas Spulber în *Balcanii în tranziție*, sporind presiunile demografice, politica economică eronată, barierele naționaliste de netrecut pentru a fructifica cooperarea în zonă, aproape toate au acționat în sensul împiedicării progresului creșterii economice". În volumul al treilea al *Enciclopediei Române*, cel mai cunoscut statician român descria structura profesională rezultată din evoluția anterioară a țării: „o populație agricolă copleșitoare, cu un sistem de exploatare familială primitivă, cu un modest și insuficient nivel de industrializare, cu o structură administrativă considerabilă", care au avut drept consecință „un venit scăzut al populației țărănești, un cost ridicat al produselor industriale, un ritm lent al circulației și comerțului în general — permițând acumularea profiturilor în mâinile unei minorități restrânse, și în sfârșit, un standard modest de viață al funcționarilor și al clasei gulerelor albe".

In acest context nu are nici o valoare faptul că politica economică interbelică a fost dominată de un grup restrâns de economiști aparținând clasei de mijloc, pregătiți cu toții în universități germane. Indiferent de partidul în care acești oameni au ales să-și facă cariera, cu toții au împărtășit idei similare despre industrializare și protecție, care îi făceau să se încline în direcția sacrificării țăranului intereselor industriale și comerciale. Dar sărăcia țăranului a exclus posibilitatea unei extinderi a

pieței interne; lipsa planificării a împiedicat dezvoltarea rațională a resurselor naționale, lăsând industria să crească sau să stagneze în conformitate cu norocul și nu cu nevoile reale. A existat o expansiune, dar ea a fost anarhică, costisitoare și risipitoare, și a rămas cu mult în urma celor proprii unor economii comparabile. Între 1926 și 1939, venitul pe locuitor a crescut cu 35% în Bulgaria, cu 11% în Grecia, dar numai cu 8% în România.

Calificarea mâinii de lucru pentru dezvoltarea industrială luată în considerare a fost de asemenea un deziderat îndepărtat. Educația, așa cum am văzut, a fost în cea mai mare măsură destinată orașelor. În școlile secundare, ne spune Ștefan Fischer-Galați, în utila lui carte despre *România*[15], existau 8 băieți orășeni la un flăcău de țăran. Puțini dintre ei s-au înscris la universități, și mult mai puțini în anii slabi ai depresiunii. În deceniul 1929—1938, 283.583 studenți au urmat cursurile institutelor de învățământ superior, și doar mai puțin de 1% dintre ei au terminat studiile, obținând o diplomă. Birocrația, supraextinsă precum era, nu a putut absorbi mai mulți funcționari decât a făcut-o. Personalul didactic, slab retribuit, nu putea atrage mai mulți absolvenți. Studenții și absolvenții, făcând față problemelor inerente ale creșterii unei clase educate într-o societate subeducată, au format un corp de persoane dislocate social și ambițioase, cronic nemulțumite, nesatisfăcute, îmbufnate, revendicative, gata să-și exprime în mediul în care trăiau starea de frustare, în cuvinte și acțiuni violente. Între cele două războaie mondiale, ei au oferit trupele fiecărei mișcări radicale și naționaliste. Pentru a obține ceva, oportunismul politic era mai important decât ideaiurile politice. Alegerea, scrie Leften Stavrianos în *Balcanii în tranziție*, consta între „a intra într-o mașină de partid și a-ți renega propriile principii politice, sau a-ți menține principiile tale și a rata o carieră".

La începutul anilor 1920, posibilitățile de alegere între partidele politice erau mai degrabă limitate. „Dacă privești la cele două partide majore, scria un observator al scenei politice, vei vedea că a fi membru de partid e o calitate interșanjabilă: conservatorii, bazați pe marii

[15] New York, 1957.

proprietari de pământ și clientela lor, și liberalii, formați din tineri ai aceleiași clase, ce au fost expuși ideilor occidentale, democrate și liberale". Militanții pentru puterea politică și-au schimbat etichetele, și-au schimbat lozincile, dar *mutatis mutandis*, elementele esențiale au rămas pentru toți aceleași. Același lucru poate fi spus despre oportunismul lor și despre timpul petrecut în serviciul politicii.

Partidul Conservator trecu din mâinile marilor proprietari de pământ, ce iubeau România ca pe o rugăciune, în acelea ale naționaliștilor neoconservatori, și a dispărut curând după război. Noul partid conservator din anii interbelici va fi Partidul Liberal, recrutat din vârfurile burgheziei, cu puțin sau fără nici un sprijin popular, dar dominant economic, controlând fluxul de credit al țării prin Banca Națională, aflată în mâinile membrilor lui. Guvernele liberale au condus țara 10 ani din cei 16, între 1922 și 1938, și nu există nici o probă că bancherii liberali au fost în afara puterii în vreun moment din ceilalți șase ani.

Toate acestea constituie numai o ilustrare specifică a faptului general că legătura strânsă dintre guvern și popor, atât de caracteristică teoriei și (uneori) structurii politice occidentale, nu a fost respectată în România nici chiar în încălcarea unor îndatoriri, fără să mai vorbim de respectarea lor. Atitudinea politică caracteristică aici, ca și în alte părți ale Balcanilor, era cea exprimată de editorii lucrării *Balcanii în tranziție:* „neîncrederea față de autorități și indiferența față de conceptul de responsabilitate civilă, acceptarea corupției și minciunii în viața politică, privite ca fiind normale și naturale". Poetul George Coșbuc scria despre haiduci, figuri populare aflate în afara legii, a căror profil istoric a început să se piardă în legende de genul celei a lui Robin Hood:

Haiducul din pădure
Ce îl iei ca pe un prieten

. . . . . .

Ce îi are în vedere pe jefuitorii tăi
Și îi lovește în cap[16]

[16] George Coșbuc. (n. tr.)

Metodele haiducului erau singurele recunoscute pentru a o scoate la capăt cu jefuitorii. Dar puţini erau dispuşi să le încerce.

Pentru o perioadă de timp după război, speranţele populiste (şi populare) s-au concentrat spre eroul din timpul războiului, generalul Averescu. El a întemeiat în 1919 Partidul Poporului, pentru a se opune corupţiei şi ineficienţei vechilor partide, angajându-se chiar în tratative eşuate cu extrema stângă. Ţăranii şi veteranii l-au idolatrizat pe bătrânul soldat, ce promisese o bucată de pământ pentru fiecare. Exercitarea efectivă a puterii de către acesta i-a readus însă la realitate. Averescu a fost primul într-o serie de autoproclamaţi mântuitori, reformişti şi predestinaţi care, o dată ajunşi la putere, au abandonat verbiajul radical, concentrându-şi atenţia în direcţia peticirii ordinii conducătoare pe care, până atunci, au ponegrit-o. Acelaşi lucru se dovedeşte a fi adevărat şi pentru Partidul Ţărănesc, spre care, în aproape toată perioada anilor '20, au fost îndreptate speranţele spre mai bine ale ţăranilor şi reformatorilor. Fuzionarea ţărăniştilor, în 1926, cu Partidul Naţional transilvănean le-a moderat populismul, şi exercitarea puterii de către naţional-ţărănişti, după 1928, s-a dovedit doar cu puţin diferită de cea a altor partide. Indiferent cine a deţinut-o, puterea părea o modalitate de a obţine unele avantaje personale. Indiferent cine guverna, guverna pentru sine şi clica lui. Politica se făcea în termenii manipulării personalităţilor şi alegătorilor. În 1926, o lege electorală votată de majoritatea liberală a introdus o gratificaţie pentru acel partid care va obţine 40% din votul electoratului. În felul acesta se asigura o majoritate sigură oricărui partid care va „câştiga" alegerile. Măsura, inspirată din recenta lege electorală fascistă adoptată în Italia, a fost cu înverşunare respinsă de naţionalişti şi ţărănişti. O dată ajunşi la putere însă, naţionaliştii şi ţărăniştii au găsit convenabil să o folosească, şi nu au făcut nici o încercare de a o reforma sau de a schimba alte inegalităţi pe care ei le-au respins.

„Totul începe în mistică şi se sfârşeşte în politică", scrie Charles Péguy[17]. Credinţa în reforma ţărănească,

[17] Charles Péguy (1873—1914) eseist, polemist, filosof, poet. Tema principală a meditaţiilor lui filosofice o constituie misterul. (n. tr.)

afirmată mai la început pe vremea lui Averescu şi susţinută apoi la debutul activităţii Partidului Ţărănesc, ulterior şi-a pierdut strălucireaa, în politica meschină dusă în anticamerele ministeriale şi în comitetele electorale. Golul pe care l-a lăsat această ruptură urma să fie umplut cu mistica altor mişcări şi a altor oameni.

Cel mai fascinant — deşi pentru un oarecare timp nu şi cel mai cunoscut — dintre aceşti oameni a fost Corneliu Zelea Codreanu, fiu al unuia dintre marii credincioşi şi suporteri ai lui Cuza. Mama lui Codreanu, Elisa Brauner, era nepoata unui imigrant din Bavaria. Tatăl lui Codreanu a venit din Bucovina, aflată sub dominaţie austriacă. Indiferent dacă avea o descendenţă poloneză, după cum sugerează numele originar Zelinski, sau era de origine românească, cum el întotdeauna susţinuse, rezonanţa străină a numelui lui aminteşte fenomenul frecvent al liderilor naţionalişti ce provin din regiuni de frontieră, ca Hitler sau Degrelle[18], sau din grupuri asimilate naţional, ca Szalosi, Gömbös[19] şi Iorga.

Părăsind teritoriul austriac în 1898, Ion Zelinski a ocupat un post de profesor la liceul din Huşi, un mic oraş din nordul Moldovei, unde copilul lui urma să se nască, în 13 septembrie 1899, ziua Sfântului Cornelius, centurion roman, primul păgân ce a primit cuvântul lui Dumnezeu şi primul dintre soldaţii creştini — fapte pe care admiratorii lui Codreanu niciodată nu au uitat să le sublinieze. La trei ani după ce şi-a schimbat oficial numele, romanizându-şi numele polonez şi adăugându-i unul nou, în memoria străbunilor lui pădurari (codru), aşa cum singur a explicat, numele Cornelius Zelinski a devenit Corneliu Zelea Codreanu.

Cel mai în vârstă dintr-o suită de şapte, băiatul a fost crescut în cultul patriei-mamă (unul dintre fraţii lui a fost botezat, după ultimul rege dac, Decebal; un altul, după eroul transilvănean Horea) şi a provinciilor ce aşteptau să se reunească cu ea (una din surorile lui se chema Iredenta). De la vârsta de 11 ani şi până la 16 ani a urmat cunoscuta şcoală militară de la Mănăstirea Dealului, amenajată, ca multe şcoli şi închisori, în-

[18] Numele lui Léon Degrelle este legat de dreapta belgiană, unde a jucat un rol deosebit. (n. tr.)

[19] Ferenc Szálosi şi Gyula Gömbös au reprezentat dreapta ungurească. (n. tr.)

tr-o fostă mănăstire. Când războiul a început, în 1916, băiatul nu s-a putut înrola din cauza vârstei, dar el a urmat regimentul tatălui său pe parcursul mai multor săptămâni de ostilități. Admis, în cele din urmă, la Școala de Ofițeri de Infanterie, el a absolvit-o doar când s-a terminat războiul.

Nu putem supraestima importanța școlilor militare în genere, și în special anii de formare de la Mânăstirea Dealului în viața lui Codreanu. Acolo a învățat respectul față de ordine și disciplină, ierarhie și onoare, „teama de Dumnezeu, și numai de Dumnezeu", și un puternic sentiment al identității naționale, fără nici o considerație față de originea socială. Acolo el și-a însușit anumite idei caracteristice etosului mișcării lui ulterioare: o apreciere a suferinței fizice, a marșului, fascinația unor simboluri, cum sunt crucea și craniul (craniul unui erou român se odihnea în capela colegiului pe care băiatul o frecventa zilnic). Nu a uitat niciodată cuvintele unui vizitator, de fapt un om de stat conservator: „Savanți și oameni ai cărții avem o mulțime pe malurile Dâmboviței; de ceea ce avem nevoie în România mare de mâine sunt oamenii de caracter!", și nici pe acelea ale unuia din profesorii lui, ucis în război: „În marșul viitor al națiunii, rolul esențial aparține elitelor, iar elitele înseamnă oameni de caracter".

Acestea au fost lecțiile reținute de Codreanu. „O națiune nu se conduce singură, ci este condusă de elitele ei", va scrie el în memoriile lui, un sfert de secol mai târziu. „Ideea unei elite este legată de sacrificiu, sărăcie, de un mod de viață dur, sever. Au fost țeluri vizând autosacrificiul, scopuri ale elitei legionare". Noua elită pe care a căutat să o formeze urma să fie o „aristocrație a virtuții".

Când războiul s-a terminat, pericolul unei revoluții roșii se contura puternic. Regimuri bolșevice guvernau la est și la vest. Prima bătălie pe care a dat-o Codreanu a fost la Iași, în 1919—1920, împotriva muncitorilor greviști, unde el s-a remarcat în fruntea unei ligi efemere a spărgătorilor de grevă, numită Garda Conștiinței Naționale.[20] Cu Constantin Pancu, lider al gărzii, Codreanu a încercat să fundeze un nou partid — Socialismul Național Creștin.[21] „Nu-i de-ajuns să învingem comunismul", susținea el. „Trebuie să luptăm pentru dreptatea muncitorilor. Au dreptul la pâine și dreptul la onoare. Trebuie să luptăm în contra partidelor oligarhice, creând organizații muncitorești naționale care să-și poată câștiga dreptatea în cadrul statului, nu contra statului".[22] El ajunsese deja la conștiința faptului că „la adăpostul formulelor tricolore se poate instala o clasă oligarhică și tiranică, pe spatele muncitorilor ... și să-i jupoaie literalmente de piele, fluturând prin văzduh necontenit: Patrie — pe care nu o iubesc, Dumnezeu — în care nu cred, Biserică — în care nu intră niciodată, și Armată — pe care o trimit la război cu mâinile goale".[23] În acel moment însă, putea face puține lucruri pentru schimbarea situației.

Socialismul Național-Creștin nu a prins viață nicăieri. Averescu ajunse la putere și antibolșevismul a putut să se dispenseze de serviciile amatorilor. Codreanu s-a întors la studiile lui. Activitatea sa în politică, în următorii ani, s-a limitat la cadrele vieții studențești.

Grevele din 1919—1920 îi prezintă lui Codreanu un tablou al unui muncitor român dus pe un drum greșit de liderii evrei ai partidului comunist. Lecțiile lui Cuza, audiate la Universitatea din Iași, i-au așezat experiența în contextul mai larg al conspirației evreiești împotriva umanității în general, și a României în special. Naționalismul lui Codreanu, de aici înainte, s-a concentrat asupra a trei obiective: comunismul, evreii și ireligiozitatea, toate aflate în contradicție cu credința lui profund religioasă și patriotică. Codreanu și prietenii lui au ridicat mișcarea studențească împotriva celor de stânga

---

[20] În „Cronologie privind istoria mișcării legionare" din *Istoria Mișcării Legionare*, Ștefan Palaghiță, arată că în 9 februarie 1920 a apărut la Iași ziarul „Garda Conștiinței Naționale".

Bănuim că a fost organul ligii cu același nume. Din *Pentru Legionari*, scrisă de Corneliu Zelea Codreanu, aflăm că respectiva Gardă era înființată în toamna anului 1914, când Codreanu a participat la una din ședințele ei și că președintele ei era Constantin Pancu (Editura „Totul pentru Țară", Sibiu, 1936, p. 18 și 19). (n. tr.)

[21] Despre acest partid Corneliu Zelea Codreanu vorbește în *Pentru Legionari* (p. 25). Cu acest prilej scrie o notă semnificativă: „Nu auzisem pe acea vreme de Adolf Hitler și de Național-Socialismul german". (n. tr.)

[22] *Pentru Legionari*, p. 24. (n. tr.)

[23] *Ibidem*, p. 24. (n. tr.)

și a liberalilor, mai întâi la Iași, apoi în alte Universități românești. Metodele lor brutale și ireverențioase s-au dovedit eficiente. Naționalismul militant s-a instalat în universități și le-a cuprins până la cel de-al doilea război mondial. Prin 1923, grevele studențești au ținut universitățile închise un întreg semestru, rezistând chiar intervenției armatei. Toate urmăreau o cauză bună: „Provocam dezordini, fără îndoială, a declarat Codreanu, dar numai pentru a opri marea și ireparabila dezordine pe care o pregăteau, în țara aceasta, simbriașii revoluției comuniste".[24] A preveni revoluția comunistă presupunea a-i ține pe evrei departe de cluburile și căminele studențești, întrerupând spectacolele lor de teatru, bătându-i pe cei de stânga și pe evrei, organizând revolte pentru a determina ca anul academic să se deschidă cu un serviciu religios. Exmatriculat de către senatul universității pentru activitățile sale străine planului de învățământ, Codreanu a fost reintegrat în drepturi printr-o măsură fără precedent, luată de facultatea de drept, dominată de Cuza, care s-a desolidarizat de senat în această problemă. Codreanu a absolvit facultatea de drept în 1922, dar niciodată Universitatea din Iași. Admis în avocatură pe baza diplomei sale în drept, el a continuat să fie pur și simplu un student exclus din universitate și căruia facultatea rebelă nu și-a permis să-i dea o diplomă.

In 1923, din agitațiile studențești desfășurate în ultimii câțiva ani s-a născut L.A.N.C.,[25] Liga Apărării Naționale Creștine, cu un program antisemit, cerând ca *numerus clausus* să fie aplicat evreilor în școlile secundare, universități și profesiile libere, în conformitate cu proporția lor totală.[26] Câteva grupuri mici ale extremei dreapta s-au alăturat la L.A.N.C., dintre care făcea parte

[24] Citatul este din capitolul *Pășind în viață*, din *Pentru Legionari*, p. 45 (n. tr.)

[25] *Pentru Legionari*, p. 116 și urm. (n. tr.)

[26] Eugen Weber se pare că exagerează una dintre formele luptelor studențești, susținută în preajma constituirii L.A.N.C. Orientarea L.A.N.C. a fost, desigur, mai largă: *„lupta împotriva partidelor politice*, socotite ca înstrăinate de neam, și credința într-o nouă mișcare românească pe care studențimea trebuia să o ajute oficial" (*Din Luptele Tineretului Român, 1919—1939*, culegere de texte. Editura Fundației „Buna Vestire", Colecția „Istorie și Adevăr", ediția a III-a, 1993, p. 38). (n. tr.)

Fascia Națională Română[27], a cărei inspirație e evidentă, și un grup transilvănean de factură maurrassiană, Acțiunea Românească.[28] Condusă de profesorul Cuza, dar întreținută spiritual de Codreanu și prietenii lui, liga a moștenit mulți simpatizanți ai fostului Partid Naționalist-Democratic, ca și pe unii dintre adepții lui Averescu.

In alegerile din 1926, L.A.N.C.-ul a obținut 120.000 de voturi pentru zece deputați, inclusiv tatăl lui Codreanu. Însă agitația ei nu a prevenit modificarea Constituției țării, în primăvara lui 1923, în sensul garantării rezidenților evrei a dreptului la cetățenie și a drepturilor politice, o măsură solicitată de aliații României, pe baza angajamentelor acceptate nu tocmai ușor, în 1919. Cei mai mulți naționaliști s-au opus amendamentelor constituționale. Nici unul nu a mers, însă, dincolo de vorbe. Cu câțiva prieteni apropiați, Codreanu s-a decis să-i pedepsească pe cei care au trădat interesele naționale votând măsurile amintite. A fost întocmită o listă a acelora care urmau să fie împușcați *pour encourager les autres*.[29] In ultimul moment, conspiratorii fură demascați de către unul dintre ei, arestați, vârâți în închisoare, judecați și achitați. „Ceea ce am făcut, am făcut pentru țara noastră", a declarat un acuzat. Toți au fost eliberați, cu excepția lui Ion Moța, care l-a împușcat pe denunțătorul conspirației, chiar în ziua în care a avut loc procesul, și a fost nevoit să aștepte a doua achitare, la o altă dată.

Întorși în Iași, Codreanu și camarazii săi, aparent au renunțat la ideea unor crime ulterioare. Nu violența era calea de urmat. Era nevoie de credință și muncă. In biserica închisorii, așteptând procesul, Codreanu a fost șocat de imaginea Arhanghelului Mihail, luptătorul sfânt sub hramul căruia s-a plasat, de aici înainte, pe

[27] „Fascia Națională Română" a luat naștere la București și membrii ei au scos un săptămânal intitulat „Fascismul" (despre care Codreanu a spus că e „bine scrisă", cu suflet) (*Pentru Legionari*, p. 123—123). (n. tr.)

[28] „Acțiunea Românească" a luat naștere la Cluj, fiind constituită din profesorii universitari: Cătuneanu, Ciortea, Iuliu Hațieganu, avocatul E. Vasiliu Cluj, și un grup de studenți în frunte cu Ion Moța. Aceștia au scos revistele bilunare „Acțiunea românească" și „Înfrățirea românească" (*Pentru Legionari*, p. 123). (n. tr.)

[29] pentru a-i încuraja pe ceilalți (n. tr.)

sine și activitățile sale. Ieșit din închisoare, a organizat în Iași prima dintre *Frățiile de Cruce*, pentru a înscrie studenții, școlarii și tinerii țărani în acțiunile naționaliste. Frățiile se refereau la obiceiul ortodox de a numi copiii botezați în aceeași apă „Frați ai Crucii", și la tradiția istorică a frăției de cruce balcanice, un alt nume pentru frăția de sânge.

O zi după ce Moța a fost achitat de învinuirea de a-l fi împușcat pe omul ce a divulgat complotul, Codreanu l-a numit în fruntea *frățiilor*. Copil și nepot al unor preoți transilvăneni, Ion Moța (1902—1937) a supt naționalismul o dată cu laptele mamei. Tatăl lui fusese o figură de frunte a naționalismului românesc transilvănean. În Transilvania, așa cum bătrânul om va explica mai târziu, „fiecare a fost un extremist de dreapta, și noi nu putem fi altceva, dacă vrem să ne păstrăm naționalitatea". După război, fiul a plecat la Paris, pentru a studia dreptul și știința politicii. Din lipsa mijloacelor pentru a-și continuă studiile, s-a reîntors la Universitatea din Cluj. Aici el a devenit președintele asociației studenților. A ajutat la constituirea *Grupului Român de Acțiune* și, activ în agitația naționalistă, a învățat să-l cunoască și să-l admire pe Codreanu. În 1923, a terminat traducerea în limba franceză a lucrării *Protocoalele bătrânilor din Sion*, pe care a dedicat-o studențimii române[30].

Articolele lui Moța au parfumul stilului lui Péguy, dar sunt în mod deosebit marcate de un sălbatic antisemitism. Ele îi aduc o faimă asemănătoare cu cea a evreilor ce nu-i plăceau (de exemplu lordul Rothermere[31]). Moța, în orice situație pe care o deploră (de exemplu decreș-

---

[30] Articolele lui Moța sunt strânse într-un volum având titlul *Cranii de lemn*, 1922—1936. Prima ediție a fost publicată în 1937 iar ultima în 1970. Prin conținutul lor aceste articole nu pot fi reduse la „un antisemitism sălbatic". În ele, în mod deosebit, Moța îl înalță pe Codreanu (un veritabil cult), atacă revizionismul unguresc, dezvăluie aspecte ale ideologiei legionare, ia atitudine față de problemele zilei ce confruntau opinia publică românească. (n. tr.)

[31] Un articol important scris de Moța se intitulează *O vorbă ardelenească pentru „Lordul" Rothermere*. Rothermere, spune Moța, e un evreu din Anglia, ce „a început să ceară, cu mare grabă, refacerea Ungariei Mari" (*Cranii de Lemn*, Colecția „Omul Nou", 1970, p. 30) (n. tr.)

tinarea sașilor transilvăneni), nu vede altceva decât spiritul evreiesc în acțiune. Evreii lui Moța erau tot ceea ce românii ar fi trebuit să fie: uniți, puternici și adversari puternici, un fel de fantezie substitutivă în care a fost transferată, sub o formă ocultă, dorința de autorealizare. Fără nici o îndoială, evreii l-au obsedat!

O mare parte din articolele lui Moța au contribuit la influențarea de către publicațiile mișcării a romanfismului revoluționar, a dorinței violente, a logicii monomaniace a grupului de prieteni tineri și pasionați, ce se percepeau pe ei înșiși (precum au făcut-o alții, în multe alte locuri, la multe alte momente), pierduți într-o lume străină. De asemenea, ei considerau că suferă pentru țara lor, că se bucură de chinurile provocate de această suferință, că se oferă prin propria voință ca jertfă pe altarul binelui public, și priveau plăcerea și tensiunea generate de acest fapt ca pe un drog ce trebuia luat în doze tot mai mari. Sufletul nostru, scria el în *Cranii de lemn*, „rămas legat de o altă lume, rătăcește azi într-o viață care nu e a noastră. Față de lumea de acum, noi ne simțim străini; în ea nu ne găsim alt rost decât acela de a o curma spre a învia vremurile de demult, și a le spori frumusețea, tăria și dreapta rânduială românească"[32]. El a murit în ianuarie 1937, la vârsta de 34 de ani, luptând pentru ordinea spaniolă de dreapta, pe frontul de la Madrid.

Acesta a fost liderul byronian[33] pe care Codreanu l-a numit în fruntea *frățiilor*, și pentru mulți tineri combinația dintre Moța și Codreanu se dovedea o puternică licoare. Indoctrinarea unui novice pentru a face parte din *Frățiile de Cruce* presupunea nașterea unui sentiment al prezenței misterului prin invocații, ritualuri, ședințe secrete ținute printre ruine și în păduri, precum și prin lecturi speciale. Un mare accent era pus pe inspiratele povestiri de aventuri, cum sunt *Cei trei mușchetari* și ceva numit *Comoara Samuraiului*, purtând în conținutul lor exemple edificatoare de camaraderie, bravură, loialitate și spirit întreprinzător. Inițierea se făcea pe timp de noapte, într-un loc secret, iluminat cu torțe,

---

[32] *Cranii de Lemn*, ediția menționată, p. 11. (n. tr.)

[33] Ion Banea, *Rânduri către Generația Noastră*, Serviciul propagandei legionare, București, 1937, 1940, p. 14. (n. tr.)

fiind însoțită de jurăminte și invocări ale morților. „Celui ales — își amintește un membru — i se spunea că intră într-o lume deosebită; i se promitea că urmând învățăturile și practicile acestei noi lumi, va deveni un om cu esență aparte". După aceea, „se năștea în el, în afară de excesele așa-numitor practici religioase, exaltarea mistică și dorința de a înfăptui fapte de răsunet".

Procedura și ceremonialul, complexe dar lipsite de sens, vor anticipa elementele esențiale ale practicilor legionare ulterioare, în mod special cântecele mistice și cultul morților. „Prin cântece, omul participă la ritmul cosmic, explica unul dintre prietenii lui Codreanu, îl umple cu secretele lumii, îl face părtaș la necunoscut... Prin cântece, omul atinge miezul adevărului, esența lucrurilor... Stilul legionar este direct ancorat în cântec". Multe sunt refrenele ce cântă moartea și camarazii morți:

Legionari să nu vă temeți
Că prea tineri veți muri!
Voi muriți din nou ca să vă nașteți
Și vă nașteți să muriți!

și:

Cu zâmbetul pe buze
Moartea-n față o privim,
Căci suntem Echipa Morții,
Ori învingem, ori murim[34].

sau ultima strofă a imnului mișcării:

Bate vântul peste ape,
Trece timpul greu...
Noi mereu te plângem frate,
Dar tu dormi mereu.[35]

„Cel mai fin aspect al vieții legionare este moartea", a susținut una dintre publicațiile mișcării, oarecum într-o manieră perplexă.[36] „Moartea legionară nu are

[34] *Marșul legionarilor din Echipa Morții*, în *Cântece Legionare*, București, 1938, p. 16. (n. tr.)
[35] *Cântece Legionare*, p. 12. (n. tr.)
[36] „Dacia", 15 decembrie, 1940.

nimic comun cu moartea obișnuită. Prin moartea legionară, legionarul devine angajatul eternității... este tradus într-o legendă. Și ea citează cântecul:

Moartea, numai moartea legionară
Ne este cea mai scumpă nuntă dintre nunți.
Legionarul moare cântând,
Legionarul cântă murind.[37]

Toate acestea par a fi o bolboroseală, și probabil așa și sunt. Ea a servit însă scopul esențial de a emoționa un public impresionabil, de a inspira tânărul aflat în căutarea unei credințe, de a-i speria pe unii și de a-i incita pe alții. Un jurnalist italian, amintindu-și recent o întâlnire avută cu mulți ani în urmă cu Codreanu, se referă la *mistica specială a morții*, proprie mișcării legionare. „Ritualul strigării numelor morților și răspunsul «prezent!» luat din practica fascistă, a fost folosit în forme dintre care unele păreau strâns legate de evocarea mistică", scria Julius Evola în *Il Secolo d'Italia*[38]. Nici o formă a magicului, nici o formă de incantație ce s-a dovedit eficientă nu trebuia ignorată. Și într-adevăr, Codreanu a apelat deseori la magie. Astfel că a trata sumar găteala sa copilărească și mișcările lui teatrale făcute cu mâinile ar însemna să uiți un element important al personalității sale.

Ritualul romantic al *Frățiilor*, și mai târziu al *Legiunii*, mesianismul, sau ceea ce va deveni curând mesianismul lui Codreanu, au fost mijloace eficiente și subversive de acțiune revoluționară, eliberându-i pe unii din constrângerile unei societăți socotite nesatisfăcătoare și insuportabilă. Cercetătorii istoriei africane au semnalat cu mult timp în urmă avântul renașterii noilor biserici evanghelice, „creații ale unor oameni obișnuiți, ignoranți, dar conștienți de ei înșiși, porniți împotriva încălcării justiției și împotriva patronilor lor, a căror simpatie pentru tirani îi irita". Dar aceste mișcări și, de asemenea, liderii lor încearcă de regulă să reinstaureze coeziunea și ordinea societăților dezintegra-

[37] E. Weber a tradus cu o anume libertate această strofă, pe care nu am putut-o identifica în *Cântece Legionare*. (n. tr.)
[38] 24 ianuarie, 1964.

te sau în curs de dezintegrare. Liderul lui Ba-Kongo, de exemplu, Simon Kimbangu, a venit să reinstaureze ordinea și încrederea, să reinnoade legăturile sociale și religioase rupte și să canalizeze „forțe" sociale favorabile. Așa cum l-a descris Georges Balandier, în lucrarea sa *Sociologie actuelle de l'Afrique Noir*[39], Kimbangu insistă mai presus de orice asupra cultului strămoșului și asupra permanenței și stabilității pe care acesta îl implică. Închis, condamnat la moarte, iertat dar exilat, Kimbangu devine un martir și un mântuitor, uneori asemuit cu Cristos și Mohamed. Analogia dintre martirajul lui și pătimirea lui Cristos este insistent înfățișată de adepții lui: „El, pe care Dumnezeu l-a trimis ca Salvator al negrilor, a fost prins de autorități și trimis la Elisabethville, unde a fost închis și făcut sclav timp de mai mulți ani. Apoi, autoritățile au decis să-l execute. Dar atunci când ele l-au obligat să se ridice în picioare ca să-l împuște, el *a apărut* în țara noastră. El a venit la Kinzwana și la Kituenge, unde s-a făcut cunoscut... Aceasta s-a întâmplat atunci când el însuși i-a desemnat pe apostolii săi și a dat ordin să fie create locuri de rugăciune".

Într-un fel, și în mod special în estul Europei, mișcările ca cele ale lui Codreanu sunt mai apropiate de cultele bazate pe riturile de trecere decât de fascism. Trebuie să ne reamintim că un asemenea cult ca cel creat în jurul lui, insistând asupra unei legături vii dintre om și Dumnezeu, investește omul cu datorii de o natură deosebit de subversivă. Cultul îl ridică dintr-o lume a iresponsabilității, insistând asupra legăturii lui directe și responsabile cu Dumnezeu, făcând din el mai degrabă un agent activ, teoretic liber să aleagă, decât un ins pasiv, un subiect supus ordinii existente. Cândva el s-a temut de poliție. Acum se teme mai mult de Dumnezeu. Aceasta poate însemna că el se va supune lui Dumnezeu și interpretului lui Dumnezeu mai degrabă decât poliției. Schimbarea este importantă. Transferul autorității de la societate la lider poate fi astfel deosebit de subversiv (sau eliberator) — așa cum sau aflat adepții lui Cristos cu mult timp în urmă. Ei au cunoscut de asemenea efectele liberatoare și *dinamice* ale sacrificiu-

[39] Paris, 1963.

lui — un alt fapt asupra căruia Codreanu a insistat întotdeauna.

În câteva remarci introductive la piesa sa *Ifigenia*[40], profesorul Mircea Eliade explică cum *jertfa*, sacrificiul, este o concepție arhaică pe care el a discutat-o deja, într-o lucrare de-a sa, scrisă în timpul războiului, *Comentarii la Legenda Meșterului Manole*[41]. Ifigenia și-a dat viața pentru a deschide calea unei armate; Manole, meșterul constructor dintr-o veche legendă românească, și-a sacrificat soția pentru trăinicia edificiului bisericii, care altfel s-ar fi dărâmat. Sacrificiul uman efectuat pentru a face ceva cum este trăinicia unei construcții e echivalent cu un transfer mistic a sufletului din trupul uman muritor în noua construcției: nu numai că i s-a dat clădirii un suflet, dar, mai mult, victima este înzestrată cu un corp nou, glorios și de durată. Pentru Manole, acest corp urma să fie mănăstirea pe care el a construit-o. Pentru Ifigenia, noul corp urma să fie războiul tatălui ei, Agamemnon, și victoria împotriva Asiei și Troiei.

Codreanu și discipolii lui au crezut cu adevărat în valoarea constructivă și mântuitoare a sacrificiului, un punct de vedere care nu surprinde creștinii, ci, dimpotrivă, pe care ei l-au susținut cu o pasiune excepțională. Ion Moța a plecat să lupte în Spania foarte hotărât să moară acolo și să-și ofere moartea ca un sacrificiu. Când a murit la Majadahonda, profesorul Nae Ionescu și-a exprimat credința că „pentru salvarea națiunii noastre, Dumnezeu trebuie să accepte sacrificiul lui Moța, așa precum pentru salvarea rasei umane el l-a acceptat pe cel al Mielului". Din nou, toate acestea pot fi calificate drept fantezie. Ea a fost însă destul de puternică ca să conducă un grup de tineri necunoscuți aproape de succes, și să-și lase urma în istoria unei țări.

Prima sarcină pe care și-a formulat-o Codreanu lui însuși și membrilor *Frățiilor* lui a fost aceea de a-și construi propriul lor Centru studențesc cu cărămizi pe care ei le-au fabricat, și cu banii pe care ei i-au câștigat lucrând într-o grădină de zarzavat. Dar autori-

[40] Valle Hermoso, 1951.
[41] București, 1943.

tăţile au pus la îndoială intenţiile lor paşnice, şi însuşi prefectul Iaşului a condus poliţia şi jandarmii pentru a împrăştia grupul, cu o mare brutalitate. Arestaţi fără o justificare aparentă, în timp ce munceau, fură apoi legaţi cu frânghii, târâţi pe străzi, loviţi, bătuţi, umiliţi şi eliberaţi numai în urma intervenţiei lui Cuza şi a altor cetăţeni influenţi. Bătaia şi arestul arbitrar nu erau neobişnuite în România, dar aceasta a fost prima ocazie pe care a trăit-o Codreanu pentru a simţi efectiv injustiţia. O investigaţie oficială, ce a stabilit că arestarea elevilor şi studenţilor, precum şi torturarea acestora au fost nejustificate, a avut drept consecinţă doar decorarea prefectului Manciu şi promovarea ajutoarelor lui apropiate. O serie de acţiuni organizate de cei molestaţi în tribunal nu au dus, de altfel, la nimic.

Luându-i-se posibilitaeta de a fi ascultat, pentru a-şi prezenta plângerile, fără să mai luăm în considerare lipsa sancţiunilor împotriva vinovatului, Codreanu a hotărât să facă dreptate cu propriile lui mâini, şi l-a împuşcat pe Manciu. Opinia publică a fost de partea sa. Conştiente de acest lucru, autorităţile au decis să ţină procesul departe de Iaşi: mai întâi, în alt oraş moldovean, apoi în celălalt capăt al ţării, la Turnu Severin, unde împăratul Traian a ridicat podul peste Dunăre. Pretutindeni, orăşenii, şi în special tinerii, au demonstrat în favoarea prizonierului; elevii au venit să ceară scoaterea lui din închisoare; mii de pamflete şi scrosori venite din partea *Frăţiei* au atras atenţia comunităţilor cetăţeneşti să prevină rezolvarea unei injustiţii comiţând alta. Procesul s-a transformat într-un triumf al lui Codreanu, cu venirea în oraş a unor garnituri de trenuri încărcate până la refuz cu simpatizanţi şi cu abandonarea de către tribunal a sălii în care se desfăşura procesul, în favoarea sălii teatrului din localitate, ea însăşi neîncăpătoare pentru a face faţă publicului doritor să asiste la proces. Juriul s-a retras doar pentru câteva minute şi a revenit, purtând cu ostentaţie, la reverul hainelor, emblema Ligii Apărării Naţionale Creştine — culorile naţionale, roşu, galben şi albastru, cu o zvastică la capăt. Codreanu nu numai că a fost achitat, dar, mai mult, a fost şi reabilitat. La întoarcerea spre Iaşi, ţăranii s-au strâns pe drum să-l ovaţio-

neze, preoţii l-au binecuvântat, şi în oraşe, mari mulţimi de oameni au tixit gările cu flori şi cântece.

Dar lucrurile nu mergeau bine în L.A.N.C. Complotul din 1923 şi, mai mult decât el, împuşcarea lui Manciu, au tensionat relaţiile dintre vechii naţionalişti care, aşa cum a procedat Cuza, au dezaprobat ilegalitatea şi violenţa, şi tinerii profeţi dornici de a înfăptui revoluţia naţională cu orice preţ, indiferent dacă acest lucru s-ar realiza înlăuntrul sau în afara legalităţii. Chiar şi atunci când i-au apărat pe tinerii rebeli, vechii bărbaţi nu le-au agreat metodele, şi sperau că aceştia vor învăţa curând să se adapteze modelelor sociale existente. Cei mai tineri, pe de altă parte, conduşi de Codreanu şi Moţa, doreau o mişcare disciplinată, organizată şi uniformizată în forme semimilitare, pentru a putea relua vechea lor agitaţie studenţească. Spre a evita o ruptură deschisă, Codreanu şi Moţa au plecat la Grenoble, în vederea continuării acolo a studiilor lor. Prin 1927, când Codreanu s-a reîntors, mişcarea s-a dezintegrat în lupte intestine. Delegaţia ei parlamentară, ruptă în grupuri rivale, avea să dispară o dată cu alegerile următoare.

Refuzând să se ralieze la vreuna dintre tabere, Codreanu şi prietenii săi s-au orientat în direcţia fundamentării propriei lor mişcări, în cadre pe care Cuza le-a respins, dar pe care aripa sa din L.A.N.C. urma, nu peste mult timp, să o copieze, chiar să-i poarte uniformele. Aşa cum era de aşteptat, s-a dovedit a fi imposibil pentru grupurile rivale, îndeosebi ale zeloşilor antisemiţi, să desfăşoare o concurenţă loială. Ca o regulă, antisemiţii îi văd pe oponenţii lor, dacă nu ca pe nişte evrei, atunci în mod sigur ca pe nişte vânduţi evreilor. Deoarece fiecare se considera pe sine un bun luptător împotriva evreilor, oricine ar fi fost de altă părere era privit ca fiind în mod „obiectiv" unealta conspiraţiei evreieşti, indiferent dacă fusese cumpărat cu aur evreiesc sau dacă servea inconştient intereselor evreilor. Astfel atunci când L.A.N.C. s-a divizat, în 1927, grupurile rezultate s-au acuzat unele pe altele, cu o perfectă bună-credinţă, ca fiind vândute duşmanilor evrei. De acum înainte, relaţiile dintre Codreanu şi mentorul lui anterior, dintre legionarii cu cămăşi verzi şi cuziştii cu cămăşi albastre s-au deteriorat rapid.

În iunie 1927, după ce s-a rupt de Cuza în chip solemn Codreanu și patru prieteni de-ai săi, aflați împreună în închisoare, au fondat propria lor organizație, Legiunea Arhanghelului Mihail, a cărei caracteristici de bază Codreanu le-a enumerat în memoriile lui: 1) credința în Dumnezeu; 2) credința în misiunea noastră; 3) dragoste reciprocă și 4) cântece, ca manifestare principală a stării noastre de spirit. Legiunea nu avea program: „Țara moare din cauza lipsei *oamenilor*, nu a programelor". Sarcina ei nu a fost aceea de a inventa programe, ci de a crea oameni. „Să-l lăsăm pe cel cu credință nemărginită să ni se alăture nouă. Să-l lăsăm afară pe cel ce se îndoiește", învăța primul ordin al zilei.

Cei mai mulți, care nu au ignorat cu totul noua micromișcare, au ținut seama de chemările ei, dar au stat în afara ei. Însă destul de mulți i s-au alăturat. Dintre aceștia, 2568 au făcut subscripții la noua revistă bilunară „Pământul strămoșesc", permițându-i astfel să se autoîntrețină.

Începuturile au fost modeste. Prietenii erau tineri și necunoscuți în 1927: de exemplu, Codreanu avea 28 de ani, Moța 26 de ani. Liderii naționaliști mai bătrâni, aflați în guvern, universități, în presă și în partidele deja formate, au avut un start mai bun. Dar în revendicările lor, Codreanu și ai săi au făcut din tinerețe o virtute ce îndeobște le-ar aparține, orientând primele lor apeluri către liceeni, elevii din școlile normale, academiile de comerț, seminariile teologice și tinerii din sate, pe care intelectualii din orașe și politicienii i-au ignorat. Legiunea, în mod deliberat, s-a orientat spre tânăra generație, aceea a propriilor ei lideri. Un aspect interesant al acestui fapt a fost acela că, spre deosebire de cele mai multe mișcări contemporane de felul ei, ea a apelat mai puțin la veteranii de război, și mai mult la cei care fuseseră prea tineri ca să lupte. Aceștia din urmă se aflau în situația de a fi divorțați spiritual de predecesorii lor, ce vedeau lucrurile altfel de cum ei. Mișcarea lui Codreanu a fost o cruciadă a adolescenților, care a rupt-o cu linia de marș a bătrânilor. În lupta pentru reformarea națiunii, scria unul dintre doctrinarii ei, „... condiția esențială pentru ca să *învingem* este aceea de a fi cât mai singuri, cât mai între noi, cu

sufletul și gândurile noastre, așa cum sunt ele. Să ne păzim de a încerca să ne acomodăm gândirea, acțiunile și judecata după modelul celor mai bătrâni... Alte idei au călăuzit pe înaintași și altul e idealul nostru... Cu generația bătrână, de acum se sfârșește o eră; cu noi, începe alta. *Noi suntem începătorii!* Ne găsim în capul coloanei viitorului".[42] Mesajul adus de *Legiune* a fost înțeles greșit, respins de „majoritatea bătrânilor ce trăiește pentru burtă, petrecere și... democrație",[43] scria Ion Banea. Tinerii l-au ascultat însă și au ținut seama de el.

În ce consta acest mesaj?

Rădăcinile lui se află în deziluzia larg răspândită față de stările de lucruri existente și în lipsa de voință sau în incapacitatea liderilor țării de a le îmbunătăți.

Munții noștri aur poartă,
Noi cerșim din poartă în poartă,

spune un proverb românesc. Clasele de mijloc și de sus au trăit bine. Cineva ar putea parafraza remarca lui Talleyrand, pentru a spune că cei care nu au cunoscut viața românească dinainte de război, nu au cunoscut *douceur de vivre*. Țara era potențial bogată. Alimentele erau ieftine, chiar dacă știm că acest lucru s-a realizat prin aceea că guvernul a taxat exporturile pentru a ține prețurile scăzute, și cu ele și salariile. Salariile din industrie au fost în mod sigur ținute la un nivel scăzut, și tot astfel stăteau lucrurile cu veniturile populației muncitoare în ansamblu; Colin Clark[44] le-a estimat ca fiind cele mai scăzute din toate statele din estul Europei, și mult sub nivelul dinaintea anului 1914. Țăranul român mânca destul, dar calitatea dietei sale era reflectată în prezența sporită a pelagrei și a altor boli de nutriție. Însă statisticile nu pot reproduce variația realității, frumusețea satelor bucuria vieții ce putea fi găsită în atât de multe locuri, chiar la cei mai săraci. Fără nici o îndoială, cineva ar putea conchide,

---

[42] Ion Banea, *Rânduri către Generația Noastră*, p. 29. (n. tr.)

[43] *Ibidem*. (n. tr.)

[44] Colin Clark, *Conditions of Economic Progress*, 1940.

cu Henry Roberts[45], că „imaginea plată a sărăciei larg răspândite și a nivelului de viață scăzut prezentată de statistici, nu era departe de adevăr. Costumele frumos brodate și pitorești dansuri ale țărănimii românești nu puteau să ascundă faptul că „... în 1938, un copil din cinci murea înainte de a împlini un an de viață".

Sărăcia maselor era subliniată prin contrast cu bogăția celor puțini, cu luxul clasei de sus, cu cluburile lor, unde se desfășurau jocuri de noroc, cu automobilele lor americane, cu moda lor pariziană. Modul lor de viață neproductiv și extravagant, pe care îl afișau, contrasta puternic cu sărăcia dimprejur. A fost ușor să fie privită, așa cum a făcut-o Eminescu cu o jumătate de secol mai înainte, ca străină de viața reală și de problemele oamenilor — paraziți venetici, sterili și corupți, sugând țara secătuită.

Ați venit cu legi străine
Să-mi furați ceva din vine,
Cântecul meu, sărăcia mea;
Din a mea bunătate ți-ai
însușit proprietate.
Și copiii ne-ați luat, pentru
al vostru destrăbălat,[46]

scria un poet legionar. Iar un cântec spunea același lucru, mult mai energic:

O ceată de ciocoi străini,
Haini la suflet și păgâni
Stăpâni la noi ei au ajuns,
În țară-i jale, plâns.[47]

Între 5 și 6 șeptimi din investițiile de capital industrial erau proprietatea străinilor sau erau făcute posibile de aceștia. Capitalul străin avea în proprietate 2/3 din industria petrochimiei, domina întreprinderile de asigurări, controla băncile. În 19 iunie 1937, *Buletinul Oficial periodic al presei române* a publicat date ce arătau că în industria textilă 80% dintre ingineri erau evrei; în Corpul Medical al Armatei, 1960 de doctori erau evrei, 460 au aparținut altor grupuri minoritare, și numai 1400 erau români; 70% dintre jurnaliști erau evrei; și în universități, unde în 1925, 27% din corpul studențesc era de origine străină, proporția a crescut în 1934 la 43%. În conformitate cu surse antisemite, ce trebuie folosite *cum grano salis*[48], din 258.000 de funcționari, peste 173.000 erau everei, 39.000 români și restul aparțineau altor grupuri minoritare; în București, din 14.300 de angajați în bănci și întreprinderi comerciale, 11.200 erau evrei și doar 1964 români. Din 10.481 de avocați, 3.066 erau evrei (în București: 1.390 evrei, 3475 români). Din 120 de farmacii din provincia Basarabia, 117 erau ținute de evrei. La bursa de schimb din București, 139 din 142 de agenți se spunea că erau evrei.

Indiferent de acuratețea acestor date, ele nu încetau să impresioneze, și impresia părea că este confirmată de concentrarea comunităților evreiești în ariile urbane, unde numărul lor apărea și mai izbitor. De asemenea, nu poate fi negat faptul că deși evreii reprezentau cam 4% sau 5% din populația țării, participarea lor în economie, școli și profesii era cu mult mai mare. Că acest fapt trebuia atribuit spiritului întreprinzător, sobrietății și muncii stăruitoare nu îi liniștea pe inamicii lor. Stăpânirea străină, spuneau aceștia, trebuia să fie înlăturată cu orice preț; și evreii, neasimilați și neasimilabili, erau prototipul străinului de neam. Spre deosebire de cei de seama lor din alte părți, antisemiții români nu îi blestemau pe everi pentru că s-au infiltrat în corpul națiunii, ci pentru că au eșuat să se integreze în cadrul ei. În mod legal, desigur, cei mai mulți evrei erau cetățeni români. Acest fapt nu îi scutea să apară — pentru ei înșiși și pentru alții — ca un grup separat, deosebit prin religie, nume, solidaritate de grup și instituții, prin limba idiș pe care deseori o vorbeau, și uneori prin îmbrăcăminte. Ei erau la fel ca alte minorități naționale, dar cu două diferențe: lipsa unei țări natale și rolul lor economic crucial.

---

[45] Henry Roberts, Rumania: *Political Problems of an Agrarian State*, New Haven, 1951, p. 81.

[46] Eugen Weber nu specifică numele autorului. (n. tr.)

[47] *Cântecul Nicadorilor*, în *Cântece Legionare*, p. 58.

[48] Cu un grăunte de sare (aici, cu prudență). (n. tr.)

Pentru Codreanu, ca și pentru alți antisemiți, influența evreiască era considerată un pericol pentru ființa națională. El a prezentat o imagine a unui stat în stat evreu, superorganizat, parte a unei organizații mai largi, stabilită la nivelul lumii, deasupra și dedesuptul statului român, o conspirație evreiască menită să-i corupă și să-i preia țara. Toate acestea erau însă rezultatul unor cauze anterioare; problema evreiască era mai degrabă un simptom al unor boli și mai grave. Democrația, liberalismul și structura parlamentară erau toate străine, toate rupte de dezvoltarea proprie, de tradiții și nevoi. Succesorul lui Codreanu, Horia Sima, insistă și el asupra faptului că democrația nu s-a dezvoltat în mod organic în România, ci a fost supraimpusă de o tradiție foarte diferită, ca un mecanism importat din Vest. „Statul importat, statul de astăzi — scria revista legionară «Axa», în 5 februarie 1933 — a fost inventat pentru noi de interesele economice și politice ale puterilor europene... Statul-invenție a continuat ca stat al lor, statul protectorilor străini... și a instrumentelor lor". Acest lucru trebuia schimbat, statul epurat, națiunea purificată, regenerată și repusă pe calea cea dreaptă. România trebuia să fie mare, fericită și unită, dar așa ceva se va petrece „numai atunci când toate căutările ei poartă în sufletele lor aceeași credință, aceleași aparențe și dorinți, când, într-un cuvânt, sufletul național va apare ca o singură *unitate*". Un nou model de stat trebuia să fie forjat, spunea *Manualul Legionarului*[49], iar „noul stat va presupune... un nou tip de om. Un nou stat cu oameni având păcate vechi este de neconceput".

Aici se află misiunea lui Codreanu și a mișcării pe care el a creat-o, la început, ca o școală pentru membrii ei, apoi pentru întreaga națiune. „A crea o mișcare, se poate citi în memoriile sale, înseamnă *în primul rând* a crea, a *genera o stare de spirit* ce nu depinde de rațiune, ci de sufletul maselor. Aceasta este *esența* mișcării legionare". Lucrurile stând astfel, singurul program al lui Codreanu era acela al regenerării spirituale. „Voi vreți programe?" scrie *Manualul:* „Ele sunt pe buzele fiecăruia. Mai bine căutați oameni. Oricine poate elabora un program, într-o noapte: nu de aceasta are nevoie țara. Ea are nevoie de oameni și voințe să facă ceea ce este necesar."

[49] Este vorba de *Cărticica șefului de cuib*, București, 1933.

Sarcina legiunii nu era de a lua puterea, ci de a pregăti oamenii. Pentru a face așa ceva, Codreanu a creat o organizație deosebit de bine structurată, ale cărei activități fură reglementate în cele mai mici detalii, de la unitatea de bază numită cuib, numărând 3—13 membri, până la cele constituite în sate, comune, județe și grupuri regionale.

Cuibul era, în cuvintele *Manualului*, o capelă, strângând împreună oameni care *simțeau* în același fel și care trebuiau să învețe disciplina de a acționa urmărind un scop comun. Disciplina și inițiativa erau topite într-o singură suflare. De sus și până jos, în mișcare a fost invocată o înaltă responsabilitate. „Liderul nu este un stăpân sau dictator ce face ceea ce vrea, nota Codreanu, ci expresia unui consens invizibil, făcând nu ceea ce vrea, ci ceea ce trebuie, condus nici de interese individuale, nici de interese colective, ci de interesele *națiunii eterne*..." Capacitatea de conducere trebuie să fie probată de fiecare șef — care nu a fost numit de centru, ci forțat să se instituie el însuși, arătând prin realizările și activitatea sa că-și poate forma proprii lui suporteri. Această politică avea drept scop construirea unei rețele eficace, bazată pe legături de loialitate personală, în mod constant curățite prin metode aspre și acțiuni politice delibérate, echipată și instruită prin indicații detaliate existente în *Manual*, care a fost comparat, în mod just, cu *Institutes* ale lui Loyala. Așa cum *Manualul* prezintă lucrurile în mod simbolic, imaginea înălțării legionarului urcând un munte de suferințe, trecând prin pădurea cu jivine hămesite, străbătând valea seacă a deznădejdilor, este aceea a ascensiunilor unui pelerin justițiar, deplin angajat și profund creștin. Simbolismul creștin și misticismul au jucat un rol important în înarmarea campionului acestei mari lupte dintre bine și rău, prezentată în accente chiliastice, și tot mai intens apocaliptice.

Conducerea în luptă i-a revenit, desigur, lui Codreanu însuși, un om de o fină prezență, cu o personalitate remarcabilă, și având evidente calități carismatice. Dacă magia este posibilitatea de a produce efecte fără inter-

venția unui contact sau agent, atunci Codreanu deținea o putere magică de atracție, afectând nu numai susținătorii lui apropiați, ci și mai mulți oameni neangajați. Pentru susținătorii lui, a fost omul providențial, „omul sortit să ne fie Căpitan, omul fără de care generația noastră este incapabilă de a-și împlini misiunea"[50] „*În acest om ne regăsim noi toți. Toată generația tânără de astăzi*", se scria în epocă. „Noi credem în el... Pe el îl iubim. Pe el îl ascultăm. Lui îi stăm la ordine. El este nădejdea noastră de astăzi și a României de mâine. Prin el suntem tari. Prin el suntem temuți. *Prin el vom birui.*"[51]

Acesta a fost un tratament puternic. Cultul ce l-a înconjurat pe Codreanu va crește după moartea lui, credința legionară se va întrupa în majuscule când se va referi la el, martirajul lui va fi înconjurat de o aureolă de sfințenie. Acest destin se pare că a fost prevăzut de el, conștient sau nu, de la bun început. Umilit de Manciu, pe care după puțin timp l-a împușcat, el s-a retras pentru șase săptămâni în sălbăticia unui munte, unde țăranii i-au adus de mâncare. Acolo stabilea legăminte și se ruga regulat. Uneori a încercat să ducă o viață de sărăcie exemplară, să nu calce niciodată în vreun cinematograf sau cârciumă, insistând asupra faptului că legionarii trebuie să devină un exemplu de corectitudine și sobrietate. Ultimele note din închisoare ni-l prezintă comparându-și propria pasiune cu cea a lui Cristos, injustiția făcută împotriva lui cu cea pe care celălalt Mesia a fost nevoit să o sufere.

În lucrarea *Afrique ambigue*[52], Georges Balandier descrie culturile mesianice congoleze, ce nu sunt diferite de faptul menționat. Iată câteva mărturisiri notate de el: „Noi avem un om ce a vrut să se dăruiască pentru viitorul nostru — André Matswa. El a suferit și apoi a murit în închisoare. Sătenii continuă să spună că el este mântuitorul (Salvatorul) nostru. Ei votează pentru el când au loc alegerile. Ei îl consideră ca fiind Cristosul nostru

[50] Ion I. Moța, *Rânduri de creștere*, în Ion Banea, *Rânduri către generația noastră*, București, „Frăția românească", 1940, p. 6. (n. tr.)

[51] Ion Banea, *Rânduri către generația noastră*, București, „Frăția Românească", 1940, p. 30—31. (n. tr.)

[52] Paris, 1457.

negru... Noi avem mântuitori care pot vorbi pentru noi, deoarece ei sunt de partea lui Dumnezeu. Ei sunt André Matswa și Simon Kimbangu. Ei au suferit pentru negrii. Isus Cristos a suferit numai pentru albi..."

În România, un salvator înnăscut părea a fi, de asemenea, câteodată, cel ce era mai aproape de oameni și mai capabil; nu ca luptător însă, ci ca sprijin în confruntarea cu lipsurile și suferințele vieții. Ca orice salvator, Codreanu a insistat asupra importanței credinței absolute și a supunerii necondiționate, asupra efectelor ruinătoare ale îndoielii, asupra valorii esențiale a sacrificiului, martirajului și ispășirii. Liderii legionari trebuiau să jure că vor urma o viață de sărăcie. „Săraci noi înșine — a explicat tatăl lui Codreanu mai târziu — pentru ca națiunea și pământul să fie bogate". O altă lege fundamentală era aceea că legionarul trebuia să răspundă pentru acțiunile lui chiar cu viața lui. În teorie, violența legionară era justificată doar ca ispășire, și din acest motiv mulți legionari s-au denunțat ei înșiși după crimă, chiar atunci când ar fi putut scăpa cu ușurință, unii chiar când erau pe punctul de a scăpa.

Legea creștină a iertării era surclasată de o exigență superioară, a apărării și răzbunării națiunii, și aceasta putea reclama un act noncreștin. Pentru asemenea acte, însă, trebuie să se plătească aici pe pământ, și s-a recunoscut că ele, probabil, îi vor exclude pe autorii lor de la veșnica mântuire. Cu toate acestea, sacrificiul suprem era acceptat pentru binele adepților și al națiunii. Doctrina legionară a recunoscut că scopurile pot fi murdărite de mijloace. „Chiar dacă el va învinge — a insistat Codreanu — el va rămâne învins, deoarece el a folosit arme necurate. Pieptul lui trebuie să fie de fier, dar sufletul său trebuie să rămână alb ca crinul". Argumentul prin care o astfel de dilemă a fost rezolvată merge într-o direcție curioasă și poate fi găsit în exegezele publicate după război, în mod deosebit de către Constantin Papanace, un macedonean care a fost mulți ani unul dintre consilierii cei mai apropiați ai lui Codreanu. Din moment ce inamicii folosesc toate armele întunericului, implică argumentul, *Legiunea*, ca o mișcare *politică*, nu poate insista asupra purității absolute pe care ea o accentuează în cursul indoctrinării ce o

desfăşoară. Ea trebuie să menţină esenţa morală a valorilor ei, dar ea, totodată, trebuie să lupte. Singura cale de a face aşa ceva fără a da curs unei corupţii morale generale este următoarea: cel ce luptă cu armele proprii inamicului să nu uite niciodată păcatul lor, şi întotdeauna să sufere pentru el în inimile lor. „Această ispăşire prin suferinţă constituie sacrificiul ce poate restabili balanţa purităţii absolute legionare", explică Papanace. El povesteşte parabola mai multor detaşamente legionare care, în timp ce corpul principal al Mişcării lor trecea printr-un defileu, s-au desprins de acesta pentru a se angaja în luptă cu inamicul, ascuns în peşteri, de-a lungul drumului, fiind obligate să folosească arme potrivite acestor locuri întunecoase. „Dar armele lor nu sunt armele luminii. Ele şi-au pierdut candoarea şi puritatea. Şi au trebuit să lupte cu armele întunericului. Datorită lor, masele de legionari au trecut defileul fără pierderi. Ele nu au cunoscut lupta în întunecime... Ceilalţi (care au cunoscut-o) vor trebui să se mântuiască... Suferinţa lor îi va înălţa atât pe ei cât şi Mişcarea".[53]

Asemenea accente religioase au fost, deopotrivă, particulare şi importante. Aşa precum constituia un mijloc de identificare sub stăpânirea otomană, religia a devenit un factor major al autoafirmării naţionale. Era de aşteptat o creştere mare a naţionalismului îndreptat mai mult împotriva elementelor străine interne decât a vecinilor de aceeaşi credinţă, şi mai presus de orice, în această instanţă, împotriva „comuniştilor atei" şi a evreilor.

Aici se cuvine să notăm diferenţa dintre situaţia României şi cea a Vestului. Cele mai multe societăţi vestice sunt societăţi laice, religia jucând aici fie un rol privat, fie o funcţie socială esenţial seculară. Bisericile sunt concurate şi parţial înlocuite de „religiile seculare",

[53] Constantin Papanace este autorul unor cărţi intitulate *Despre Căpitan, Nicadori şi Decemviri; Concepţia de viaţă şi stilul de luptă legionar; Pro Balcania. Considerations sur l'union balcanique et la solution des problèmes litigieux de ce secteur européen; La persécution des minrotés Arvumaines (Valaques) dans les Pays Balcaniques. Le Problème Macédonien; Mihai Eminescu un mare predecesor al Legionarismului românesc* etc. Eugen Weber nu menţionează de unde a luat citatul reprodus în text. (n. tr.)

întruchipate uneori în patrie, alteori într-un partid sau chiar într-o cauză. În România, această stare de lucruri încă nu exista. Codreanu a făcut apel la o tradiţie religioasă care era încă foarte activă, şi în măsura în care el a readus-o la viaţă, în anumite segmente ale intelectualităţii sau ale clasei de mijloc, sentimentele pe care le-a stârnit erau foarte aproape de suprafaţă. Dacă mişcările fasciste din Vest au fost în general areligioase şi antireligioase, a lui era o reînviere religioasă, sau poate mai corect, o mişcare de reînviere cu accente religioase foarte puternice.

Această mişcare a beneficiat, în mod incidental, de tendinţa antimaterialistă care, începută în Vest la debutul celui de-al 20-lea secol, a cuprins şi România după primul război mondial. Noul antimaterialism implica, printre altele, un antisemitism „idealist" sau „filosofic", în care spiritul semitic era echivalat cu utilitarismul şi materialismul, cu cultul cantităţii şi cu ştiinţa numerelor. Câţiva profesori influenţi au fost părtaşii acestui reviriment neoidealist. Unii dintre ei, şi mulţi dintre studenţii lor, au arătat interes sau simpatie faţă de Legiune. Cel mai influent dintre ei se pare că a fost Nae Ionescu, care, după ce a studiat la München, din 1913 până în 1919, s-a reîntors în ţară pentru a deveni profesor de logică şi metafizică la Universitatea din Bucureşti, şi pentru a edita un cotidian, „Cuvântul", ce s-a bucurat de un mare credit în rândul cercurilor intelectuale.

Teoriile lui Einstein şi Max Plank, care i-au orientat pe mulţi filosofi înspre diverse forme de relativism, constituiau pentru Ionescu argumente în favoarea unui nou transcendentalism mistic, ce a redescoperit siguranţa, autoritatea şi disciplina în Dumnezeu şi religie. Magia fizicii a eşuat. Era timpul pentru o magie a metafizicii, menită să conducă la o metafizică a magiei. La începutul anilor '20, Ionescu a început o campanie pentru renaşterea creştinismului şi ortodoxismului, insistând asupra importanţei iubirii, tradiţiei şi a naturii populare, organice a ortodoxiei creştine. În introducerea sa la lucrarea lui Ionescu *Conversations*[54], Mircea Eliade îl prezintă pe autor ca pe „primul profesor care, atunci

[54] Freiburg, 1951.

când pozitivismul și agnosticismul dominau încă universitățile românești, a relevat validitatea metafizicii, vorbind cu înțelegere despre misticism și experiența religioasă". Ținând seama de faptul că Ionescu însuși a definit metafizicianul ca pe „un om pe care nu îl interesează cum este lumea în realitate, ci doar în *posibilitățile* ei", cineva s-ar putea întreba dacă insistența lui asupra domeniului experienței nu a constituit o tentativă de a evada din alte domenii ale realității de zi cu zi, aducătoare de mai puține satisfacții. Transferând toate acestea într-un plan mai larg, cineva ar putea să se întrebe dacă nu cumva orientarea lui Ionescu nu a fost o încercare de a elibera filosofia românească de lunga ei vasalitate față de Vest. Eliade îl creditează pe Ionescu cu faptul că, prin el, pentru prima dată, filosofia românească a depășit complexul de inferioritate „ce a ținut-o într-o dependență completă față de școlile filosofice vestice". Mai înainte de a-și fi manifestat vreun interes față de experiența religioasă în cultura occidentală, Nae Ionescu a ținut lecții despre filosofia religiei . . .; pentru el, creațiile și valorile spirituale erau, mai presus de orice, *reale*".

Fără a intenționa să punem sub semnul întrebării semnificația acestui fapt (care, într-o anumită măsură, l-a determinat pe Mircea Eliade să se dedice unor studii valoroase și sugestive) trebuie să ne întrebăm dacă atitudinea lui Ionescu nu a fost elaborată pentru a compensa sărăcia altor creații și idei, dacă, în fapt, ea nu a operat ca un mecanism de compensație, tipic societăților dependente și subdezvoltate: nerăbdătoare să-și etaleze anumite creații originale, aparținându-le exclusiv, să dovedească că înapoierea lor materială și tehnologică este irelevantă în lumina altor valori, mai înalte; că, departe de a fi un semn de inferioritate, respectiva „înapoiere" este cu adevărat un avantaj, și totodată corespondentul superiorității pe un plan mult mai relevant.

În asemenea societăți, religia poate juca un rol dublu. Atribuirea unei puteri și decizii ultime lui Dumnezeu e în stare să treacă responsabilitatea relelor obiective de pe umerii conducătorilor pe cei ai unui vag destin imanent, încurajând masele spre fatalism. Fatalismul, însă, poate funcționa într-o altă direcție, sugerând că realitatea de zi cu zi este irelevantă și că exploatatorul,

opresorul însuși nu este liber. Individul ce acceptă voința lui Dumnezeu devine, astfel, gata să ignore sau să respingă voința oamenilor, implicând în mod deosebit ideea că ceea ce contează în perspectiva sa nu e realitatea de zi cu zi a forțelor politice și economice, ci realitatea forțelor supranaturale, superioare și mult mai teribile. Reîntoarcerea la religie a putut fi astfel mai mult decât o reafirmare a entității naționale în tradiția ei istorică, și anume o compensație pentru actele de insultă și vătămare suferite. În închisoare, Codreanu s-a îndreptat spre Arhanghelul Mihail pentru a obține apărare și sprijin. Dar încrederea pe care acesta i-a oferit-o putea fi întemeiată doar pe o detașare ulterioară de realitatea cotidiană, și astfel mișcarea inspirată de el s-a deplasat, de fapt, de la o formă de alienare (politică) spre alta (religioasă), până chiar la limitele demenței.

După moartea lui Codreanu, scurta deținere a puterii de către legionari în timpul iernii lui 1940—1941 a dus la o dezvoltare halucinantă a acestei tendințe mesianice. Căpitanul, ca și succesorul lui, Horia Sima, fură exaltați în cei mai extravaganți termeni. „Căpitanul — scria un periodic provincial — este Autoritatea, Alesul lui Dumnezeu, cu drept de viață și de moarte asupra supușilor lui. El este unul predestinat să ne ia destinul nostru și să-l repună în istorie . . ." „Horia zilelor noastre, scria altcineva, este mai mare decât munții. El are înfățișarea unui înger și sabia unui arhanghel . . . El vine să înfăptuiască voința Căpitanului . . . Horia e gândirea, Horia e simțământul. Horia e lumina, voința și mâna noastră dreaptă puternică, în Horia noi am crezut fanatic și în el vom crede până la moarte . . ."

În același timp, trebuie observat că misticismul lui Codreanu a exclus o realistă apreciere a situației din patria sa. De la oamenii mincinoși a cerut onestitate; într-o țară de leneși a pretins muncă; într-o societate nepăsătoare a cerut autodisciplină și perseverență; de la o nație exuberantă și bătută de vânturi a pretins concizie și autocontrol. O dată și încă o dată el a insistat asupra importanței acestor lucruri, o dată și încă o dată a menționat succesele și eșecurile, i-a testat pe militanți, l-a lăudat pe viteaz, i-a pedepsit pe recidiviști, a deplâns propria incapacitate „de a impune asupra acestor oameni educația legionară necesară . . . Eu regret foarte mult

faptul că în atât de mulți ani, acești oameni nu au fost în stare să mă înțeleagă", nota el în 10 martie 1933.

Ceea ce s-a reținut mai mult și cel mai bine a fost partea simplă, evidentă a doctrinei: respingerea idealurilor false de libertate și egalitate, repudiate de mult timp de cei care le-au profesat, și afirmarea noilor porunci — credință, muncă, ordine, disciplină, ierarhie și, mai presus de orice, acțiune. Noi suntem „apologeții unei singure ideologii: Fapta", afirma Vasile Marin care urma să moară în Spania împreună cu Moța. „Noi credeam în valoarea etică a forței . . ."[55]

Ajungem aici la o problemă inerentă în judecarea oricăror mișcări extremiste, și deosebit de importantă în cazul de față. Între 1924 și 1939, o socoteală superficială, probabil incompletă, indică 11 crime și încercări de crimă comise de legionari, însă 501 de legionari omorâți de autorități, în diferite feluri. Raportul unei comisii speciale constituită pentru a investiga persecuțiile suferite de Legiune, publicat de către guvernul Antonescu după eliminarea legionarilor de la putere, arată că 292 dintre ei au fost omorâți fără judecată, în unsprezece luni, între noiembrie 1938 și octombrie 1939. Agenția germană de știri D.N.B., pe de altă parte, raporta, la 11 septembrie 1940, că 1221 de legionari au fost omorâți doar între aprilie și decembrie 1938. Este de presupus că toate aceste cifre sunt în cel mai bun caz aproximative. Mai târziu, între septembrie 1940 și ianuarie 1941, câteva sute de persoane au fost ucise de legionari sau de aderenții lor, și sute de legionari, la rândul lor, au murit luptând sau au fost executați. Crima și contracrima se părea că escaladează scena politică, până când ele au explodat într-un fel de *Götterdämmerung*[56], din gerosul București, în rebeliunea din ianuarie.

Contabilitatea violenței este o cale nefolositoare de consumare a timpului; dar ea pare astfel doar la prima vedere, căci în România ordinea socială stabilită s-a apărat pe sine mult mai brutal și mai sângeros decât au făcut-o agresorii ei. Aceasta ar fi putut fi o problemă de superioritate a mijloacelor, deși este bine de menționat că însuși Codreanu a insistat întotdeauna (după

[55] Vasile Marin, *Crez de generație*, București, Tipografia „Bucovina", 1937, p. 189. (n. tr.)

[56] Amurgul zeilor. (n. tr.)

1924) că închinarea și sacrificiul, nu violența, vor asigura victoria, că armele sunt mai puțin importante decât propaganda, și că el nu are intenția de a câștiga puterea prin violență.

Esența acestei probleme a violenței constă în faptul că ceea ce Edward Shils a numit „politica politeței" a fost tot atât de ignorată în România ca și în Algeria sau Vietnam. Descrierea pe care a făcut-o Lenin statului burghez ca un monopol al violenței și opresiunii în serviciul clasei economic dominante înfățișează în mod corespunzător situația României, fapt confirmat cu claritate de mai mult timp. Încă din 1886, Vasile Alecsandri descria regimul politic din România ca „o comedie stupidă, jucată de actori stupizi în fața unui public naiv". Ceea ce poetul menționa mai mult pentru sine a fost exprimat public, în 1897, de un binecunoscut politician, G. E. Lahovary, în lucrarea *Histoire d'une fiction: le gouvernement des partis*. Însă, ca un patriot respectabil, el a scris unui prieten: „va fi foarte greu să schimbi situația țării în mod legal, deoarece Constituția este astfel făcută încât nimeni nu poate guverna în afară de oamenii dezordinii". În cuvintele unui și mai detașat observator: „forțele reacționare au fost mult prea puternice pentru a putea fi eliminate fără amenințare sau utilizarea forței".[57]

Față de fiecare amenințare reală împotriva ordinii stabilite, beneficiarii ei au reacționat prin toate mijloacele aflate la dispoziția lor, oricât de violente, oricât de ilegale ar fi fost acestea: armată, poliție, jandarmerie, tribunale — atât militare, cât și civile, aparatul administrativ cu toate posibilitățile lui de intimidare și de șicanare. Toate acestea au fost mobilizate împotriva acelora care s-au opus sistemului. „Cea mai mare și mai rodnică revoluție ce putea fi realizată în România — scria un ziar liberal, „Adevărul", în 25 februarie 1937 — ar fi pur și simplu aplicarea legilor existente". Că legile nu au fost aplicate, Stânga a dovedit de mult timp. Un mic pamflet din 1922, *Cartea neagră a alegerilor ținute în 1922 în județul Argeș*, este plin de detalii tipice ale bătăilor brutale, intimidărilor și fraudei. Altul, cu o introducere scrisă de Panait Istrati[58], explică faptul că „în

[57] Traian Stoianovich, *The Balkans in Transition*.

[58] *Au pays du dernier des Hohenzollern*, Paris, 1926.

România crima a fost adevărata bază a regimului de sute de ani", și discutând uciderea de către poliție a unui student comunist (partidul comunist fusese scos în afara legii cu doi ani în urmă), notează „torturile, insultele josnice, violențele, brutalitățile și ferocitățile" adăugând că au devenit mai frecvente cazurile în care persoanele arestate s-au sinucis.

„România, căreia îi place să se pretindă pe sine ca o parte a Europei civilizate... e în prezent cea mai balcanizată țară din Europa", scria H. Hessell Tiltman, într-o carte intitulată *The Terror in Europe*[59]. „Balcanizarea... însemnând violență și corupție... În România, înnăbușirea și distorsiunea știrilor... au fost duse până în stadiul de artă rafinată. Mită și conducere tiranică meschină, în timp ce oameni condamnați pentru opiniile lor, în urmă cu doisprezece ani, rămân în închisoare". Totodată, fiecare consultare electorală își aducea tributul ei de morți, răniți și arestați. Abstinența electorală egala uneori și chiar depășea numărul celor prezenți la vot.

Opoziția liberală (nu a partidului liberal) cu mult timp în urmă formulase concluziile acestei stări de lucruri. „Noi ne considerăm puși în fața unei bande armate care se pune ea însăși în afara legii și folosește forța brutală", scria „Adevărul" în 5 octombrie 1919. „Dacă noi am ști că incitarea la revoltă împotriva așazisei ordini legale va învinge, ce din păcate nu este cazul, noi nu ar trebui nici un moment să ezităm să folosim forța, deoarece împotriva unui regim dictatorial și terorist nu există nici o altă cale de luptă".

Acesta este contextul problemei noastre; acesta este fundalul pe care și-a țesut opera *Legiunea*. Metodele ei violente reflectau conținutul violent al societății în care își desfășura activitatea. Brutalitatea metodelor ei reflecta brutalitatea pe care oamenii aflați la putere căutau să o folosească împotriva cererii ei de schimbare. Rușinea, așa cum spunea Marx, este un sentiment revoluționar. Ea este deseori cea mai bună pentru omul ce se revoltă împotriva umilirii. Codreanu l-a împușcat pe Manciu atunci când el a crezut că i s-a refuzat orice compensație. Noi nu trebuie să simpatizăm cu ideile sau motivele oamenilor care își realizează visele lor prin

[59] London, 1931.

vărsare de sânge, dar e bine să înțelegem circumstanțele ce i-au condus la aceasta: frecventa imposibilitate de a acționa altfel decât violent, chiar ucigător.

„O crimă politică — scria Mihai Eminescu — făcută de o persoană privată, încetează de-a mai fi o crimă când este bazată pe puncte de vedere înalte și este dictată de o idee clară, a salvării statului, chiar dacă ea poate fi greșită".

Acest tip de raționament justifică orice fel de barbarie, crimă și injustiție; și acesta a fost raționamentul aflat în spatele celor mai multe crime legionare. Dar, de fapt, cauza crimelor lor a fost, deopotrivă, mai adâncă și mai evidentă: ea rezida în natura regimului pe care ei l-au provocat. „Violența regimurilor coloniale și contraviolența colonizaților", spune Frantz Fanon în *Les Damnés de la terre*[60], se echilibrează și răspunde fiecare într-o omogenitate reciprocă extraordinară... Dezvoltarea violenței în rândul poporului colonizat va fi proporțională cu violența exercitată de regimul colonial contestat... Din momentul în care colonizații aleg calea contraviolenței, represaliile poliției în mod automat au drept efect represaliile forțelor naționaliste. Nu există însă un echivalent în rezultate, deoarece acțiunile oficiale depășesc în consecințe și grozăvie răspunsurile colonizaților."

Înființată în 1927, *Legiunea* a pornit încet, încurajând simpatizanții ei inițiali să formeze cuiburi în localitățile lor, aflate îndeosebi în Moldova, Bucovina și centrul și estul Transilvaniei. Primele ei „bătălii" (vocabularul lui Codreanu era plin de termeni războinici: fronturi, lupte, ofensive, tranșee, tabereși campanii) au constat în strângerea de bani, cumpărarea unui mic camion, vânzarea de zarzavaturi și organizarea de marșuri de instrucție și propagandă în zona deluroasă a Transilvaniei. La sfârșitul anului 1929, Codreanu s-a simțit suficient de puternic pentru a începe organizarea mitingurilor publice. Relatarea sa despre prima campanie desfășurată în satele din sud-estul Moldovei oferă o ilustrare perfectă a metodelor sale și a succeselor repurtate.

Primul miting a fost anunțat pentru 15 decembrie 1929 în piața orașului Bereşti. „La 14 decembrie, seara,

[60] Paris, 1961.

eram la Bereşti. La gară m-au aşteptat Lefter, Potolea, Tănase Antohi şi alţii. Târgul e un adevărat viespar de jidovime: casă îngrămădită lângă casă, dugheană lângă dugheană. Singura stradă trece prin mijlocul târguşorului. Noroiul, până la glezne. Pe margini, nişte trotuare de scândură. Am fost găzduiţi la Potolea.

A doua zi dimineaţa, mă întâmpină la uşă maiorul de jandarmi şi procurorul, veniţi de la Galaţi, să-mi pună în vedere că nu am voie să ţin întrunirea.

Le-am spus:

— Ceea ce pretindeţi dumneavoastră nu e nici drept şi nici legal. În ţara aceasta, toată lumea are dreptul să ţină întruniri: nemţi, unguri, turci, tătari, bulgari, jidani. Numai eu să nu am acest drept? Măsura Dvs. este samavolnică. Este în afara legii, şi nu mă voi supune. Voi ţine întrunirea cu orice preţ.

În sfârşit, după mai multă discuţie, mi s-a aprobat să ţin întrunirea, dar să nu fac dezordini. Ce era să fac? Ce dezordini? Să sparg casele la oameni? Era prima mea întrunire publică. Nu aveam tot interesul ca ea să decurgă în cea mai perfectă ordine, pentru a nu-mi pierde dreptul de a ţine pe celelalte?

La ora fixată pentru întrunire, s-a adunat un număr foarte mic de oameni. Abia vreo sută. De la ei am aflat că lumea ar fi voit să vină multă, dar a fost oprită de jandarmi prin sate.

Toată întrunirea a durat cinci minute. Un minut a vorbit Lefter, unul Potolea şi restul eu. Am spus: — Am venit să ţin o întrunire. Dar autorităţile îmi opresc oamenii cu forţa. În contra tuturor ordinelor, voi ţine 10 întruniri! Să mi se aducă un cal şi voi merge călare din sat în sat, prin toată plasa Horincii!

Calul era, de altfel, singura posibilitate de locomoţie prin noroaiele acelea. Peste două ore mi s-a adus un cal, şi am plecat. După mine, pe jos, venea Lefter cu încă vreo patru legionari. Am ajuns în primul sat, la Meria. Acolo, în curtea bisericii, în câteva minute, lumea s-a adunat toată: bărbaţi, femei şi copii. Le-am vorbit puţine cuvinte, şi nu am desfăşurat nici un program politic.

— Să ne uităm cu toţii, bărbaţi şi femei, să ne croim nouă şi neamului nostru altă soartă. Se apropie ceasul de înviere şi mântuire românească. Cel ce va crede, cel

ce va lupta şi suferi, va fi răsplătit şi binecuvântat de neamul acesta. Vremuri noi bat la porţile noastre! O lume, cu sufletul sterp şi uscat moare, şi alta se naşte: a acelora cu sufletul plin de credinţă.

În lumea aceasta nouă, fiecare îşi va avea locul său, nu după şcoala, nu după inteligenţa, nu după ştiinţa, ci în primul rând după credinţa sa şi după caracterul său.

Am plecat mai departe. După vreo 4 km, am ajuns în sat, la Slivna. Se înserase. Oamenii m-au aşteptat însă, în drum, cu lumânările aprinse. În capul satului mi-a ieşit înainte un cuib de legionari în frunte cu Teodosiu. Am vorbit şi aci. Pe urmă am plecat mai departe, spre satul Comăneşti, condus de cuibul de legionari din Slivna. Pe drumuri pe care nu mai fusesem niciodată.

Şi aici, de asemenea, oamenii m-au aşteptat cu felinare şi lumânări, iar flăcăii cântând.

Oamenii mă priveau cu bucurie, fără deosebire de partide politice. Nu ne cunoscusem, dar parcă eram prieteni de când lumea. Duşmăniile se topiseră. Eram o singură apă, un singur suflet, un singur neam.

A doua zi dimineaţa, am plecat mai departe. De astă dată, nu mai eram singur. Trei călăreţi mă întrebaseră dacă mă pot însoţi, şi am pornit împreună. În marginea satului vecin, Găneşti, ne-am oprit la Dumitru Cristian. Om de vreo 40 de ani, cu o figură de haiduc şi uitătură pe sub sprâncene. Naţionalist şi luptător din timpul mişcării studenţeşti, el şi-a deshămat caii de la căruţă, şi-a pus şeaua pe unul şi a pornit cu noi. În curând numărul nostru s-a mai mărit cu Dumitru şi Vasile Popa, cu Hasan şi Ghiculiţă.

Tot mergând din sat în sat, numărul călăreţilor a ajuns la 20. Eram toţi tineri între 25 şi 30 de ani. Numai câţiva aveau între 35 şi 40 ani, iar cel mai bătrân era moş Chiculiţă din Cavadineşti, de vreo 45 de ani. Când ne-am făcut mai mulţi, am simţit nevoia de un semn distinctiv, o uniformă. Dar pentru că nu aveam posibilităţi, ne-am pus cu toţii, la căciuli, pene de curcan. Şi aşa intrăm prin sate cântând. Trecând în cântec şi în trapul cailor, pe coamele dealurilor de lângă Prut, pe unde de atâtea ori trecuseră şi luptaseră strămoşii noştri, se părea că eram umbrele acelora cari apăraseră pe vremuri pământul Moldovei. Viii de acum şi morţii de

atunci, eram același suflet, aceeași mare unitate, purtată de vânturi pe creste de dealuri: a românismului. Vestea că sosesc s-a întins, din om în om, prin toate satele. Lumea ne aștepta pretutinddeni. Pe cine întâlneam pe drum, ne întâmpina cu întrebarea:

— Domnișorule, când veniți și pe la noi prin sat? Ieri v-a așteptat lumea până noaptea târziu.

În sate când cântam sau vorbeam oamenilor, simțeam că pătrund în acele adâncuri sufletești nedefinite, acolo unde politicienii, cu programele lor de împrumut, nu putuseră să pogoare.. Aici, în aceste adâncuri, am înfipt rădăcinile mișcării legionare. Ele nu vor mai putea fi scoase de nimeni.

Joi era zi de târg la Bereşti. La 10 dimineața, am apărut pe creasta de deasupra târgului, 50 de călăreți. De acolo, în coloană de marș cântând, am coborât în târg.

Lumea ne-a primit cu mare însuflețire. Din casele creștinilor ieșeau românii și ne turnau căldări cu apă în cale, după vechiul obicei, ca să ne meargă din plin drumul nostru. Ne-am dus din nou în curtea lui Nicu Bălan, unde ar fi trebuit să aibă loc instruirea. Acum eram peste trei mii de oameni. N-am ținut întrunirea. Am dat călăreților, unora dintre ei, câte o amintire de la mine.

Lui Nicu Bogatu i-am dat tabachera mea, făcută în închisoarea de la Văcărești; lui moș Chiculiță i-am dat o svastică. Pe Lefter și Potolea i-am numit în Consiliul suprem al Legiunii, iar pe Nicu Bălan, în statul major al Covurluiului. Pe Dumitru Cristian, șeful legionarilor de pe valea Horincii".[61]

Acest pasaj ne arată totul — sau aproape totul: reaua voință a autorităților, hotărârea de a obține mai mult de la acestea, imaginația și talentul ce au putut transforma condițiile cele mai rele în avantaj, liderul carismatic ce găsește cuvintele cu efect în fața mulțimilor strânse, pe care oamenii îl urmau călare sau pe jos kilometri întregi, în timp de iarnă, pe care sătenii îl așteptau și îl tratau ca pe un salvator, a cărui reputație se statornicea înainte chiar de a fi venit, ale cărui gesturi erau înconjurate de visurile identificării

[61] Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, p. 364—467. (n. tr.)

cu sângele, pământul și eroii trecutului, într-o confuza dar inspirată legătură, în care este greu de spus cât de mult era actorie și cât de mult constituia un fapt real.

Tot ceea ce făcea era simplu, dar eficient: nu cuvântări, ci cântece. „Flăcăii satului cunoșteau puține lucruri despre ceea ce noi vroiam", ne spune o introducere la *Cartea cântecelor legionare*. "Dar ei cântau cântecele noastre". Nu cuvinte, ci gesturi: sătenii au ascultat ce le-am spus, dar au reținut imaginea aparițiilor călare, cu pene de curcan fluturând din căciulile lor negre.

Codreanu niciodată nu i-a tratat cu indiferență pe țăranii pe care politicienii orașelor i-au ignorat cu atâta dispreț. El a făcut apel necontenit la ei și la tineret, și aceștia au răspuns înzecit. Așa cum i-a scris unul dintre admiratorii lui de la început, când dragostea s-a transformat în ură, „și noi, tinerii, văzându-te pe un cal alb sau negru, cu crucea în mână, ne-am gândit că vedem realizate legendele și basmele pe care le-am citit în cărți, și te-am urmat din romantism".[62]

Activă în partea de nord a țării, *Legiunea* a fost puțin cunoscută în regiunile de sud, în special în capitală, în București. Curând urma să recruteze aici un grup important de suporteri dintre studenții macedoromâni, și aceasta, în parte, din pură întâmplare.

Imigranții macedoromâni s-au stabilit, după primul război mondial, în Dobrogea. Copiii lor, ce s-au dus să studieze în capitală, au introdus o notă dură și de entuziasm în lumea, mai degrabă nepăsătoare, a studenților români, profesând un naționalism mai violent decât al compatrioților lor, și mult mai puternic orientat împotriva bulgarilor și grecilor. În 1927, decepționat de afirmarea slabă a L.A.N.C. și amenințat de o politică ce părea că îi favorizează pe bulgari, în raport cu macedoromânii stabiliți în Dobrogea, acest grup a început o agitație care, pentru un timp, a fost punctul de concentrare a celor mai mari energii ale studenților naționaliști. În 1930, unul dintre ei, Gheorghe Beza, a încercat să-l omoare pe ministrul național-țărănist, pe care ei îl considerau responsabil pentru legislația nefavorabilă coloniștilor. Încercarea lui, deși fără succes,

[62] Eugen Weber nu menționează numele autorului. (n. tr.)

este de înțeles că a făcut senzație, și acei lideri ai studenților macedoromâni ce și-au declarat solidaritatea cu Beza au fost arestați. Agitația lui Codreanu, între timp, i-a ținut în mod constant sub presiune.

În primăvara anului 1930, marșuri și mitinguri au marcat pătrunderea *Legiunii* în Basarabia, unde țăranii l-au întâmpinat pe Codreanu tot atât de entuziast precum au făcut-o la Bereşti. Curând după aceasta, a fost constituită așa-zisa *Gardă de Fier*, ca secție politică militantă a *Legiunii* în lupta ei împotriva comunismului („pentru mine comunismul = iudaismul", spunea Codreanu). Codreanu a refuzat să-l încurajeze pe Beza, pe care l-a cunoscut, dar care nu era membru al *Legiunii;* dar, deși i-a dezaprobat tentativa de omor, în cele din urmă a fost de acord cu ea. Un extremist naționalist cu greu ar putea condamna acte naționaliste extreme. Arestat și vârât în închisoare pentru o presupusă implicare în crimă, Codreanu a stat închis împreună cu deținuții macedoneni, și a devenit prietenul acestora. Curând, grupul de macedoromâni a aderat la *Garda de Fier*, înzestrând-o cu unii dintre cei mai activi membrii ai ei.

La începutul anului 1931, atât *Garda de Fier* cât și *Legiunea* au fost dizolvate printr-un decret al guvernului național-țărănist. Acest fapt nu i-a împiedicat pe legionari să se bată în alegerile din vara aceluiași an, sub numele de „Grupul C. Z. Codreanu", câștigând un număr derizoriu de 34.183 voturi. Cu mai puțin de 2% din numărul total al voturilor, *Mișcarea* nu a trimis pe nimeni în parlament. Dar o lună mai târziu, în alegerile suplimentare din județul Neamț, Codreanu însuși a fost răsplătit cu 11.176 de voturi, față de 7.124 de voturi cât a primit candidatul liberal. Dizolvarea *Gărzii de Fier* fu invalidată în justiție și mișcarea a fost reactivată, ca apoi să fie din nou dizolvată, în 1932, de guvernul cu înclinații spre dreapta al lui Iorga. Mișcarea, inexistentă oficial, a reușit, cu toate acestea, să învingă într-o a doua alegere suplimentară la Tutova, în sudul Moldovei, permițându-i profesorului Ion Codreanu să i se alăture fiului său în parlament. În noile alegeri generale ce au avut loc curând după aceasta, în iulie 1932, *Garda de Fier* urma să câștige 73.135 de voturi și cinci locuri în Cameră. *Legiunea* își croia drumul ei.

Insistența lui Codreanu în direcția cuprinderii în Legiune a populației sătești, prin deplasări efectuate chiar în „sânul poporului", a început să dea roade. Legionarii își desfășurau campaniile lor mergând din sat în sat, și de la om la om. Când Codreanu a candidat la Neamț, echipele lui au ieșit pe câmp să dea țăranilor o mână de ajutor; și au stat până seara târziu în sate, strânși în jurul focurilor aprinse, pentru a le spune țăranilor ce le puteau oferi. Iarna următoare, în campania pentru alegerile suplimentare de la Tutova, cei mai mulți dintre ei erau gata pregătiți să acționeze în continuare. „Nici bani, nici mijloace de transport și o iarnă teribilă pretutindeni. Data alegerii fixată pentru martie a trebuit amânată până în aprilie deoarece automobilele politicienilor nu au putut trece de nămeții de zăpadă". Acolo unde mașinile nu puteau merge, puteau să o facă, însă, echipele legionare, mergând pe jos, jucându-se de-a ascunselea cu jandarmii, o dată sechestrând un tren, uneori trecând râuri înghețate, alteori chiar căzând în ele, dar purtând mesajul Mișcării lor. Aceste metode nu le-au abandonat niciodată, în parte din nevoie (căci erau săraci), în parte deoarece s-au dovedit eficiente. În fiecare campanie de alegeri, generale sau parțiale, legionarii poposeau în sate, dând ajutor la munca câmpului, se jucau cu copiii, purtau în mâini mici icoane ale Căpitanului, vorbeau puțin și cântau mult. Părea că merge.

Dar organizarea și dăruirea nu erau de-ajuns spre a domina întreaga poveste. Criza economică a venit și în România, aducând timpuri grele pentru toți, îndeosebi pentru țărani și funcționarii civili. Folosind anul 1929 ca an de bază, Fischer-Galați arată că salariile nominale (100 în 1929) au scăzut la 61% în 1933 și au crescut la 69% în 1939, în timp ce salariile reale, ce au crescut la 116% în 1931, au scăzut la 92% în 1939. Salariile funcționarilor de stat au fost rase până la os, și chiar așa, rămâneau neplătite luni de zile. De pildă, comandantul unei garnizoane din provincie a întâmpinat mari dificultăți pentru obținerea de credite — destinate să achite furnizorii locali ai regimentului, dar și

spre a plăti ofițerii pe trei luni în urmă, deși nu fuseseră plătiți de o jumătate de an.

Speranțele puse în Partidul Național Țărănesc s-au spulberat în cursul perioadei când acesta s-a aflat la putere. În ciuda bunelor lui intenții și a sincerității a două sau trei dintre personalitățile lui de frunte, el s-a dovedit a fi ca celelalte — incapabil, lacom și corupt, elementele lui bune fiind fără putere în perioada în care a deținut majoritatea în parlament. În județele unde Partidul Național Țărănesc era puternic, *Garda de Fier* cu însemnul ei sub formă de grilă, făcea puține progrese. Cu toate acestea însă, țărănimea s-a întors spre alternativa naționalistă, pe care ea o oferea. *Garda*, între timp, și-a ajustat propaganda la noua situație, insistând mai puțin asupra antisemitismului moștenit de la Cuza și mai mult asupra nevoilor economice concrete. În Transilvania, Muntenia și în special în Oltenia, evreii erau puțini și sloganurile antisemite rămâneau fără efect. După 1932, legionarismul a încercat să se adreseze tuturor românilor. Peste jumătate dintre cele 80 de județe ale țării au fost organizate teritorial, 17 publicații legionare scoteau cam 35.000 de exemplare lunar, iar numărul de membri ai *Gărzii* a crescut la cca 15.000. Deși se fereau de programe, au găsit temeiuri pentru o politică economică în doctrinele corporatiste ale unui guvernator al Băncii Naționale, care deținuse diferite posturi ministeriale: Mihail Manoilescu. Manoilescu susținea că principiile economice potrivite societăților dezvoltate economic nu se aplică celor mai înapoiate, ca România. Comerțul liber, ce favorizează țările industrializate față de cele agricole, trebuie abandonat. Țara avea nevoie de o economie protejată, planificată, care să favorizeze acele activități ce s-au dovedit cel mai productive în context național. Și acest fapt trebuie bazat pe o societate în care un guvern autoritar și o structură corporatistă să elimine conflictele sociale inevitabile într-o economie liberală. Doctrina a trezit interes în rândurile țăranilor (cei puțini, ce se preocupau de asemenea lucruri), ale studenților și intelectualilor, fascinați de ideile corporatiste promovate în Vest, și ale inamicilor sistemului parlamentar, care luau în considerare o structură desuetă ce apela la breslele și ghildele tradiționale. Dar doctrina aceasta nu a constituit un

monopol al *Legiunii*, și niciodată nu a jucat un rol major în gândirea și propaganda ei.

Necazurile însă au continuat. Aveau loc ciocniri cu autoritățile, împușcarea sau încercări de împușcare a inamicilor ideologici, reprimări oficiale la adresa militanților legionari. O cauză frecventă de fricțiuni cu autoritățile a constituit-o politica lui Codreanu de propagandă prin muncă. Liderii locali au fost consiliați să inițieze mici proiecte pentru binele public: repararea unui pod sau a unui drum, săparea unui canal de scurgere, curățarea unui șanț, drenarea unui lac în satele lor — fără să accepte nici o plată. Existau biserici ce trebuiau restaurate sau reparate, diguri de ridicat; tot felul de lucruri trebuiau făcute. Când autoritățile, dându-și seama de valoarea propagandistică a acestor lucrări, le-au interzis, Codreanu a făcut și din aceasta capital politic.

În 16 decembrie 1933, în preajma a încă unei consultări electorale, partidul liberal se afla din nou la conducere. Răspunzând dorinței aliaților lor occidentali ce se temeau de agitația fascistă, guvernul a dizolvat din nou *Garda de Fier*. În persecuțiile ce au urmat, o jumătate de duzină de legionari au fost omorâți și sute întemnițați, până când s-au ținut alegerile; și astfel liberalii și-au asigurat majoritatea dorită. În 29 decembrie, trei legionari l-au „pedepsit" pe I. G. Duca, premierul responsabil pentru toate aceste fărădelegi, împușcându-l și lăsându-l de izbeliște pe peronul unei stații de tren, iar apoi predându-se autorităților.

Când Duca semna decretul prin care dizolva *Legiunea* și o îndepărta astfel de la scrutin, generalul Gheorghe Cantacuzino (1869—1937), un vechi simpatizant al Partidului Poporului al lui Averescu, care până atunci era aliat cu Codreanu, i-a scris acestuia: „Ți-ai semnat testamentul". Deși se părea că ucigașii lui Duca și-au plătnuit singuri lovitura, ei au fost încurajați să o facă — dacă nu li s-a propus chiar s-o facă — de către general. Codreanu, cu toate că a aprobat actul lor *post facto*, a susținut întotdeauna că el nu a știut nimic despre punerea la cale a asasinatului. Chiar dacă această susținere ar fi adevărată, responsabilitatea morală pentru această faptă și pentru alte acte criminale și injurii trebuie pusă pe seama sa. Oricum, vânătoarea împotriva

lui și a legionarilor era acum cu adevărat serioasă, și acei care au putut au fugit și s-au ascuns câteva luni. Între timp, criminalii înșiși păreau să fie bine tratați. Gardienii erau prietenoși cu ei, ușurându-le traiul și vizitele. Aveau țigări, dulciuri și vin în celule. Procesul lor, din primăvara lui 1934, s-a ținut în fața unei curți marțiale. Cu prilejul acestui eveniment, Codreanu a ieșit din ascunzătoare și a ocupat loc în boxa acuzaților. Procesul s-a transformat într-o acuzare a lui Duca și a administrației liberale. Criminalii au fost condamnați la închisoare pe viață, dar Codreanu și *Legiunea* au susținut că ei erau curați, absolvindu-i de orice vină și declarându-i demni să-și reia activitățile când li se va da drumul.

Anii care au urmat au fost ani de succes. Rezultatele taberelor de muncă nu au întârziat să apară pe terenurile închiriate sau donate de suporterii bogați (între ei fiind și fratele regelui) sau de comune fidele; au luat naștere restaurante, cooperative și magazine legionare; organizațiile legionare s-au înmulțit. Partidul politic era de-acum cunoscut sub denumirea *Totul pentru Țară* sau T.P.Ț., și era prezidat de generalul Cantacuzino, un vechi soldat, pătimaș și înțepat, decorat de mai multe ori pentru serviciile aduse în timpul războiului, când a comandat o brigadă de grăniceri. Oponenții politici păreau intimidați de hotărârea *Legiunii*, al cărei prestigiu creștea neîncetat, de a le aplica nimicitoare contralovituri. Spre ilustrare trebuie spus că generalul a înființat echipe speciale ale morții, „pentru a-i pedepsi pe trădătorii și canaliile care au urmărit să-l extermine pe Căpitan și mișcarea lui". Personalitățile politice au fost amenințate că vor plăti cu viața dacă ceva i se va întâmpla lui Codreanu, și totodată au fost stabilite echipe ce individualizau anumite răzbunări potențiale. Că aceste așa-numite echipe ale morții învârteau afaceri nu prea curate a devenit un fapt indubitabil atunci când, în 1936, un grup de zece inși l-au ucis pe un fost lider legionar, Mihail Stelescu, care s-a ridicat împotriva lui Codreanu. Ei au intrat în spitalul din București unde Stelescu se afla în convalescență după o operație de apendicită, au tras în el 120 de cartușe și apoi (în conformitate cu o relatare oficială) „i-au tăiat trupul în bucăți cu un topor, au dansat în jurul bucăților de carne, s-au sărutat unii

pe alții și au chiuit de bucurie". Acești asasini s-au predat justiției, pentru a fi condamnați la închisoare pe viață. Și de astă dată, ierarhia de partid a fost ferită de orice implicare în actul respectiv.

Înainte de sfârșitul anului 1936, înființarea unui Corp al Muncitorilor Legionari reflecta influența, în creștere, a *Mișcării* în rândul meșteșugarilor și al muncitorilor industriali. Eșecul grevelor din 1920 a lăsat muncitorimea dezorganizată și în mare măsură fără lideri. Partidele moderate i-au ignorat. Partidul comunist fusese scos în afara legii, și practic era inexistent. Așa-numiții socialiști formau un grup urban mic, obținând mai puține voturi (0,8% din totalul voturilor, în 1937) chiar decât Partidul Evreiesc. Puterea de atracție a lui Codreanu, ostilitatea lui față de capital, burghezie, bănci, sistem politic, ca și evanghelia sa despre muncă și revalorificarea muncii i-au atras pe muncitori și, chiar mai mult, pe săracii orașelor. Nici violența, nici antisemitismul nu au împiedicat acest fapt. Nu puțini dintre șefii legionari erau evrei, la urma urmelor. Cât despre violență, destul de multă a fost folosită împotriva lor pentru ca ei să fie de neclintit când inamicii lor erau plătiți cu aceeași monedă. După uciderea lui Duca, numeroși muncitori industriali s-au îndreptat spre *Legiune*, ca fiind „singura mișcare ce dorește să-și onoreze cuvintele prin acțiune". Curând, după ce Corpul Muncitorilor Legionari a fost înființat, acesta s-a lăudat că doar în București avea 6 mii de membri.

Exasperanta creștere a pasiunilor politice din țară își găsea reflectarea atât în politica internă, cât și în cea externă, și ea a condus, pe de o parte, la declanșarea unor atacuri violente în presă, parate în cele din urmă prin atacuri asupra redacțiilor ziarelor și prin raiduri armate împotriva tipografiilor, chioșcurilor de ziare și vânzătorilor de publicații rivale. Pe de altă parte, *Legiunea* nu și-a ascuns admirația ei față de Hitler și Mussolini. O mare parte din atenția propagandei și-a concentrat-o asupra necesității ca România să-și schimbe aliații, urmărindu-și adevăratele ei interese în lagărul fascist. Când a izbucnit războiul civil în Spania, un grup simbolic de 7 legionari (incluzând un preot) au plecat să lupte pentru Franco. Doi au fost uciși: Ion Moța, pe atunci vicepreședinte al organizației *Totul pentru*

Țară, și Vasile Marin. Cu antreprenori infailibili, funeraliile lor desfășurate la București, în februarie 1937, au fost transformate într-un triumf legionar. Au fost asistate de miniștri ai Germaniei, Italiei, Spaniei lui Franco, de reprezentanți ai Portugaliei și Japoniei, delegați ai Tineretului Patriotic Polonez și de un număr de personalități din țară. Procesiunea, imensă și ordonată (prin înțelegere cu poliția, ordinea a fost menținută de gărzile proprii ale *Legiunii*) a demonstrat forța și popularitatea *Legiunii*.

Chestiuni stânjenitoare fură ridicate în Parlament și de către presă atunci când s-a dezvăluit faptul că *Legiunea* poseda propria ei poliție și justiție.[64] Miniștrii justiției și de interne au demisionat, pentru a fi înlocuiți cu oameni mai hotărâți. Magistrații au primit instrucțiuni să procedeze mai viguros împotriva organizației, a cărei influență, aflată în creștere, părea acum să pună în pericol nu numai pacea, dar și securitatea statului.

„Mișcarea legionară nu va folosi niciodată conspirația și lovitura de stat", va anunța Codreanu, în februarie 1937. „Asemenea lucruri sunt prostii". Dar subversiunea putea înainta prin mijloace legale. Cel puțin așa vedeau lucrurile exponenții ordinii existente; și alegerile din 1937 au confirmat această apreciere. Nedorind să-i lase pe liberalii aflați la conducere să mânuiască alegerile astfel încât să-și asigure 40% din totalul voturilor spre a li se acorda încă o majoritate necesară pentru guvernare, T.P.Ț. a intrat împreună cu Partidul Național Țărănesc și cu aripa dreaptă a neoliberalilor într-o coaliție *ad hoc* împotriva liberalilor, care și ei s-au aliat cu un număr de grupări naționaliste mai vechi. Ciudatul cartel electoral a servit scopurilor pentru care a fost creat. Pentru prima dată într-un întreg deceniu, alegerile, relativ libere, au oferit o expresie

[64] În ianuarie 1937, această poliție legionară a arestat pe președintele organizației studențești liberale și l-a torturat. Judecat de un „tribunal" al Legiunii, el a fost condamnat la 25 de lovituri de bici și a fost eliberat după executarea sentinței cu porunca strictă de a-și ține gura. I-a trebuit poliției o lună de zile pentru a ajunge la natura problemei. Ei nu ar fi reușit niciodată dacă nu ar fi fost în favoarea schimbării guvernului și a politicii guvernului ce s-a petrecut după funeraliile din februarie.

aproape fidelă a voinței alegătorilor. Cu circa 16% din totalul voturilor și cu 66 de deputați aleși, T.P.Ț. a devenit al treilea partid din țară, în ordinea preferințelor electoratului, aflându-se cu puțin în urma național-țărăniștilor.

Deoarece liberalii fuseseră discreditați de lunga lor guvernare ineficientă, iar național-țărăniștii erau scoși din cursă datorită atitudinii defavorabile a regelui față de ei, care i-a ținut mult timp la distanță de exercitarea puterii, se părea că a venit timpul lui Codreanu. Regele, care nu fusese încântat de alianța lui de ultimă oră cu Partidul Național Țărănesc, privea fără nici o îndoială cu simpatie critica lui Codreanu la adresa democrației, parlamentului și partidelor politice. El avea motive să-și amintească sprijinul pe care i l-a dat *Legiunea* la revenirea în țară în 1930 și să aprecieze sentimentele ei monarhiste. Dar amanta regelui era evreică, iar consilierii săi cei mai apropiați, precum și prietenii lui deveniseră de mult timp ținta principală a urii legionarilor. Regelui Carol îi plăcea să trateze cu politicieni flexibili, dar Codreanu nu era unul dintre aceștia. Se spune că, invitat să-i facă o vizită discretă la palatul regal, Codreanu a refuzat. Trebuia să fie pe ușa din față sau să nu fie nimic. Și nimic a fost. În consecință, regele va apela la cei mai înrăiți inamici ai lui Codreanu, Partidul Național Creștin al bătrânului profesor Cuza, care își asociase la conducerea acestei formațiuni politice un naționalist agrarian, poetul transilvănean Octavian Goga.

În alegerile din decembrie 1937, pe listele goghistocuziste au fost exprimate 9,7% din voturi, fiind aleși 39 de deputați, din 387. Dar noua Cameră va fi dizolvată chiar înainte de-a se constitui, și Goga s-a simțit îndreptățit să creadă că, preluând pârghiile puterii, va culege beneficiile guvernamentale obișnuite. Coalițiile au fost declarate ilegale, Partidul Național-Țărănesc fu divizat prin atragerea în cabinet a unora dintre frundmare, toate formațiile paramilitare fură suprimate, iar cenzorii neîndurători au redus la tăcere sau au suspendat presa ostilă, în special aceea a stângii moderate.

Spre satisfacția aderenților proveniți din P.N.Ț. și a patru miniștri țărăniști ai cabinetului său (unul dintre ei, Armand Călinescu, era un dușman de moarte al Le-

B.C.U. „M. EMINESCU" IASI

gtunii), Goga a schimbat numele formațiunii lui în Partidul Țărănesc Național Creștin; dar măsurile pe care el le-a luat s-au dovedit a fi pe potriva antisemitismului cuzist. Cetățenia evreilor români urma să devină subiectul unei severe revizuiri, iar țara să fie epurată de elementele alogene. A început „românizarea" educației și a profesiunilor, guvernul excluzându-i pe evrei din rândurile avocaților, profesorilor și altor angajați de stat, și, de asemenea, interzicând evreilor să fie proprietarii anumitor întreprinderi, aplicând deci *numerus clausus* în fapt, și nu doar în vorbe. Revoltați și înfricoșați totodată, evreii și firmele străine au părăsit piața românească de capital, lăsând afacerile să se îndrepte către punctul mort și amenințând astfel economia țării cu colapsul. Între timp, o nouă campanie electorală, angajată de guvernul minoritar a dat naștere unei situații comparabile cu un război civil, în care naționaliștii se băteau cu naționaliștii sub privirea vicleană a regelui.

În cele din urmă, intervențiile făcute din diferite direcții — inclusiv dinspre germani, care îl sprijineau puternic pe Goga, și dinspre generalul Antonescu, pe atunci ministru în cabinetul lui Goga — au condus la negocieri între Codreanu și Goga. În consecință, la 8 februarie 1938, Codreanu a anunțat că partidul lui va abandona orice acțiuni electorale viitoare. El va candida, dar în afara unei campanii electorale proprii. Această antantă naționalistă nu i-a convenit lui Carol. În 48 de ore Goga a fost înlăturat prin decret regal (el s-a retras din viața politică și a murit curând după aceea). După alte două zile, Constituția fu abolită, alegerile amânate pentru o dată indefinită, activitățile partidelor politice suprimate; s-a constituit un guvern marionetă, zis de uniune națională, sub președinția patriarhului ortodox, dar condus, în realitate, de către dușmanul lui Codreanu, Călinescu, care, curând, apoi, va fi numit premier. Nedorind sau fiind incapabil să trateze cu revoluționarii naționaliști, regele s-a văzut nevoit să patroneze un simulacru de revoluție națională proprie, la capătul căreia să se constituie un stat al său, cu un singur partid, și o conducere monocratică, a sa personală.

Reacția lui Codreanu față de toate aceste manevre politice a fost aceea de a combina protestul formal cu o chemare a legionarilor la post și rugăciune și cu de-

clararea intenției de autolichidare a partidului său, pe motivul că va trebui să aștepte să vadă ce se va întâmpla pe scena politică. Evenimentele externe se derulau în favoarea lui, pe măsură ce dominația Germaniei în estul Europei devenea pe zi ce trece tot mai clară. Când România, la rândul ei, a intrat în orbita Germaniei, regele s-a simțit obligat să schimbe tonul. La rândul ei, *Legiunea*, anunța o circulară din 21 februarie 1938, va refuza să răspundă violenței cu violență, și mai mult, va suporta, indiferent ce i se va face. „Timpul nostru încă nu a venit. E încă timpul lor. Dacă generația vârstnicilor noștri gândește că ceea ce face este cel mai bun lucru, nu avem ce lecții să-i dăm. În fața lui Dumnezeu și a istoriei, ea poartă responsabilitatea".

Dar, dacă Codreanu gândea că el poate să-și permită să aștepte, inamicii lui nu-și îngăduiau să o facă. După câteva săptămâni, deși prevenit, dar refuzând sfatul unor prieteni de a părăsi țara, el va fi arestat. Condamnat la început sub acuzația că a insultat un ministru în exercițiu — Iorga — prin critica aspră a rolului jucat de el în lovitura de stat a regelui, el a fost rejudecat sub acuzația de a fi conspirat împotriva siguranței statului. Acuzarea susținea că *Legiunea* era o organizație pur teroristă, având o rețea de spioni extinsă și strânse legături cu puterile străine, că a fost amestecată în uciderea lui Duca și a altora, că avea arme ascunse și că a pus la cale și a înarmat diverse mișcări sociale subversive. Cele mai multe dintre aceste acuze păreau întemeiate, dar nu au fost nici pe departe dovedite în tribunal. Procesul a fost înscenat și judecata sumară. Tribunalul militar se dovedi tot atât de montat împotriva lui Codreanu precum alte instanțe fură în favoarea lui, în procesele trecute, iar verdictul a venit ca ceva dinainte stabilit. Codreanu a fost condamnat la 10 ani de muncă grea și la pierderea drepturilor civile pe următorii 5 ani. Pretinsa conspirație împotriva statului nu a fost niciodată demonstrată. Codreanu, în mod repetat, a insistat asupra nevoii de a se menține în cadrele legalității; de a se respecta Constituția și de a se evita provocarea. Terorismul legionar a fost un fapt, dar actele teroriste efective n-au fost niciodată patronate de Codreanu însuși. În orice caz, cel ce l-a acuzat de subversiune era chiar omul care a abolit Constituția țării. Cea mai vehementă acuzație nu va fi niciodată clar for-

mulată: aceea a legăturii lui Codreanu cu puterile străine, o problemă ce rămâne tulbure chiar și astăzi.

Care sunt faptele ce pot fi invocate în stabilirea acestei legături?

Într-un memoriu prezentat regelui în 5 noiembrie 1936, Codreanu l-a asigurat pe Carol că legionarii vor refuza să lupte alături de „puterile bolșevice" și a accentuat nevoia unei alianțe cu "statele revoluției naționale, ce luptă în apărarea crucii și a civilizației milenare împotriva bolșevismului și a sateliților lui, ce luptă, dimpotrivă, pentru distrugerea națiunilor și căderea civilizației creștine". Un an mai târziu (30 noiembrie 1937), el a făcut o răsunătoare declarație presei: „48 de ore după victoria mișcării legionare, România se va alia cu Roma și Berlin, intrând, astfel, în linia cu misiunea istorică a lumii: apărarea crucii, a culturii și civilizației creștine".

E drept că legionarii au căutat și suporteri peste graniță, așa cum toți românii o făceau, și ei vor fi încurajați de succesele fasciste și naziste precum oponenții lor au fost încurajați de proiectele democrațiilor occidentale. În 1930, întreaga Dreaptă românească era în căutarea unui suport german, dar competitorii căpitanului au fost mult mai puțin discreți în legătură cu acest fapt decât va fi Codreanu însuși. Invitați în Germania, Cuza și Goga au fost primiți de Hitler și Göring. Același lucru s-a petrecut și cu liderul neoliberal George Brătianu. Dar, se plângea un legionar într-o scrisoare trimisă lui Charles Maurras, tocmai legionarii, care au refuzat invitațiile germane, au fost acuzați că sunt instrumente naziste.

Toate datele ne fac să credem că suportul serios german a mers, în mare măsură, spre Goga și Cuza, a cărcr localizare pare a fi fost stimulată de insistențe germane. Germanii, desigur, erau angajați în diferite acțiuni, și documentele lor arată că ei se aflau pe punctul de a acorda sprijin tuturor grupărilor naționaliste, inclusiv celei legionare. Documentele indică de asemenea faptul că, spre deosebire de declarațiile legionare din acel timp și de după aceea, *Legiunea* s-a bucurat totuși de un suport material venit din Germania, cel puțin în 1937 și la începutul lui 1938, deși probabil nu atât de substanțial pe cât a primit Goga. O oarecare confuzie a existat întotdeauna în mintea oamenilor cu privire la

diferitele grupări naționaliste, și această stare de lucruri poate că a fost în mod deliberat întreținută și menținută, ca atunci când *Bulletin périodique*[64] se referea la „Garda de Fier a D-lui Cuza" și la subvenția hitleristă pe care a primit-o. Dar Sir Reginald Hoare, ministrul britanic de atunci la București, va fi în măsură totuși să declare că, în 1937, „Garda de Fier nu era dirijată de Germania, și a rămas mereu o formație prenazistă".[65]

Până în 1938, *Legiunea* părea că își obține majoritatea fondurilor ei din contribuțiile membrilor, demnitarilor și deputaților, din donații, și uneori, poate, din subsidii asigurate de oficialități guvernamentale simpatizante. S-a afirmat că anumiți industriași au contribuit cu ceea ce s-ar fi putut numi „bani de protecție"; și deși unii, dintre aceștia erau evrei, este posibil ca ei să fi contribuit cu adevărat cu fonduri, așa cum tot ei au subscris pentru Franco în timpul rebeliunii lui. Subsidii este posibil să fi venit prin canale spaniole, după cum afirmă Henri Prost în lucrarea lui bine informată *Destin de la Roumanie*[66], deși legionarii neagă acest fapt. În orice caz, subsidiată sau nu, cât timp a trăit Codreanu, *Legiunea* nu a constituit o agentură conștientă a nazismului. Căpitanul a insistat întotdeauna asupra tradițiilor naționale românești specifice, asupra stilului particular propriu *Legiunii* și asupra acelor probleme — în special spirituale — ce o separau de alte mișcări înrudite. Cineva ar putea adăuga că această stare de lucruri s-a schimbat după azvârlirea în pușcărie a lui Codreanu, și într-o măsură considerabilă, după moartea lui. Atunci, lipsiți de baza ei populară, de sprijin și de resurse locale, liderii *Legiunii* care au supraviețuit au apelat ceva mai mult la ajutorul german și au plătit pentru el cu vârf și îndesat. Ei s-au lăsat utilizați într-o măsură apreciabilă, deși deseori inconștient, ca unelte, dar nu atât ale politicii „Germaniei", cât mai ales ale partidului nazist. Faptul că ei au fost împinși de nevoi în această direcție nu infirmă aparentul, dar nu și neobișnuitul paradox al politicii naționaliștilor ce servesc scopurilor unor națiuni străine.

---

[64] La 9 septembrie 1936.

[65] în „La Roumanie independente", din 25 decembrie 1947.

[66] Paris, 1954.

Este greu de spus dacă, o dată ce Codreanu a fost înlăturat, regele și premierul lui, Călinescu, au intenționat cu adevărat să-l omoare. În mod sigur ei au vrut să-i anuleze influența. Noul lor regim avea la îndemână tot verbiajul și găteala noii ordini a Europei. Pentru a umple golul lăsat de abolirea partidelor, a fost înființat un nou partid — Frontul Renașterii Naționale — înzestrat cu uniforme și cu o ierarhie cvasimilitară. Pentru tineretul națiunii, pe care Carol a sperat că îl îndepărtează de *Legiune*, a fost creată o altă organizație dotată cu uniforme, *Străjerii*, mulți dintre instructorii căreia vor fi, în secret, legionari devotați. Cuvântările lui Călinescu sunt fascinante prin imitarea temelor și stilului legionar. Munca, patriotismul, probitatea, corectitudinea, tineretul, sacrificiul, eliberarea țării de elemente străine, creștinism, naționalism, mândrie și demnitate, familie și tradiție, toate acestea și-au primit tainul cuvenit, în timp ce vechiul regim, divizat și corupt, era sfidat cu dispreț. În mod evident, vechiul regim a găsit un om, suficient de hotărât, cu o imaginație îndeajuns de vie și destul de oportunist ca să-i apere fundamentele, în timp ce schimba unele gâteli de suprafață cu altele, aduse la zi. Călinescu a fost un atare ins capabil; cu timpul, el ar fi putut chiar realiza unele dintre planurile sale de reformă. Dar nu a mai avut răgazul necesar.

Legiunea, în acel timp, deși ruinată, nu căzuse încă la pământ. Sute dintre liderii ei zăceau în lagăre de concentrare, iar alții stăteau ascunși. Aflat în închisoare, Codreanu era convins că timpul lucrează în favoarea lui, cerându-le alor săi resemnare și calm. Acei lideri legionari care au scăpat de arest au început însă să se îndoiască de justețea punctelor lui de vedere. Se pare că s-a comis o tentativă nereușită de a-i sustrage pe acești oameni de sub influența lui și de a-i convinge să-l urmeze pe Carol. Dar, cei ce nu mai erau de acord cu Codreanu se simțeau înclinați să-și orienteze în alt chip acțiunile, apucând pe o altă cale: spre violență, de la care Codreanu căutase să-i îndepărteze. Împuținata conducere legionară a fost completată de către militanți provinciali, printre care unul dintre cei mai activi era profesor de liceu. Se numea Horia Sima și era șeful regional al Banatului. El fusese o vreme student al lui Nae Ionescu. Necunoscuți de poliție, el și camarazii lui puteau activa mult mai ușor decât vechii conducători.

Echipele aflate în ilegalitate, ale lui Sima și-au început activitatea prin distribuirea de manifeste incendiare și trimiterea unor scrisori de amenințare. Curând s-au angajat într-o acțiune mult mai precisă: un avocat evreu a fost împușcat, au fost jefuite magazine și cârciumi evreiești, au fost bătuți evrei, au fost aruncate bombe în sinagogile din provincie, câteva depozite de lemne au fost incendiate. Codreanu și-a dat seama tot mai mult că teroriștii din afara închisorilor se joacă cu viața lui și a camarazilor aflați în detenție. O scrisoare, scoasă pe furiș din închisoare, referitoare la acest posibil efect se pare că nu a avut succes. În cele din urmă, în 24 noiembrie, un grup ucigaș de studenți i-au întins o cursă rectorului Universității din Cluj, o rudă și un prieten de-al lui Călinescu. L-au rănit grav și l-au împușcat pe polițistul ce-l însoțea. Se pare că Sima a încercat să oprească acțiunea, dar ordinele sale au fost ignorate. Ucenicul vrăjitorului a stârnit vântul, dar camarazii lui au fost cei ce au strâns în saci măcinișul morii de vânt.

Oricare au putut fi intențiile lui Carol și ale lui Călinescu, tentativa de asasinat de la Cluj, ajunsă rapid în topul îndelungatei campanii teroriste, a pecetluit destinul lui Codreanu. În noaptea lui 29 spre 30 noiembrie[67], Codreanu, cei trei care l-au împușcat pe Duca și alți 10 inși, care l-au omorât pe Stelescu, au fost ridicați din închisoarea lor, legați cu funii, și așezați pe băncile a două camioane militare. În spatele fiecărui prizonier stătea câte un jandarm. Camioanele au pornit, dar la o vreme s-au oprit într-un loc pustiu. Jandarmii au petrecut în jurul gâturilor funii, și apoi au tras de ele până i-au omorât, prin strangulare. Cele 14 corpuri fură de îndată întinse pe șosea, împușcate în spate, încărcate în camioane și îngropate într-un mormânt comun, în împrejurimile închisorii militare din Jilava, nu departe de București. În ziua de 1 decembrie 1938, un

[67] La 28 noiembrie regele Carol s-a reîntors la București dintr-un turneu extern în timpul căruia el a avut o întrevedere cu Hitler chiar în ziua atacului împotriva rectorului din Cluj. Ministrul german, Fabricius, și-a exprimat opinia că violența legionară izbucnește întotdeauna când alte personalități politice încearcă să ajungă la o înțelegere cu Germania. vezi A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu* (Wiesbaden, 1934), pp. 26—28, 276.

scurt comunicat anunţa că ei au fost împuşcaţi deoarece încercaseră să fugă de sub escortă. Însă din corpurile lor urma să crească dinţii dragonului.

În februarie 1939, *Paris Soir* cita interviul luat lui Călinescu: „Garda de Fier este deja o poveste veche... Garda de Fier nu mai există". Vorbele premierului au fost oarecum premature. Numai cu o lună înainte, explozia unui laborator ascuns într-o stradă dosnică a Bucureştiului a scos la iveală un complot menit să pregătească o răscoală gen malapartian[68] (*Technique du coup d'Etat* nu a fost mai puţin populară la legionari decât *Cagulards*)[69], precum şi o încăpătoare ascunzătoare de muniţii şi aruncătoare de flăcări, confecţionate artizanal, destinate să asigure argumente sigure la nevoie. Grupuri de legionari s-au refugiat în Germania şi Polonia. Aveau loc îndeosebi o mulţime de veniri şi plecări. Pe de altă parte şi poliţia descoperea deseori comploturi, urzite în scopul răzbunării liderului mort. Circulau zvonuri că Zelea Codreanu nu era mort, ci a scăpat şi s-a ascuns, aşteptând doar momentul propice spre a ieşi la lumină. La început se părea că guvernul încurajează atare zvonuri, sperând să-i dezorienteze pe camarazii lui Codreanu şi să folosească aşteptarea lor spre a le potoli răzbunarea. A fost un joc pe care ambele părţi l-au jucat într-o înţelegere proprie. Se ştie că liderii legionari care au supravieţuit au sprijinit, la rândul lor, curentul de opinie ce întreţinea zvonul, pentru a păstra vie credinţa camarazilor şi pentru a menţine lumea politică într-o stare de confuzie.

Însă ei ştiau bine cum stau lucrurile. Codreanu era mort. Chiar dacă el nu a cerut explicit răzbunare (cum a făcut-o într-o circulară din februarie 1938), cei ce au ordonat şi executat omorârea lui erau urmăriţi cu o înverşunată şi neiertătoare ranchiună. Exilaţii aflaţi la Berlin nu se gândeau decât la răzbunare. Dar rămânea o problemă: ostatecii legionari din lagărele lui Călinescu.

---

[68] Malaparte (Curzio), pseudonimul lui Kurt Erich Suckert, scriitor italian (1898—1957). El a denunţat barbaria hitleristă în romanul *Kaputt* (1945). În *Technique du coup d'Etat* (1935) a criticat ce a făcut Mussolini (încât se spune că a trezit furia lui Hitler) (n. tr.)

[69] Layoulard — membru al unei organizaţii teroriste de extremă dreaptă. (n. tr.)

Evident, Codreanu trebuia răzbunat. Dar răzbunătorii lui urmau de la bun început să-şi accepte, de asemenea, propria lor moarte, deoarece actul lor era sortit foarte probabil să precipite executarea multor camarazi aflaţi în închisori. Pe baza acestei ecuaţii, o seamă de echipe de terorişti s-au pus să-şi urzească fiecare planurile sale. Poliţia era însă în alertă şi rămăşiţele organizaţiilor legionare din ţară fură infiltrate cu informatori. Unul după altul, conspiratorii vor fi capturaţi şi, bărbaţi ori femei, torturaţi, strangulaţi, bătuţi sau împuşcaţi, corpurile lor fiind arse în mare secret la crematoriu. În cele din urmă, în ziua de 21 septembrie 1939, un grup de 6 inşi a reuşit să-l prindă într-o ambuscadă pe premier şi să-l împuşte mortal. Apoi, au condus automobilele spre staţia de radio, au cucerit-o şi utilizat-o o vreme pentru a transmite în eter ştirea că a fost „pedepsită" omorârea lui Codreanu — după care ei s-au predat poliţiei.

La numai câteva ore, corpurile lor neînsufleţite şi ale celor trei complici stăteau întinse chiar pe locul unde fusese împuşcat Călinescu. Dar represaliile nu s-au oprit aici. În fiecare judeţ, prefecţii au ordonat să se desemneze trei legionari locali, în vederea executării lor imediate. Corpurile lor, atârnate de stâlpii de telegraf sau aruncate prin pieţele de mărfuri, au fost expuse publicului timp de câteva zile, îndeosebi în Bucureşti. Între timp, în lagărele de concentrare au fost împuşcate rând pe rând grupuri selectate anume — 68, spun unele rapoarte, 92 relatează altele. Guvernul a cerut însă o „reparaţie" de două sau trei sute de ori mai mare. Anii de supralicitare a naţionalismului urmau să ajungă la un sfârşit hidos. Dar cei responsabili se pare că nu au regretat nimic. Opinia publică era pusă în situaţia de a accepta ideea că *Legiunea* a fost distrusă; urma ca credinţa legionară să piardă din intensitate şi să fie dusă de curent în altă parte. Dar n-a fost să fie aşa. Baia de sânge din septembrie 1939 a fost un eveniment teribil, explica unul dintre oamenii care au plănuit-o la Berlin, dar a scos *Legiunea* dintr-o situaţie critică şi i-a refăcut credinţa. A fost un epitaf rafinat înscris pe o hecatombă.

O dată cu terminarea represaliilor de masă, amândouă părţile s-au oprit ostenite, pentru a răsufla şi a face inventarul datelor situaţiei. Omorârea lui Călinescu a avut loc la trei zile după începerea unui război ce pu-

nea în pericol însăși ființa țării, iar moartea lui l-a deposedat pe Carol de singurul om îndeajuns de puternic și de capabil să mențină națiunea unită în jurul lui. Succesele germane păreau a arăta câtă dreptate au avut avocații unei alianțe cu Germania. După căderea Poloniei, pericolul expansiunii ruse confirma și mai mult argumentele celor ce n-au crezut niciodată că democrațiile occidentale ar putea sau și-ar permite să ofere un ajutor eficient lui Hitler. Rău condus, rău înarmat și rău pregătit pentru a face față presiunilor exterioare, guvernul căuta acum să refacă o precară unitate națională. În ianuarie 1940, el a început să-i elibereze din închisori pe acei legionari care au supraviețuit epurărilor. În primăvară s-au făcut presiuni asupra lor pentru a accepta îmbunătățirea relațiilor cu guvernul și tronul și trimiterea de emisari la Berlin, în speranța de a-i convinge să se întoarcă acasă pe cei ce s-au refugiat acolo. Sima, arestat când a încercat să reintre în țară, a fost tratat cu o considerație specială. Victoriile germane din Vest i-au transformat peste noapte pe liderii teroriști în parteneri folositori. În 21 iunie, un manifest al lui Sima chema legionarii să se alăture noului Partid al Națiunii, creat de Carol.

În 26 iunie, un ultimatum rusesc a determinat România să abandoneze Basarabia și nordul Bucovinei. În 28 iunie, când trupele rusești au pătruns în aceste provincii, provocând acolo haos și umilință, Sima și doi dintre aderenții lui au intrat în guvernul celui căruia i s-au opus atâta vreme. Deși el a renunțat la portofoliu în scurt timp, reprezentanți ai *Legiunii* au continuat să-și exercite funcțiile lor oficiale în zilele ce i-au mai rămas lui Carol să domnească pe tronul României.

Până mai ieri în mod consecvent antirevizionistă și rezervată față de Germania, clasa politică din România se grăbea de-acum să intre în grațiile Germaniei prin luarea de măsuri antisemite și antibritanice, și să-și afirme simpatiile ei față de Germania, în funcții de stat promovându-i pe cei ce erau cunoscuți ca fiind prietenii Germaniei. Ierarhia legionară s-a divizat în scurt timp: un grup insista în direcția abdicării lui Carol, iar celălalt susținea că pericolele străine reclamau o suspendare a „feudelor interne". Însă, pe la sfârșitul lui august, oponenții compromisului au ieșit câștigători. Incapabilă să reziste presiunii germane, România fu nevoită

să renunțe la sudul Dobrogei, în favoarea Bulgariei, și la nordul Transilvaniei, în favoarea Ungariei. A fost costul unei rău pregătite aderențe, nu prea hotărâte și nu prea onorabile, la alianța anglo-franceză. Dar responsabilitatea a căzut pe umerii lui Carol. Rușinoasa mărturie a sentinței de la Viena era evidentă. Regele și acoliții lui au eșuat, și acum ei trebuiau să plece. Un nou stat nu putea fi condus de oameni cu vechi păcate.

În 3 septembrie 1940, legionarii s-au răsculat în București și în două mari orașe provinciale — Brașov, în Carpați, și Constanța, la Marea Neagră. Ei au încercat să ocupe puncte strategice — stațiile de radio, centralele telefonice, cazărmile poliției. *Puciul*, ce părea că reușise în orașele de provincie, a eșuat în București, și curând avea să fie înăbușit prin intervenția armatei. Dezordinile și demonstrațiile de masă pe care le-a iscat l-au determinat pe Carol să se îndrepte spre un om pe care până atunci l-a evitat: generalul Ion Antonescu. Cândva șef al Statului Major al armatei, Antonescu a fost cel mai capabil și mai dificil dintre soldații români, un roșcovan cu convingeri solide și cu voință puternică, ce a servit mai multe cabinete, inclusiv pe cel al lui Goga. Generalul și-a atras dizgrația regală atât datorită refuzului său de a face compromisuri în probleme vitale ale apărării, cât și pentru legăturile lui cu Codreanu. Acum, când el era singurul om ce putea controla armata și prin ea țara, Carol nu avea motive să fie disperat. Dar regele s-a ambiționat să-l manevreze și în cele din urmă să-l anihileze. Antonescu, la rândul lui, făcea presiuni pentru abdicare. În cele din urmă, regele a abandonat tronul. La 6 septembrie 1940, în timp ce Antonescu anunța urcarea pe tron a unui nou rege, Mihai, fiul lui Carol, un tren special, supraîncărcat cu tot soiul de bunuri regale, îl ducea în afara țării pe Carol, împreună cu amanta sa Elena Lupescu și cu suita lui. *Puciul* prematur și-a atins totuși scopul.

„Dragilor legionari! — Antonescu li se adresa acum în tonuri solemne — Puterea răului a fost distrusă pentru totdeauna. Cu ajutorul destinului, ziua de renaștere a Patriei a venit, și o dată cu ea victoria voastră și a mea". În 14 septembrie, un decret regal statua Statul Național Legionar, cu Antonescu în fruntea lui, și Sima, comandant al Mișcării Legionare, ca vicepremier.

În sfârșit, *Legiunea* ajunsese la putere. Dar pentru cât timp? Tandemul a fost mai puțin viabil decât a părut inițial. Naționalismul este un mijloc echivoc de a acoperi divergențele dintre oameni de diferite păreri. El nu funcționează prea bine atunci când aliații temporari se află într-o situație în care incantațiile înlătură luarea chibzuită a deciziilor. Antonescu nu era și nu va fi un doctrinar. În 6 septembrie, declara că programul lui va „țâșni în întregime din naționalismul integral". Prima lege a regimului său va fi aceea a oricărui soldat: instaurarea disciplinei și ordinii. Era mai puțin interesat de reforma socială decât de sprijinirea agriculturii, la nevoie chiar cu prețul unor „industrii create în mod artificial". Conservator, paternalist și autoritar, el pretindea cinste, eficiență și unitate în cadre tradiționale.

Sima și camarazii lui, dimpotrivă, voiau un stat legionar totalitar, și îl doreau imediat. Trebuia pus capăt ultimelor vestigii ale liberalismului și corupției. „Un regim legionar nu poate dura într-o structură economică liberală", i-a scris Sima lui Antonescu. „Cei ce aparțin lumii vechi, chiar dacă sunt sinceri, nu pot face nici un bine, deoarece ei nu gândesc în spiritul unei economii conduse de stat. Aici este centrul nevralgic al problemei, și nicăieri altundeva". Economia țării, presa și activitățile culturale trebuiau direcționate, reziduurile vechiului regim trebuiau suprimate, astfel încât monopolul politic și economic al *Legiunii* să fie stabilit odată pentru totdeauna. „În România legionară nu mai poate exista loc pentru alt partid", îi scria Sima din nou lui Antonescu. „Cine îndrăznește trebuie pedepsit. Acesta este un atribut fundamental al statelor totalitare. Dar în România se întâmplă exact contrariul. Nu numai că vechile partide, ce i-au ucis tinerii... nu sunt puse la index, dar, mai mult, ele sunt încurajate și consiliate în secret să se reorganizeze".

În conflictul dintre cei doi bărbați, Antonescu reprezenta vechea ordine, iar Sima ceva diferit. Acest ceva diferit nu era însă tocmai exact pe măsura viselor lui Codreanu, așa cum a constatat Harald Laeuen, în cartea sa *Marchall Antonescu*[70]. *Legiunea* lui Sima nu mai era, de-acum, *Legiunea* lui Codreanu. Ultima a luat sfârșit

[70] Essen, 1943.

în toiul persecuțiilor din 1938—1939 și în baia de sânge în care ele au culminat. Noua conducere legionară era constituită din bărbați de rangul doi. Ba, și mai rău, noii membri legionari nu constituiau decât o colecție vagă și nesudată, mai puțin consacrată, mai puțin disciplinată, mai puțin calificată.

În 1936, una dintre circularele lui Codreanu atrăgea atenția asupra pericolului admiterii „de elemente slabe sau rele. Este un fapt cunoscut: ori de câte ori un curent curge mai puternic în favoarea unei organizații, tot felul de elemente inferioare... presează să intre în ea". Un an mai târziu, o altă circulară arăta cu câtă ușurință un anumit fel de succes ar putea periclita țelurile mișcării: „Ce oribil ar putea fi dacă pe sacrificiul sfânt al camarazilor noștri, o castă victorioasă și-ar înființa prăvălii, sacrificiul predecesorilor lor deschizând ușile spre afaceri, spre lovituri de stat, spre hoții, spre exploatarea altora... Într-un asemenea caz, masa nefericiților de români își va schimba, prin victoria noastră, numai firma exploatatorilor ei, și secătuita țară își va irosi în continuare energiile ei, sprijinind o nouă categorie de vampiri, ce îi va suge sângele: noi înșine".

Acum, ceea ce Codreanu considera o primejdie posibilă devenise o realitate. Oportuniștii, oameni de ocazie, oameni în căutare de statut social, urmărind profit sau doar emoții și gloria ieftină a unei banderole și a unei cămăși colorate, se grăbeau să sprijine victoria. Cu precăutarile, poliția și cele mai multe ministere în mâinile legionarilor, nu lipseau ocaziile unor activități „patriotice" profitabile. Politica de „românizare" a oferit o mulțime de ocazii pentru a prelua, a cumpăra ieftin sau pur și simplu de a anexa afacerile și averea imobilă aflată în proprietatea evreilor și străinilor. Comisarii pentru românizare numiți de stat, fiind cu toții legionari sau simpatizanți ai legionarilor, s-au dovedit tot atât de lacomi și necinstiți ca și profitorii vechiului regim, dar, în plus, mai violenți și mai lacomi. Corpurile Muncitorilor Legionari au dispus, pe neașteptate, de peste 13.000 de membri, care au contribuit cu mari sume de bani la fondurile partidului, unele ca taxe, altele ca donații, și cele mai multe ca sume impuse. Trezoreria partidului creștea repede pe baza unor acțiuni lipsite de scrupule, efectuate de membrii lui. Faptul utilizării unor mijloace

necinstite era trecut cu vederea, deoarece ele serveau nevoile partidului.

Peștele începe să se strice de la cap, spune un proverb românesc; și statul legionar mirosea tot mai rău, cu fiecare săptămână ce trecea. Cu suportul entuziast al multor cadre didactice din învățământul superior, o comisie oficială împuternicită cu „adaptarea educației superioare la structura statului legionar național" și-a început investigațiile în școli și universități. Antonescu avea frecvent motive să se plângă de campaniile legionare, ce urmăreau curățirea școlilor de inamicii politici. „Cu toți veți ajunge să cădeți sub dominație bolșevică", a atras atenția cabinetului său. „La Școala de Agronomie, studenții legionari îi elimină pe cei mai buni studenți, sub pretextul că ei nu sunt legionari". „Profesorii trebuie să fie reeducați de către propriii lor studenți", declara ministrul educației, de orientare legionară. Și mii de studenți și-au ridicat vocea împotriva mentorilor lor ce nu li se conformau. Băieții și fetele de liceu erau cei mai aprigi și mai zeloși partizani ai regimului, încurajați de cei mai în vârstă să-și transforme joaca în acțiune efectivă, uneori chiar criminală. Membrii grupurilor naționaliste rivale au constituit obiectul special al persecuțiilor legionare. Cuziștii n-au fost niciodată iertați pentru că l-au tratat cu dispreț pe Codreanu, și ei fură trecuți pe listele negre, printre dușmani. Acum își primeau răsplata. Documentele abundă în menționarea de cazuri de cuziști sau ale familiilor lor, chiar ale văduvelor lor, ce fuseseră atacați, molestați, cărora li s-au făcut percheziții la domiciliu, li s-au rupt zvasticile, li s-a confiscat literatura.

Încă mai neliniștitoare erau intențiile reformatoare ale *Legiunii* față de armată. „Ofițerul nu mai poate aparține unei caste separate", scria amenințător un reformator. „El trebuie să se preocupe de toate problemele sociale, politice, economice, culturale ce afectează sufletul națiunii. Armata trebuie să aparțină poporului. Ofițerul nu mai poate fi un șef impus prin ordine și rugalemente. El trebuie să fie ales sau considerat ca ales de către soldații aflați sub comanda lui".

Antonescu suspecta *Legiunea* că pregătea încă o răscoală, una a ei proprie, care pentru el nu ar fi fost mai bună decât o revoluție bolșevică. El știa că toate cui-

burile, și în special Corpurile Muncitorilor erau înarmate, și în cadrul lor se făcea multă agitație în legătură cu pregătirea militară în vederea luptelor de stradă, prin exerciții de tragere la țintă și organizarea de marșuri nocturne. Zvonuri insistente anunțau o noapte a cuțitelor lungi, în care Mișcarea își va lua revanșa față de persecutorii din trecut, și poate va prelua întreaga putere, la care râvnea.

La sfârșitul lui noiembrie, șaizeci și patru de deținuți, acuzați de crime împotriva *Legiunii* și aflați în închisoare la Jilava, unde rămășițele lui Codreanu și ale celor 13 camarazi de-ai lui, uciși și ei, fură deshumate, au fost omorâți într-o singură noapte sângeroasă. În următoarea zi, echipe legionare au încercat să răpească mai multe personalități politice marcante și au reușit să omoare două — una dintre ele, vechiul naționalist conservator, profesorul Iorga. Probabil că mulți ar fi murit dacă nu ar fi avut loc intervenția lui Antonescu și a înspăimântatului și stânjenitului Sima. Ospățul criminal de la Jilava, precum și uciderea inamicilor politici, au precipitat prima criză serioasă din cadrul alianței, aplanată doar prin intervenția unui emisar german ce opina (conform amintirilor lui Sima) că „lucrurile nu trebuie luate tragic, răzbunarea e la ordinea zilei atunci când se petrece o schimbare a regimului, și că Atonescu ar trebui să înțeleagă situația".

Antonescu a înțeles. Factorul decisiv al viitoarei sale înțelepte conduite l-au constituit de fapt germanii. Aceștia erau interesați mai puțin de aliații lor ideologici decât de existența unui regim în care să domnească ordinea, și care ar asigura pacea internă, România devenind un satelit de nădejde, furnizând țițeiul, grâul și mâna de lucru de care ei aveau nevoie. Germanii trebuiau convinși că entuziasmul legionar nu constituia o scuză pentru instabilitatea, lipsa de experiență, și incapacitatea lor în conducerea lucrurilor publice, ca și pentru haosul și disensiunile pe care le-au creat. La o asemenea înțelegere a lucrurilor urmau să ajungă cu timpul și legionarii. Problema era aceea de a ști cât timp va dura această dualitate a puterii și dacă generalul va supraviețui dușmanilor lui. Amândouă părțile au trișat în lupta pentru putere și au căutat spri-

jinul german. Dar și în acest joc legionarii vor fi surclasați fără de vreo speranță.

După câte s-au spus, crimele din noiembrie au afectat prea puțin popularitatea legionară. Sima e cel ce declară acest lucru. Departe de a aduce prejudicii legiunii, această probă de voință și de putere (ai cărei autori n-au fost pedepsiți) a generat un asemenea aflux de aderenți încât s-a impus ca admiterea în mișcare să fie temporar suspendată. Departe de a-și cere scuze pentru faptul să și-a scăpat de sub control camarazii, Sima a ajuns să se plângă de „susceptibilitatea extremă a reprezentanților vechii ordini, ori de câte ori avea loc cea mai mică încălcare a legii". Dar așa ceva, clama el în fața unei mulțimi de studenți, în ziua de 10 decembrie 1940 „este un nou sentiment, niciodată evident, când corpurile legionarilor au fost lăsate să putrezească în stradă. Oamenii celor o mie de ilegalități și crime le cer legionarilor să fie sfinți și zei, după ce l-au omorât pe liderul nostru, care singur i-ar fi putut ierta, și după ce au umilit și crucificat tineretul nostru în ultimii 20 de ani!".

Ședințele cabinetului nu mai pridideau să se ocupe cu nesfârșitele crime, confiscări și furturi comise de legionari și de persoane pretins legionare. Antonescu era șocat de modul ușuratic în care ei tratau problema proprietății private: „Va veni o zi în care va trebui să dați socoteală de aceasta... Opinia publică ține cu omenia, cu legalitatea, cu respectul față de drept și lege. Ea nu aprobă asemenea lucruri: să pătrunzi în casele oamenilor și să le iei banii și acțiunile. Acestea sunt obiceiuri proprii gangsterilor. Eu nu pot să le aprob. Eu nu pot lua nici averile evreilor, deoarece ele le aparțin lor. Generalul Antonescu a spus că el garantează bogățiile și proprietățile fiecăruia. Și apoi vine un bărbat în cămașă verde și le ia totul". Curând Antonescu l-a acuzat pe Sima și Ministerul de Interne de bolșevizarea țării — „Se petrec lucruri teribile... bolșevicii au intrat în mișcarea legionară". Și așa se pare că îi apăreau lui lucrurile. A fost, probabil, o cale convenabilă de a se opune veleităților revoluționare, social-anarhice, ale rivalilor săi

Tensiunea creștea. Se vorbea serios despre un plan legionar de a lichida inamicii politici chiar înainte de Anul nou, astfel încât România să poată intra în noul

an „purificată de lepra trecutului". Poliția loială și unitățile armate fură sfătuite să fie gata pregătite. Nimic nu s-a întâmplat însă, și poate nimic nu era stabilit să se întâmple, dar frica reflecta presiunea neîncetată a exceselor legionare. Datele oficiale, poate umflate, publicate de Antonescu în interesul lui, referitoare la acele zile, ofereau o listă a isprăvilor legionarilor comise înainte de revolta ultimă din ianuarie 1941, mai puțin crimele de la Jilava: 450 oameni maltratați, 325 oameni răpiți și reținuți ilegal; 9 oameni omorâți, 88 spargeri de case (cele mai multe românești); 1162 cazuri de „solduri" confiscate; 1081 de bunuri ilegal „confiscate"; 260 case rechiziționate și ocupate cu forța; 65 cazuri de jaf. În mesajul de Anul nou, Antonescu face apel la legionari ca la niște copii necumpătați: „Țara are nevoie de liniște, muncă și frăție. Să ne amintim că alții au căzut datorită faptului că au urmărit cu lăcomie bunuri și interese lumești... Nu provocați altora suferințe de care ați suferit voi înșivă... Eliminați din rândurile voastre pe acei ce fac asemenea fapte... oamenii nu sunt conduși de tunete violente distructive... Inamicii *Legiunii* și ai țării se bucură de excesele pe care unii dintre voi le perpetuează..."

Cum însă, probabil, Antonescu s-a așteptat, asemenea avertismente n-au fost luate în considerare. Luna ianuarie 1941 va fi martora unei intensificări a campaniilor legionare pentru a-l discredita pe general ca protector a vechii ordini corupte. Atacuri sălbatice împotriva burgheziei, a britanicilor (Antonescu era cunoscut ca un anglofil) și masonilor se succedau unele după altele în presa extremistă. Raidurile poliției legionare în lojile masonice au fost precedate de un comunicat ce promitea revelații senzaționale și de o încercare de a-i implica pe prietenii lui Antonescu într-o conspirație iudeo-masonică. „Revoluția nu este terminată", avertiza pe prima pagină publicația legionară „Buna Vestire", în 16 ianuarie.

Antonescu tocmai s-a reîntors din Germania, unde Sima a refuzat să-l însoțească. Generalul l-a convins pe Hitler că o cooperare în continuare cu Sima e un lucru imposibil, și că unul dintre ei doi va trebui să plece. Se pare că el s-a întors la București avându-și asigurate favorurile lui Hitler, și imediat a semnat un decret de

desființare a instituției comisarilor pentru românizare, o lovitură directă dată prestigiului și veniturilor Legiunii. La numai 48 de ore de la emiterea acestui decret, împușcarea unui ofițer german în capitală i-a oferit drumul liber de care avea nevoie pentru a-i înlocui pe ministrul de interne legionar și pe șeful lui de poliție cu oameni de-ai săi, soldați de încredere. Noul ministru de interne duce apoi lucrurile mai departe, înlocuind prefecții și șefii de poliție cu ofițeri militari. În cele mai multe cazuri aceste substituiri vor fi puse în practică prin chemarea celor în cauză la „conferințe" în București sau în reședințele de regiune, și în lipsa lor, prin instalarea altora.

Între timp, în București, mari demonstrații legionare în care se protesta împotriva destituirii ministrului de interne s-au transformat rapid într-o escaladare a violenței. Demonstranții s-au ciocnit cu trupele; armele fură scoase la vedere; legionarii s-au baricadat în punctele cheie ale capitalei. Rebeliunea sălbatică și jaful au izbucnit în diferite zone, în care fură uciși aproape 200 de oameni, marea majoritate evrei. Și unii dintre ei cu o brutalitate îngrozitoare. Se spune că zeci dintre aceștia au fost spânzurați de cârligele de măcelar dintr-un abator. Soldații prinși de mulțime fură stropiți cu benzină și apoi li s-a dat foc. Nici partizanii înflăcărării patriotice nu-și ascundeau interesele ceva mai concrete. După ce lupta s-a terminat, 144 încărcături de mărfuri, transportate cu camioane, au fost recuperate doar din centrele legionare.

Timp de 2 zile, soarta luptei a rămas nesigură. Șeful serviciilor secrete din București a căzut în dizgrație, și în cele din urmă fu schimbat. Se pare că tacit, el trecea cu vederea acțiunile *Legiunii*. Dar cercurile oficiale germane erau alături de general și au declarat public că Sima nu se poate aștepta la nici un sprijin german. Sfatul telefonic dat de Hitler lui Antonescu a fost unul radical: „După vărsarea de sânge, atacă și fă curățenie..." Povața a fost urmată, și *Legiunea* s-a prăbușit pentru ultima oară. Guvernarea ei a durat din 14 septembrie 1940 până la 23 ianuarie 1941. Statul Național Legionar a fost desființat câteva săptămâni mai târziu, și anume pe 15 februarie. Ca toți cei care ridică sabia, el a pierit de sabie. În conformitate cu datele oficiale,

în 21, 22 și 23 ianuarie, 370 de persoane au murit și 44 au fost rănite în București; 46 au murit și 78 au fost rănite în alte zone ale țării. În luna ce a urmat, în timp ce însemnele legionare de pe clădirile publice fură înlăturate sub scutul trupelor germane, circa opt sute de oameni vor fi vârâți în închisori, dintre care unii se află și acum în detenție.[71]

„Rebeliunea" legionară a fost, de fapt, rezistența pe care ea a opus-o loviturii organizate de partenerul ei, pentru a o elimina de la putere. Există toate motivele să presupunem că legionarii au avut în vedere o lovitură proprie. Dar Antonescu i-a învins. Încă o dată, în jurul ilegalităților, forțele „ordinii" s-au dovedit a avea un mai puternic spirit întreprinzător, au fost mai expeditive și mai brutale decât cele ale revoluției. Fiecare guvern cu care *Legiunea* a intrat în legătură a dovedit o mai mare abilitate în încălcarea legii sau în folosirea acesteia împotriva ei. Povestea legionară este o lungă tragicomedie a erorilor. Se pare că în nici un moment Hitler, care l-a apreciat pe Codreanu, nu a dat măcar două parale pe *Legiune*. Cei care au părăsit în pripă țara, probabil în uniforme germane, își datorează salvarea unor acțiuni private ale serviciilor secrete germane și ale câtorva prieteni germani.

În martie 1941, un plebiscit a aprobat noul „stat național și social", cu 99,9% din voturi. Cifrele exagerat de mari indică, fără nici o îndoială, sprijinul larg de care se bucura Antonescu, a cărui luptă împotriva *Legiunii* i-a sporit popularitatea. *Legiunea* a fost dizolvată, și mulți dintre vechii ei membri, printre aceștia și tatăl lui Codreanu, i-au dezaprobat pe tinerii instigatori și căile lor violente, făgăduindu-i noului dictator tot sprijinul. Antonescu a devenit el însuși obiectul adulării publice, ajungând în situația în care, în urmă, fuseseră Codreanu și Sima. În introducerea la volumul cuprinzând cuvântările sale îl găsim descriindu-se în chipuri variate: ca lider, vizionar, filosof, apostol, tată, salvator, sinteză a geniului latin, personificare a tradiției daco-române și supraom de o simplitate amețitoare.

---

[71] Reamintim cititorului că studiul lui Eugen Weber a apărut în anul 1965. (n. tr.)

În ciuda gâtelii fasciste și a politicii antisemite pe care o afișa, regimul lui Antonescu a rămas hotărât conservator. Invadarea Rusiei, alături de Germania, în vara anului 1941, i-a validat toate lozincile necesare, extrase din cornul abundenței al cruciadei antibolșevice. Vagile sugestii ale unui „imperialism românesc" de la Tisa până la Bug, lansat de cuziștii excentrici, nu au dus niciodată nicăieri. Românii doreau provinciile lor pierdute, și nu râvneau la nici un imperiu; voiau o pace pe care nu le-o permiteau nici stăpânii lor germani, nici inamicii ruși. Ținuți într-o blândă detenție de către germani, câteva sute de legionari atârnau ca o sabie a lui Damocles deasupra capului lui Antonescu. Și când România, în sfârșit, a ieșit din război, pe 24 august 1944, legionarii internați în lagărele germane au fost șterși de praf, o dată mai mult, și stabiliți la Viena, ca un guvern în exil, sub conducerea „premierului" Sima. Acest guvern marionetă a ajutat la recrutarea unor noi forțe dintre prizonierii și muncitorii români aflați pe teritoriul Germaniei. Unele unități astfel formate urmăreau să acționeze înainte de terminarea războiului. În aprilie 1945, pe măsură ce trupele rusești se apropiau de Viena, grupul lui Sima s-a mutat la Alt-Aussel, dar scurt timp după aceea a intrat în clandestinitate, pentru a aștepta zile mai bune (Sima însuși a folosit acte de identitate pe numele de Iosef Weber). A trecut mult timp până au revenit la suprafață, și acum sunt foarte ocupați cu examinarea situației lor și cu meritele celor decedați, cu întocmirea unor liste de personalități legendare și cu determinarea disputelor fracționiste ce marchează analele tuturor emigranților politici.

*

Ce putem nota, ce putem învăța din această sumară prezentare a mișcării legionare? Primul lucru este acela că într-o țară unde fiecare e naționalist, naționalismul nu dă naștere unei mișcări aparte, fie ea extremistă sau, în special de extremă dreaptă. Naționalismul a ajutat la câștigarea independenței și la vasta sporire a teritoriului, dar el nu implică nici o linie specifică de comportare. A utilizat o mulțime de lozinci, dar n-a elaborat nici un program. Șovinismul s-a văzut constrâns să pregătească o politică economică limitată; în timp ce xenofobia compensa sărăcia și stagnarea, cultul liderului

promitea vindecarea tuturor bolilor și răspunsul la toate
întrebările. Nu *Legiunea* a fost cea dintâi care a intro-
dus irealismul în politica României. Codreanu și-a dat
mai degrabă seama de necesitatea de a descoperi o ma-
gie mai puternică decât au făcut-o alți prestidigitatori
din jurul lui. Răspunsurile lui la problemele României
au fost „religioase", deoarece, de fapt, problemele Ro-
mâniei — acelea care îi permiteau să se pună pe treabă
erau în primul rând spirituale. Cu alte cuvinte, proble-
mele economice ale României puteau fi abordate numai
printr-o revoluție ideologică, și după o revoluție ideolo-
gică. Comuniștii nu au procedat în chip diferit.

Dar libertatea României de a acționa cât de cât era
limitată — limitată la un nivel de către deciziile și in-
teresele marilor puteri, și la altul, mult mai direct, ne-
mijlocit, de dependența ei economică, tehnologică și cul-
turală de alții. Dominanți în România secolului al XIX-lea,
acești factori au rămas activi și în România Mare, a se-
colului al XX-lea, dând naștere unor condiții ce nu
erau prea diferite de cele pe care le putem observa as-
tăzi în America Latină sau în câteva națiuni noi din
Africa și Asia. Este vorba despre: folosirea statului ca
un instrument de occidentalizare; creșterea birocrației,
care a devenit aproape o clasă socială, și de corupția
cvasistructurală a acestei clase; rolul vital al grupurilor
minoritare străine privite cu ochi răi într-o măsură tot
mai mare de către autohtoni, și ca urmare, dezvoltarea
cu mare efort și încetineală a unei clase de mijloc și
a unei intelectualități indigene, precum și conflictul
acestora cu elementele străine ce începuseră să dezvolte
comerțul, industria și să desfășoare profesii ce solicitau
o calificare superioară; comportarea claselor de sus și a
politicienilor ca migranți potențiali, depozitând fonduri
în băncile străine, agitând steagul patriotismului mult
prea ritos pentru lipsa lor de credință în viitorul țării;
visul păturii cultivate de a scăpa de atracția centrelor
de cultură ale Vestului, concomitent cu copierea modei
și manierelor occidentale; fascinația pe care o exercitau
asupra bărbaților dotați cu o inteligență sclipitoare poli-
tica și afacerile externe, care le ofereau șansa de a scăpa
de dificultățile insolubile de acasă; în sfârșit, dar nu
în ultimul rând, tendința de a substitui reacția contra
pericolelor din afară, prea copleșitoare spre a le face

față, prin atacarea unor ținte locale suficient de slabe pentru a fi distruse (de exemplu, nu rușii, ci evreii); vânarea conspiratorilor interni, consolând astfel teama victimelor neputincioase în fața presiunii externe, și oferirea unor ținte atractive derivate, pentru a potoli nemulțumirea populară.

Din toate aceste considerente, rezultă că situația României era similară celei din societățile postcoloniale, caracterizate printr-o masivă populație agricolă, care își schimbă cu greu mentalitățile și sentimentele tradiționale, și în cadrul cărora tehnologia occidentală este privită ca un lucru străin, ce cauzează o revoluție industrială și economică în care masele apar nu ca actori, ci ca obiecte. Nu este surprinzător faptul că cei mai mulți naționaliști români au fost populiști și tradiționaliști, opunându-se modernității, uneori chiar mai mult decât au făcut-o comuniștii. Cea mai mare parte a stângii liberale, dar și Partidul Național Țărănesc, se pare că au fost de acord, în această privință, cu dreapta radicală. Și aici se cuvine să remarcăm o altă particularitate evidentă a României: originea și spiritul intelectualității române au fost și au rămas de factură rurală. Cu toții au iubit țărănimea, cu toții au văzut în ea rezervorul energiilor naționale, sursa unei posibile renașteri a statului. „Noi suntem o țară de țărani, scria Eminescu, și trebuie să ne conducem casa noastrtă după legea țărănească". Când *Legiunea* s-a făcut ecoul cuvintelor lui, acest fapt nu a fost prea diferit față de ceea ce s-a întâmplat în alte partide și mișcări din alte țări, precum s-ar fi putut crede, ținând seama de diferențele de structuri socio-culturale. În România, ca în Alger sau Egipt, a te sprijini pe țărănime înseamnă a te sprijini pe mase.

Dar liderii legionari aparțineau clasei de mijloc, mai precis păturilor de jos ale clasei de mijloc. Ei erau îndeosebi fiii unor țărani înstăriți, ai unor preoți, ai unor învățători abia ieșiți din rândul săracilor, care munceau totuși din greu. Acest fapt trebuie subliniat deoarece tocmai respectiva clasă se pare că a furnizat, în zilele noastre, liderii celor mai multe din națiunile postcoloniale. Mai important de notat este însă adevărul că provenienta liderilor din rândurile clasei de mijloc nu asigură prin ea însăși o prea mare credibilitate politică. Cei mai mulți socialiști și lideri sindicali au aparținut

clasei de mijloc, așa cum s-a întâmplat și cu mulți comuniști. Lenin și Troțki au avut o asemenea situație nu numai prin naștere, ci și prin educație și profesie; și nici școlirea ca seminarist a lui Stalin, nici cea a lui Zinoviev, ca învățător, nu i-a împiedicat să facă parte din conducerea revoluționară.

Nu originea socială, ci valorile social-politice asumate decid orientarea unui om. Codreanu nu a crezut în valorile societății în care a trăit, ci în schimbarea lor radicală, ceea ce a făcut din el un revoluționar radical. Este adevărat, multe din idealurile lui pot fi asociate celor ale burgheziei occidentale tradiționale: munca, familia, patria, onestitatea și justiția. Dar idealul de soldat înarmat cu o muschetă, pe care și l-a propus, ignora precauția, idealul romantic neglija economia, în timp ce spiritul tineresc accentua aventura și riscul. În plus de aceasta, idealurile burgheziei occidentale nu s-au putut aclimatiza în România. În caz contrar, n-ar mai fi fost nevoie de anumite elemente foarte simple, dar esențiale, ale reformismului lui Codreanu. Pentru situația de atunci a României, chiar idealurile burgheze ar fi putut juca un rol hotărâtor, precum au făcut-o în Revoluția Franceză, pe care el a disprețuit-o atât de mult.

În revendicările și criticile lor însă, Codreanu și camarazii lui nu au mers mai departe de tradiția românească. Această poziție a lor rezultă din concluziile la care au ajuns observând stările de lucruri existente. Acționând în conformitate cu aceste concluzii, împărtășite cu alții, ei au devenit radicali, și nu doar niște critici amatori, strânși în jurul unei mese dintr-o crâșmă. Și probabil că îndeosebi promptitudinea de a acționa în favoarea ideilor pe care le exprimă mulți alții e elementul prin care se caracterizează toți extremiștii.

Identificarea obișnuită a extremismului cu alienarea („Un grup extremist este un grup alienat", scrie Edward Shils în lucrarea lui *The Torments of Secrecy*, Glecoe, 1961) nu li se aplică legionarilor — sau li se aplică doar *post facto*. Nu alienarea a fost aceea care i-a făcut extremiști pe membrii Gărzii de Fier, ci angajamentele lor. În România, conceptul de înstrăinare era aplicabil mai degrabă grupului conducător și claselor urbane, comerciale și profesionale. Ideile și acțiunile lor, în multe direcți meritorii, erau străine tradiției autohtone și con-

diţiilor locale pe care ei încercau să le schimbe. *Legiunea, dimpotrivă*, a operat ca un peşte în apă, împrumutând o figură de stil dintr-o altă extremă. Referirile lor la tradiţie nu erau altceva decât referiri la o realitate demult alterată, dar încă foarte vie pentru ei şi simpatizanţii lor, care au fost în mare măsură recrutaţi din ţărănime ori dintr-o clasă de mijloc de curând venită din lumea satelor.

Legionarii ne duc cu gândul la una dintre mentalităţile fundamentaliste descrise de Alan F. Westin în eseul său despre *John Birch Society*[72]. Atât unii cât şi alţii presupun existenţa conspiraţiilor totale şi a soluţiilor totale; atât unii cât şi alţii „refuză să creadă în integritatea şi patriotismul celor ce conduc grupurile sociale dominante"; atât unii, cât şi alţii „resping sistemul politic şi dau cu copita în «politicienii» partidelor majoritare, ca şi în ideea compromisului politic"; atât unii cât şi alţii dispreţuiesc soluţiile existente pentru rezolvarea problemelor curente şi favorizează „panacee drastice ce solicită schimbări sociale majore"; atât unii cât şi alţii susţin acţiunea directă, chiar până în faza unei violenţe calculate.

Dar geneza socială a celor două grupuri este în întregime diferită. Motivaţiile lor apar şi ele ca fiind foarte diferite. De asemenea, problemele cu care au fost confruntate şi circumstanţele în care şi-au propus să le rezolve sunt distincte. Viziunea conspirativă asupra evenimentelor nu constituie o dominantă a politicii sau propagandei legionare; subaprecierea de către ei a integrităţii morale şi a patriotismului liderilor naţiunii era în mare măsură justificată; sistemul, partidele şi politicienii pe care le-au atacat se dovediră corupte; condiţiile existente solicitau utilizarea unor remedii drastice; acţiunea directă la care ei au fost supuşi a reflectat faptul că sistemul existent folosea împotriva lor tot felul de provocări; şi imaginea mistică a persecuţiei şi martirajului nu numai că nu a furnizat un intoxicant, ci, dimpotrivă, a fost generată de evenimente.

Desigur, cea mai mare parte din opoziţia celor două cazuri comparate poate fi atribuită diferenţelor dintre cei ce au şi cei ce nu au, dintre o mişcare a unui popor

[72] în *The Radical Right*, lucrare editată de Daniel Bell, Garden City, 1964.

relativ prosper, trăind într-o societate prosperă, şi unul furios, flămând, aflat într-o societate subdezvoltată. În sfârşit, în orice caz, întorcându-ne la naţionaliştii români, în general, şi la *Legiune* în particular, trebuie să spunem că ei nu au fost nişte alienaţi precum semenii lor din Occident. Ei au exprimat aspiraţii populare şi au reflectat (deşi ei nu le-au rezolvat niciodată) nevoi populare.

În România limbajul politicii era atât de rupt de realitate, pretenţia de libertate şi de democraţie era atât de strident certată cu adevărul, încât s-a deschis o imensă prăpastie între mijloacele constituţionale de asigurare a puterii şi practica existentă. Această stare de fapt a alimentat conduita nonconformiştilor. Frustrarea în rândurile idealiştilor, ale tineretului şi ale ambiţioşilor a fost şi mai dură, deoarece energiilor lor li s-au oferit puţine alternative. Stagnarea economică şi chiar eventualitatea unei depresiuni au fixat limite oricăror încercări de consolare. Între timp, incompetenţa şi insuccesul grupurilor conducătoare au discreditat ordinea publică şi pe arendaşii ei mult mai mult decât a făcut-o vreodată însăşi corupţia. Aceştia dispreţuiau ordinea existentă tot atât de mult pe cât o urau rebelii. Şi cum ordinea existentă ieşea tot mai slăbită de pe urma eşecurilor continue, chiar şi atunci când s-au încercat unele soluţii propuse de rebeli, partea activă politic a populaţiei, ce atrăgea noi şi noi recruţi proveniţi din masele indiferente şi apatice, s-a orientat împotriva ei. Ţara era coaptă pentru revoluţie. Coaptă, dar nu gata, atâta vreme cât armata şi poliţia au rămas loiale regelui. Numai o intervenţie din afară ar fi putut schimba această situaţie. În 1940, ea s-a şi petrecut.

Ea s-a petrecut atunci când *Legiunea* îşi asuma riscul, şi de asemenea pedeapsa meritată. S-ar fi putut întâmpla ca Zelea Codreanu să fi condus treburile în mod diferit; şi în consiliul Legiunii au fost unii care au vrut să o ţină departe de putere, până când vor fi pregătiţi acei oameni care să fie în stare să ducă pe umerii lor responsabilităţile cârmuirii. Dar Codreanu era mort, şi politica sa de temporizare prudentă nu mai era luată în considerare. *Legiunea* aflată la putere a constituit un eşec nefericit şi sângeros. Un mare capital de popularitate s-a risipit în câteva luni. De altfel, performanţa ei nu s-a ridicat niciodată la înălţimea ideilor.

Acest deznodământ s-a putut datora faptului că o mare parte dintre ideile ei fie erau negative, fie elaborate greșit. Însă nici slăbiciunea și nici risipa nu sunt suficiente pentru a condamna un regim în exercițiu, oricare ar fi judecata istoriei. Alte regimuri, nu în ultimul rând cel al Revoluției Franceze, au risipit eforturi și resurse pentru a găsi țapi ispășitori; iar alte regimuri au excomunicat grupuri rasiale și sociale, și totuși au supraviețuit. Dacă legionarii nu au făcut-o, aceasta s-a datorat în primul și în cel mai important rând incapacității personale și neîndemânării liderilor lor. Într-o scrisoare particulară adresată cândva lui Codreanu, Ion Moța critica „slaba preocupare pentru anumite formalități și calcule, ce deseori a avut drept efect mari penurii de fonduri". Această lipsă de atenție față de detalii și față de practicile de rutină, împotriva cărora Codreanu a luptat toată viața lui, fie că era vorba de el, fie de alții, această mofturoasă *schlämperei*[73], atât de caracteristică României, a contribuit la eșecul final al camarazilor lui.

Dar încă și mai grăitoare pentru analiștii politici este confuza viziune a legionarilor asupra realității, lipsa lor de perspectivă, modul lor de a păși în viața de zi cu zi ca și când ea ar fi fost un mit. Calitățile ce explică o parte din puterea lor de a acționa ca niște eroi și martiri i-au împiedicat totodată să acționeze pe baza unui proiect de lungă bătaie, ca oameni raționali. *Legiunea* nu a cerut programe, ci oameni. Aflată la putere, când era nevoie de o acțiune pozitivă, ea nu avea însă nici programe și nici oameni capabili de a elabora vreunul. Angajat într-o funcție oficială, Alexandre Dumas-tatăl părea că le-a scris scenariile; și deși codul unui samurai sau al unui mușchetar poate servi bine unui luptător de stradă, el nu ajută prea mult în guvernare. În funcțiile oficiale, extremiștii radicali trebuie să devină, dacă nu mai moderați, cel puțin mai constructivi; iar dacă nu fac asta, atunci dispar. Legionarii au ales ultima alternativă, mai puțin din principiu, și mai mult din necesitate. Așa erau ei. Dacă ar fi fost altfel, ei nu ar fi ajuns de la bun început; n-ar fi făcut

[73] neglijență, dezordine (lucru de mântuială). (n. tr.)

ceea ce au făcut, n-ar fi suferit ceea ce au suferit. Dar, odată ajunși la putere, cu foarte puține excepții, lor le-au lipsit calitățile necesare de a o utiliza în chip folositor. Ei au eșuat. Ei au eșuat. Și au pierdut.[74]

[74] „Materialul pentru studiul mișcării legionare este din păcate sărac. Seriile de ziare și periodice românești în colecțiile occidentale sunt puține și incomplete. Autorii care au abordat subiectul au făcut-o în mod obișnuit ca partizani sau publiciști. Legionarii ce s-au refugiat în Vest au publicat sau au republicat multe relatări despre ceea ce au făcut și lucrări de doctrină și analiză, dar argumentele convingătoare împotriva *Legiunii* nu au fost niciodată prezentate în detaliu. Regimul lui Antonescu a oferit cea mai largă documentare în acest sens, cu *Asasinatele de la Jilava* (București, 1942) și *Pe Marginea prăpastiei* (București, 1942), 2 vol. Cele două cărți, trag în balanță împotriva legionarilor dar oferă și o masă de informații despre perioada Statului Legionar Național.

Prezentări bune ale României interbelice, în care trăsăturile *Legiunii* sunt proeminente, pot fi găsite în Henry Roberts, *România: Political Problems of an Agrarian State* (New Haven, 1951) și Henry Prost, *Destin de la Roumanie* (Paris, 1954). Există, de asemenea o foarte părtinitoare istorie scrisă de un preot legionar, Ștefan Palaghiță, *Garda de Fier* (Buenos Aires, 1951). Au fost publicate cărți despre Codreanu și mișcarea lui în diferite limbi: Klaus Charle, *Die Eiserne Garde* (Berlin, 1939), Thomas Escolar, *Vida y doctrina de C. Z. Codreanu* (Barcelona, 1941), Alfonso P. Finotti, *La Guardia di Ferro* (Florence, 1938), G. Rosii Dell'Arno, *C. Codreanu. Pensieri e massime di vita* (Poeme, 1940), Eminardo Soleo, *Mussolini e Codreanu* (Palermo, 1942), Jerome and Jean Tharaud, *L'Envoyé de L'Archange* (Paris, 1939) and Lorenzo B. Tua, *La Guardia di Ferro* (Florence, 1938). În 1942 o dizertație de doctorat de la Universitatea din Leipzig s-a ocupat de perioada când mișcarea a fost la putere: Klaus G. Heutzen, *Die Verfassung des rumänischen national-legionären Staates.*

Memoriile lui Codreanu, *Pentru Legionari* (București, 1936) ce au fost traduse în germană și italiană, circularele și manifestele culese de el, *Circulări și manifeste* (Omul nou, 1951), manualele pe care el le-a editat, *Cărticica Șefului de Cuib* (București, 1933) și *Îndreptarul Frățiilor de cruce* (București, 1935), notele sale din închisoare, *Însemnări de la Jilava* („Omul Nou", 1951), și relatarea despre ultimul lui proces, *Adevărul în procesul lui Corneliu Z. Codreanu* (București, 1938) rămân o sursă de informații excelentă, alături de lucrările colaboratorilor lui cei mai apropiați: Ion Moța, *Cranii de lemn* (Sibiu, 1936), Vasile Marin, *Crez de generație* (București, 1937, Victor P. Gârniceanu, *Din lumea legionară* („Omul nou", 1951) și Ion Banea, *Căpitanul* (București, 1936).

Cel mai documentat aspect al subiectului este cel al doctrinei legionare, ce poate fi studiat în două serii majore de publicații: „Biblioteca verde", publicată în Germania de prietenii lui Horia Sima. Dintre operele lui Sima cele mai interesante sunt *Mișcarea Legionară și Democrația* („Omul nou", 1955, *Dos Movimentos Nacionales. Jose Antonio Primo di Rivera y Corneliu Zelea Codreanu* (Madrid, 1960) și *Cazul Iorga-Madgearu* (Madrid, 1961).

În general, operele lui N. Iorga pot fi găsite, cele ale lui A. C. Cuza, sunt însă aproape de negăsit în Vest. În absența altor informații poate fi consultat Pamfil Șeicaru, *Un jurnalist antisemit: A. C. Cuza* (Madrid, 1956). Șeicaru care a fost în perioada interbelică editor-publicist la un ziar de aripă dreaptă ostil *Legiunii*, dar care acum s-a reconciliat cu ea, ne-a dat o istorie a politicii interbelice în lucrarea lui în două volume intitulată *Istoria partidelor Național-Țărănesc și Național Liberal* (Madrid, 1963). Cuvântările lui Armand Călinescu au fost publicate în *Noul Regim* (București, 1939) cele ale lui Ion Antonescu în *Către români* (București, 1941). Despre perioada lui Antonescu și preliminariile ei pot fi consultate G. Barbul, *Memorial Antonescu* (Paris, 1950), A. L. Easterman, *King Carol, Hitler und Lupescu* (Londra, 1942), Ion Gheorghe, *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat* (Heidelberg, 1954), H. Laeuen, *Marschall Antonescu* (Essen, 1943) și, de asemenea, într-un sens mai general, Martin Borza, monografia *Das Dritte Reich und die Rumänische Judenpolitik* (München, 1958). Broszat și Hillgruber indică în notele lor documentația germană relevantă, făcută publică după război.

Referințe la *Legiune*, pot fi de asemenea găsite în articole ocazionale scrise de supraviețuitorii care s-au căit, în periodicele românești comuniste, *Glasul patriei*. Condusă de legionari „Buna Vestire", cuzista „Porunca vremii" și „Curentul" lui Seicaru pot fi găsite în Biblioteca Națională Austriacă din Viena. Biblioteca Universitară Alexandriană din Roma deține numere din *Cuvântul* lui Nae Ionescu și a altor periodice simpatizante ale cauzei legionare, *Gândirea*. Dar orice încercare de a elabora un studiu mai larg trebuie să aștepte deschiderea colecțiilor românești".

CUPRINS

Sociologia mișcării legionare 5

Dreapta românească 40

Redactor DORU OLTEANU
Tehnoredactor CONSTANTIN RUSU
Corector VIRGINIA SUCIU POP

Apărut: 1995. Bun de tipar: 17. 10. 1995.
Comanda nr. 3582. Coli de tipar 8.
Hârtie: veliná 60 g/mp. Format 54×84/16.

Tiparul executat sub comanda nr. 387 la
Imprimeria „ARDEALUL" Cluj-Napoca,
B-dul 21 Decembrie 146
ROMANIA

277495